

ISSN 2410-3381

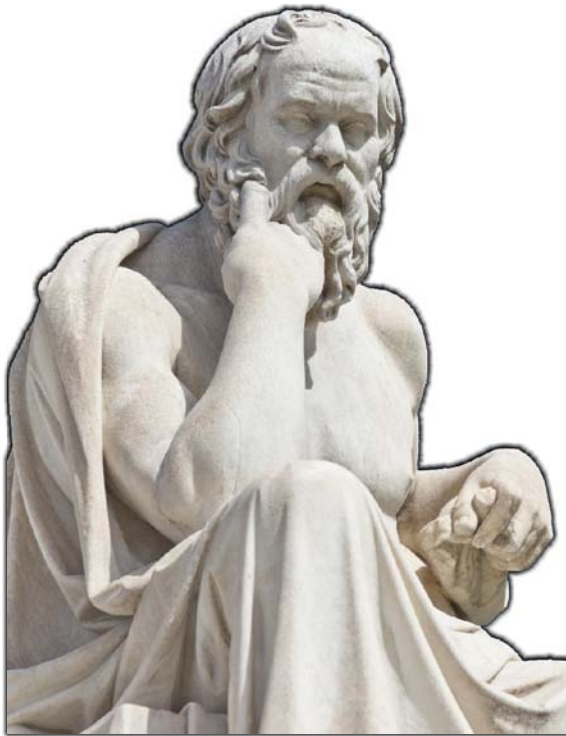
Державний вищий навчальний заклад
Донбаський державний
педагогічний університет

ВІСНИК

Донбаського державного педагогічного університету

ВИПУСК 5

*Серія:
Соціально-філософські
проблеми розвитку
людини і суспільства*

Слов'янськ - 2016

ISSN 2410-3381

ВІСНИК

Донбаського державного
педагогічного університету

Збірник наукових праць

СЕРІЯ:

Соціально-філософські проблеми розвитку
людини і суспільства

Випуск 5

Слов'янськ – 2016

Видавець – Донбаський державний педагогічний університет

Засновано – у березні 2013 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
№21086–10886Р від 28.11.2014 р.

Включено до Переліку наукових фахових видань України (Наказ Міністерства
освіти і науки України № 747 від 13.07.2015)

УДК 1(05)

ББК 87я54

В 535

Друкується за рішенням Вченої ради
Донбаського державного педагогічного університету
(протокол № 2 від 15.09.2016 р.)

Рецензенти:

доктор філософських наук, професор кафедри охорони праці та екологічної
безпеки ННППІ УІПА **Н.Г. Богданова**;

Кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних
і правових наук ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Л.В. Абизова.

В 535 Вісник Донбаського державного педагогічного університету.

Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства :
збірник наукових праць / [за ред. д.філос.н. **Л. І. Мозгового**]. – Вип. 5. –
Слов'янськ: ДДПУ, 2016. – 137 с.

У збірнику представлені праці, що відображають результати наукових
досліджень актуальних проблем соціальної філософії, історії філософії,
філософії освіти, аксіології, етики, культурології.

Для науковців, викладачів, студентів, тих, хто цікавиться сучасною
філософією.

The current issue of the journal comprises articles representing results of
scientific explorations into problematics of social philosophy, history of philosophy,
philosophy of education, value and culture studies.

Addressed to scientists, teachers, students, all interested in modern philosophy.

УДК 1(05)

ББК 87я54

© ДДПУ, 2015

Редакційна колегія
Вісника Донбаського державного педагогічного університету
Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства

- Мозговий Л.І.** доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Дубінін В.В.** доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Федь В.А.** доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри культурології, естетики та історії Донбаського державного педагогічного університету
- Лузан А.О.** доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Донбаської державної машинобудівної академії
- Додонов Р.О.** доктор філософських наук, професор кафедри філософії та політології Донецького юридичного інституту МВС України
- Загороднюк В.П.** доктор філософських наук, професор, провідний науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії імені Г.С. Сковороди Національної академії наук України
- Чуєшов В.І.** доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та ідеологічної роботи Академії управління при Президенті Республіки Білорусь
- Кушерець В.І.** доктор філософських наук, професор, віце-президент Товариства «Знання» України, голова правління Товариства «Знання» України, президент Університету сучасних знань, заслужений діяч науки і техніки
- Андрущенко Т.В.** доктор політичних наук, професор, завідувачка кафедри соціально-політичних проблем психологічного розвитку НПУ імені М. Драгоманова
- Мельник В.В.** доктор філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Абизова Л.В.** кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Дьяковська Г.О.** кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Ємельяненко Г.Д.** кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Скиртач В.М.** кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

ЗМІСТ

Мозговий Л., Хлебніков Г., Бутко Ю. "ANTROPOMISTIKS" IN HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL CONTEXT.....	5
Алієва О., Жукова М. ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТЕХНОСФЕРИ	14
Скиртач В., Мартинов Р., Ткаченко Л. ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІЛОСОФСЬКО-КЛІНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СУБ'ЄКТА: ВІД ПОЗИТИВІЗМУ ДО ФЕНОМЕНОЛОГІЇ	31
Ємельяненко Г., Пархоменко Г. ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА ТЕОЛОГІЯ П. ТІЛІХА В ГНОСЕОЛОГІЧНОМУ І ОНТОЛОГІЧНОМУ ПРОСТОРІ.....	41
Шиндаулова Р. ФОРМУВАННЯ НООГУМАНІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ.....	51
Рябокляч В. ЯВИЩЕ ПЕРЕОДЯГАННЯ: НА ЗЛАМІ ЦІННОСТЕЙ	64
Дьяковська Г., Жукова М. НАРАТИВ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ	75
Дубініна В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ФЕНОМЕНУ ОСВІТИ В РОБОТАХ ВИДАТНИХ МИСЛИТЕЛІВ	85
Карпенко А. НЕОПРАГМАТИСТСЬКА РЕЦЕПЦІЯ ФІЛОСОФІЇ МАРТІНА ГАЙДЕЙТЕРА	96
Степанов В., Чеботнікова М. ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТА ТА ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ	104
Фандєєва Г. ДІАЛОГІЧНІСТЬ СИМВОЛУ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРІ	113
Константинов М. СТАНОВЛЕННЯ СТРУКТУРНО-СЕМІОТИЧНОГО ПІДХОДУ ЮРІЯ ЛОТМАНА	122
НАШІ АВТОРИ.....	136

Мозговий Л.

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Хлебніков Г.

кандидат філософських наук, зав. відділом філософії Центру гуманітарних науково-інформаційно досліджень ІНІОН РАН університету

Бутко Ю.

аспірант кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

«АНТРОПОМИСТИКА» В ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

У статті розглядаються питання антропомістичних констант в історико-філософському контексті. Особлива увага приділяється містиці і містицизму. У статті показано актуальність та популярність цих понять серед студентів, школярів старших класів, а також молоді у віці від 16 до 27 років.

Ключові слова: філософія, містика, містицизм, ісіхазм, каббала, неоплатонізм, сучасність.

Мозговой Л.

доктор философских наук, профессор, заведующий кафедрой философии, социально-политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

Хлебников Г.

кандидат философских наук, зав. отделом философии Центра гуманитарных научно-информационных исследований ИНИОН РАН

Бутко Ю.

аспирант кафедры философии, социально-политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

«АНТРОПОМИСТИКА» В ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКОМ КОНТЕКСТЕ

В статье рассматриваются вопросы антропомистичних констант в историко-философском контексте. Особое внимание уделяется мистике и мистицизму. В статье показана актуальность и популярность этих понятий среди студентов, школьников старших классов, а также молодежи в возрасте от 16 до 27 лет.

Ключевые слова: философия, мистика, мистицизм, исихазм, каббала, неоплатонизм, современность.

Mozgovoy L.

Phd in philosophy, Professor, the Director of the Department of philosophy, socio-political and legal studies of Donbass state pedagogical university

Khlebnikov P.

Phd, Head of the Department of philosophy center for Humanities Scientific and Information Studies INION Sciences

Butko Y.

Graduate student of the Department of philosophy of Donbass State Pedagogical university

**"ANTROPOMISTIKS" IN HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL
CONTEXT**

This article discusses the antropomistichnih constants in the historical and philosophical context. Particular attention is given to mysticism and mysticism. The article shows the relevance and popularity of these concepts among students, high school students and young people aged from 16 to 27 years.

Keywords: philosophy, mystic, mysticism, hesychas, kabbalah, neo-platonism, modernity.

It appears that for the realization of the many critical problems of the present communication is relevant philosophical, mystical, religious, symbolic, gnostic and

esoteric ideas, implemented in a variety of religious and philosophical discourses, and, especially, in the works of M. Eliade.

About prevalence and significance of mysticism and mysticism in the world today show impressive data presented in the article of Romanova [3, p. 179-201].

The researcher notes that the Internet search engines, "the Google" (the most popular search engine in the world) and Yandex (the most popular in Russia) on request according to "mistika" and "mysticism" give "an incredibly huge quantity links": " Google »- 10,300,000 pages, of which 658 000 in Russian; "Yandex" - pages 14,961,043 websites no less 64 544. In this case, the target group of users of this information are "young people, mostly students and high school students, sometimes working young people aged 14-16 years to 25-27 years, rarely over "[3, 182-183].

The researcher named , including sites such as: «Mystique.com.ru - site of the mysticism, magic, unknown»; «Paranormal.org.ru - mystery, mysteries, UFOs, latest news Science and Space ...»; «A World.ru Magic, Mystery, Religion, unknown»; «Ufolog.ru - everything about UFOs ...»; «Sunart.kiev.ua - divination, mysticism, horoscopes, mascots», «mysticism.ru - Mystery and life. Forum about the search and realization of themselves as individuals, "etc. [3, p. 180].

In addition, a valuable resource is electronic encyclopedia "Wikipedia", offering scientific information and research material cross references, related by a common problematic mysticism and mysticism.

Result of search with the term "Hesychasm" - in "Yandex": not less than 2656 sites in «Google»: about 23 800 pages Russian Version [3, 184.]. On www.hesychasm.ru site. For example, not only the material located on the literary and scientific work Hesychasts (eg, articles and speeches Siluanovskih readings, Moscow, 2001) and library for Hesychasm, but also " unique samples of "mystical experiences and mystical subjects of this kind of mystical experience, as well as the arguments and conclusions.

The subjects Sufi on the Internet, according to the requests, to represent "Yandex" is not less than 5754 sites in the «Google» (Russian version) has about 84

300 pages. Here, writes Romanova, there are many sites that support the Russian, Ukrainian, Tatar, Polish and English versions, presented research on the history and philosophy, poetry, music and the art of the Sufism, biographies and works of the great Sufis etc.

Presented on the site and subject of philosophy of confrontation sufi modern religious and ethnic extremism.

But there is at the same time, they note, "the criticism, and even the overthrow of the philosophy of Sufism, philosophy and activities of certain orders traditions " not only from the point of view of researchers, but also from the standpoint of the believers Muslims.

All of these sites are interested in high technology and science. Thus, the site "Sufizm.Ru. The spiritual tradition and encyclopaedia "under the electronic version magazines Sufi "in 2001 on several occasions discussed the topic of" Internet cosmism Fourth Way:.. About computers and networks " A website "Sufizm.Ru - secret knowledge for understanding the Truth" is lined article Yu Petrunina "Sufi origins of the computer technology" [3, p 192-193].

But of these the highest intensity of presence on the Internet, according to Romanova, was on Kabbalah: in the "Yang-Dex" - no less than 12,279 websites, "the Google" - roughly 804,000 pages (the Russian version). Especially attractive, the researcher points out, it is now it is "magical" and "occult" side [3, p. 193]. Numerous Israeli, Russian, Ukrainian and others. Russian-language sites offer not only books on the Kabbalah and others. Including an interview with well-known practice-Kabbalists, but also learning Kabbalah.

Romanova claims that in the Orthodox sites can be found and "very interesting materials on Kabbalah, its history," to which it relates are also located in the network work Archpriest Triggers "Kabbalistic doctrine (of course lectures on Biblical studies)."

About philosophy, religion and mysticism are closely intertwined, it can be judged by the MA Grounds "features a mystical practice Tibetan Vajrayana", located

in the same collection as the article Romanova [3, pp. 155-178]. This researcher also notes the growing interest of people in Western countries and in Russia to mystical and esoteric traditions of the East, primarily to the teachings and spiritual practices of Tibetan Buddhism (Vajrayana).

The term "Vajrayana" comes from the words sanskritsch "Vajra" (vajra), meaning "diamond", or "king of rock" and "yang" (Yanagimachi) - "chariot", "cart", "means movement", "way". And, usually translated as "Diamond (Enduring) Chariot", which reflects the basic idea of the "indestructible" nature of the "awakened consciousness of the Buddha," potentially inherent in every human being, "the fullness of realization that in one lifetime ("the body") is an supreme goal of the direction of Buddhism "[3, p. 155].

The ideal of a spiritual teacher (Guru) in the Vajrayana Tantric Master is the high degree of spiritual realization, practically embodied in his life the highest purpose of the teaching and therefore has all the necessary qualities of the real "guide" on the way to a spiritual "awakening." It is also the source of "enlightened wisdom" and the inspiration for his students.

In addition, the spiritual master should be guided the peculiarities of human nature to accurately identify the psychological characteristics of the individual, the makings abilities hidden from including karmic tendencies and inclinations, as well as basic psycho-emotional and mental problems of own students [3, p. 156-158].

According to the Vajrayana, the pupil of not entitled to proceed with the implementation of the tantric practice (sadhana), not having received the first initiation - "initiatory transmission of teachings and the method of oral practices instructions and the blessings of his guru or an experienced tantric master.

It is difficult not to see in this presentation and the formal and substantive proximity to the philosophical schools of antiquity, also had the purpose of human transformation with the help of esoteric philosophical knowledge and special psycho in a superhuman, divine being. It seems that in this typological similarity between the

philosophy and the great religious and mystical traditions there is something more than coincidence.

The aspect of energy of the tantric initiation is to transfer the "Vajra Guru" student "wisdom energy" enlightened deity and blessing energy, or inspirational impulse that is sometimes seen as a "gift of power" and "empowerment", which gives the student the ability to effectively perform tantric practice .

Thus, there are three major aspects (elements) "Road" in the tantric ritual initiation or practice of Vajrayana: doctrine (secret knowledge), energy ("enlightenment" or "enlightened wisdom") and the method, that is. way to the deep transformation of various aspects of the personality and consciousness of the student. In all schools of Tibetan Buddhism, there are four major tantric initiation that belong to the tertiary level (Internal) Tantra: initiation of the vessel, the secret initiation, initiation of wisdom and dedication (precious) words (syllables). They fix the achieved degree of spiritual realization yogi (psychophysical transformation) and at the same time it opens the way to the next, higher level of tantric practice [3, pp. 163-164].

Eliade and Neo-Platonism. Eliade, says the researcher, taking a growing interest in Neo-Platonism, from early Platonism. During the first period of Neo-Platonism, defined by Plotinus (204-70), Eliade supports the desire of the latter to rise above the Plato through the establishment of the principle of greater than mind ("Single"). Even more in tune with his approach the next period of Neoplatonism, and Iamblichus markable Syrian School (ca. 245-325.), Who rejected the self-sufficiency of a philosophical reflection, and pointed to the role of theurgic rituals and magic - an approach that followed later Neoplatonists. Finally, the most Eliade interested in the development of the Neo-Platonism Renaissance, especially the Florentine Academy, though his interpretation of this unusual development. Already in his youthful works Romanian scientist expressed his dissatisfaction with the modern Western "provincialism" that motivated him to study in Italy in 1928, when Eliade was preparing his master's thesis by the "Italian Renaissance philosophy of Marsilio

Ficino to Giordano Bruno." Analyzing the figures Ficino (1433-99), Pico (1463-94), Bruno (1548-1600), and hermeticism, the scientist wrote about the deep dissatisfaction, leave scholastic and medieval conceptions of man and the universe. It was not only a reaction against "pure Western" Christianity, but also the desire for a universal, transhistorical and primordial religion [55, p. 89]. Eliade was interested in the opening of the Renaissance Platonism and Neo-Platonism. But even more fascinating it is what Western scholars have sought to go. Cosimo de 'Medici gave Marsilio Ficino to translate the manuscripts of Plato and Plotinus. Later, he also acquired a Greek manuscript Corpus hermeticum and asked Ficino immediately translate it. Thus, Ficino translated and made available a sealed enclosure, attributed to the Egyptian sage Hermes Thrice Greatest, before he translated the first two. According to Eliade, this fact had a profound impact on Renaissance philosophy and the triumph of Florentine Platonism. Although the Renaissance of Neoplatonism generally sought to incorporate material Corpus hermeticum and other innovations in the frame to explicate more universalist Christian context, these innovations have significantly changed the early Neo-Platonism. A. Douglas notes that they attracted Eliade much more than the traditional Greek and Christian philosophy and theology, as they contain the universal search for ancient revelation and spirituality, which not only include, but are preceded by Judaism, Christianity, Plato and Greek philosophy, the name of his source mythical, mystical and magical revelation East, Egypt and Persia. These innovations are spreading not only humanism and daring syncretism, which incorporates "Egyptian wisdom", the most ancient religious traditions, and a new "exaltation of the human condition," in which "theosis man - a characteristic tendency humanists - increasingly finds its inspiration in neo-Platonism and Hermeticism" (cited by 10 to 90.). They also have a religious universalism and new humanism, which provide breakthrough narrow provincialism, set correspondence macro- and microcosm, and create a more harmonious relationship in the world.

Alain Douglas conclusions are as follows: although in Eliade many platonic, but it is still close to the Neoplatonic interpretations and development of Platonism,

what, in fact, to philosophemes Plato himself, who first interested not so much a philosophical analysis of how, first of all, the disclosure in the last philosophy archaic mode of being and ontology that preceded Plato. It is not only archaic phenomena reveal platonic structure, but the latter, in turn, reveals something of the 'universal', which transcends its specific philosophical context and analysis.

Similarly, Neo-Renaissance interested Romanian scientist not its specific philosophical analysis as those that open and transcend its particular context: the thirst for religious universalism and eternal, striving to overcome the narrow and provincial restrictions only rational analysis of historicism, the traditional religious exclusivity and using Hermetic magic and other innovations that are usually ignored or omitted contemporary West, but which, nevertheless, reveal the deep mythic and symbolic structures and meanings [10, p. 90].

Literature

1. Douglas A. Mircea Eliade a. Platonism // *Revue roumaine de philosophie*. – Bucuresti, 2005. – Т. 49, № 1–2. – Р. 69–90.

2. Douglas A. Myth a. religion in Mircea Eliade. – N.Y.: Garland pub., 1998. – XIX, 375 p.

3. Мистицизм: теория и история / Рос. акад. наук, Ин-т философии; отв. ред.: Е.Г. Балагушкин, А.Р. Фокин. – М.: ИФРАН, 2008. – 203 с.

4. Павел Флоренский и символисты [Текст]: Опыты литературные. Статьи. Переписка / Сост., авт. коммент. Е.В. Иванова. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 704 с.

5. Хренов Н.А. Вспышка мистицизма. «Эпидемия» азартных игр как проявление обостренного чувства судьбы // *Традиционное и нетрадиционное в культуре России* / Отв. ред. И.В. Кондаков. – М.: Наука, 2008. – С. 343–351.

6. Шталь Х. «Оккультные письма» в романе Андрея Белого «Петербург»: заметки к генезису образа «бомбы» // *Андрей Белый в изменяющемся мире: к 125-летию со дня рождения* / Сост. М.Л. Спивак, Е.В.

Наседкина, И.Б. Делекторская; Отв. ред. М.Л. Спивак. – М.: Наука, 2008. – С. 465–488.

7. Элиаде М. Шаманизм. Архаические техники экстаза. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/okkultizm/Eliade/

REFERENCES

1. Douglas A. Mircea Eliade a. Platonism // Revue roumaine de philosophie. – Bucuresti, 2005. – Т. 49, № 1–2. – P. 69–90.

2. Douglas A. Myth a. religion in Mircea Eliade. – N.Y.: Garland pub., 1998. – XIX, 375 p.

3. Mistitsizm: teoriya i istoriya / Ros. akad. nauk, In-t filosofii; otv. red.: E.G. Balagushkin, A.R. Fokin. – М.: IFRAN, 2008. – 203 s.

4. Pavel Florenskiy i simvolisty [Tekst]: Opyityi literaturnyie. Stati. Perepiska / Sost., avt. komment. E.V. Ivanova. – М.: Yazyiki slavyanskoy kulturyi, 2004. – 704 s.

5. Hrenov N.A. Vspyishka mistitsizma. «Epidemiya» azartnyih igr kak proyavlenie obostrennogo chuvstva sudbyi // Traditsionnoe i netraditsionnoe v kulture Rossii / Otv. red. I.V. Kondakov. – М.: Nauka, 2008. – S. 343–351.

6. Shtal H. «Okkulnyie pismena» v romane Andrey a. Belogo «Peterburg»: zametki k genezisu obraza «bombyi» // Andrey Belyiy v izmenyayuschemsya mire: k 125-letiyu so dnya rozhdeniya / Sost. M.L. Spivak, E.V. Nasedkina, I.B. Delektorskaya; Otv. red. M.L. Spivak. – М.: Nauka, 2008. – S. 465–488.

7. Eliade M. Shamanizm. Arhaicheskie tehniky ekstaza. – Rezhim dostupa: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/okkultizm/Eliade/

УДК 130.1+141.2

Алієва О.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально – політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Жукова М.

студентка 4 курсу педагогічного факультету Донбаського державного педагогічного університету

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТЕХНОСФЕРИ

Дана стаття присвячена визначенню ролі людського розуму у формуванні техносфери. У статті порівнюється еволюційна теорія з процесом формування культурної оболонки планети, біологічний світ зі світом ідей. Автор намагається показати їх тотожність шляхом виявлення механізмів, що беруть участь у розробці технологічних артефактів. Особлива увага приділяється поняттю формування так званих «мемів» - одиниць культурної інформації.

Ключові слова: еволюційна теорія, мем, ген, ідея креативного дизайну, мем – басейн

Алиева О.

кандидат философских наук, доцент кафедры философии, социально – политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

Жукова М.

студентка 4 курса педагогического факультета Донбасского государственного педагогического университета

НЕКОТОРЫЕ СООБРАЖЕНИЯ К ПРОЦЕССУ ФОРМИРОВАНИЯ ТЕХНОСФЕРЫ

Даная статья посвящена определению роли человеческого разума в формировании техносферы сквозь призму эволюционной теории. В статье сравнивается эволюционная теория Чарльза Дарвина с процессом формирования культурной оболочки планеты, биологический мир с миром идей. Автор пытается показать их тождество путем выявления механизмов, участвующих в разработке технологических артефактов. Особое внимание уделяется понятию формирования так называемых «мемов» - единиц культурной информации.

Ключевые слова: эволюционная теория, мэм, ген, идея креативного дизайна, мем - бассейн

Alieva O.

Candidate of Philosophy, Assistant Professor of the Philosophical, Socio – Political and Legal Sciences Department, Donbass State Pedagogical University

Jukova M.

Student of Pedagogical Department of Donbass State Pedagogical University

SOME HAVE THOUGHT THAT BEFORE THE FORMATION OF THE TECHNOSPHERE

This article is devoted to overview the role of the human mind in the formation of the technosphere through the evolutionary theory of Charles Darwin. This paper compares Charles Darwin's evolutionary theory with the process of cultural formation, the biological world with the world of ideas. The author tries to show this identity by identifying mechanisms involved in the development of technological artifacts. Special attention is paid to the conception of the formation so-called "memes" - units of cultural information.

In this article we tried to show that the idea of creative design can be replaced by an alternative theory of evolutionary development. As a result of certain inferences the author came to the following conclusions: first of all, the background of evolutionary theory are not exclusive to the biological world, and therefore it can be applied to other areas of reality. Memes (in other words ideas) developed by analogy with the genes. Thechnology device, such as a wrist watch is a collection of memes, which evolved throughout the history of mankind.

People's mind is full of memes, which are competing for resources. The most effective memes are those that have the ability of self – reproduction. Thus, in the case of a wristwatch, we can assume that design thinking was correlated with memes that were specific to earlier versions of watcht mechanism. Some of those memes, were very well represented, and in the result was included in the design wristwatch modern example. Memes that were not so effective (for example, the idea of attaching hours in the jacket with chains) were not included in the new design and now almost extinct. Transmission of memes for thousands of years has led to the invention of modern wristwatches. It was only a matter of time before they are all concentrated in one mind of the inventor, and finally a modern version of a wristwatch . was born

If the assumptions that we have made are right, and if evolutionary theory also will pass the test of time, it is quite possible that the idea of creative human creativity in the history of technology can be replaced by the concept mimetic evolution.

Keywords: *evolutionary theory, meme, gene, idea, creative design, meme – pool.*

Постановка проблеми. Технічні системи утворюють «техносферу» - світ створених людиною штучних систем. Зростання потреб веде до зростання техносфери, залежність від якої все більше посилюється. Техніка, виступаючи як «посередник» між людиною і природою, «підпорядковує» їх відносини, на жаль, логіці споживання. Цікаво прослідкувати як же еволюціонували технічні засоби протягом століть і яка роль в цьому процесі належала людині. Але

особливо цікавим буде, на наш погляд, відмова від традиційної гіпотези про креативну творчість людини як джерело всіх відкриттів та новацій і розгляд цієї проблеми з кардинально іншої точки зору.

Аналіз основних досліджень та публікацій. На сучасному етапі розвитку філософської думки філософія техніки стала особливою галуззю філософських досліджень, спрямованих на осмислення природи техніки та оцінку її впливу на суспільство, людину, культуру. В сучасній філософії техніки умовно можна виділити кілька соціально – філософських програм дослідження і оцінки техніки: техніцизм, антитехніцизм і синтетичні програми.

Античні філософи вже осмислювали техніку як складну світоглядну проблему, ставлячи питання про механізм її творення, про цілі технічної діяльності, про природу створених людиною предметів .

В епоху розгортання наукової революції і поступового розвитку промислового виробництва (17 ст.) «техніка» означала сукупність всіх тих засобів, процедур і дій, які стосувались, перш за все, виробництва знарядь праці та машин. Різноманітні масштабні наслідки розвитку техніки в 19 ст. привернули увагу теоретиків до цієї проблематики. Піонерами дослідження феномену техніки не лише як простого механічного процесу були так звані інженери – філософи : Е. Гартиг, В. Бекманн, Фр. Рело та ін [1]. Але поняття «філософія техніки» було запропоновано тільки у ХІХ ст. німецьким філософом Е. Каппом в роботі «Основи філософії техніки» (1877). Мислителі ХІХ ст. Е. Капп, П.К. Енгельмейер, Ф. Дессауэр та ін досліджували сутність і різні онтологічні проекції техніки, в основному, в дусі натуралізму [2]. В подальшому, такі визначні мислителі ХХ ст., як М. Хайдеггер, К. Ясперс, Л. Мемфорд, М. Бердяєв та ін, поряд з розробкою онтологічних проблем технічного прогресу, акцентували увагу на аксиологічній та антропологічній проблематиці, поставивши питання про зв'язок розвитку техніки з кризою сучасної цивілізації і культури [3]. Предметом систематичного філософського дослідження техніка стає лише в післявоєнний період, з розвитком науково -

технічної революції - в 1960 - 1970-ті рр. Саме в цей час особливо чітко виявилася обумовленість розвитку науки, економіки, екології, політики, соціальної сфери успіхами і можливостями техніки.

Мета. У цій статті ми спробуємо довести, що загальноприйнятий погляд на людський розум – це не єдина правильна позиція. Ми припустимо, що творчі здібності людини – це міф або, в кращому випадку, ілюзія. Для цього автор спробує довести, що теорія еволюції може бути застосовна і до небіологічних систем, щоб виявити механізми, які беруть участь у розробці технологічних артефактів.

Виклад основного матеріалу. Більшість людей зараз дотримується тієї думки, що наше існування є результатом надзвичайно тривалої історії еволюційного процесу. Але, ще донедавна еволюційна теорія розвитку біологічного життя була відхилена з ряду причин. Низка наукових відкриттів дозволила припустити, що еволюція шляхом природного відбору все ж таки незаперечний факт. Дані археологічних розкопок, аналіз ДНК, і експерименти з коротким поколінням бактерій надали приклади емпіричних даних, які можуть найкращим чином пояснити еволюцію в біологічному світі.

Еволюційна теорія не протиречить тому факту, що люди, на відміну від інших видів володіють творчими здібностями. Ми можемо придумувати гарну музику, малювати декорації, писати вірші і створювати різноманітні технологічні знаряддя. Для більшості людей все ж, основною відмінною рисою людського розуму є те, що він є джерелом інтелектуальної діяльності.

Чарльз Дарвін вважається одним з перших, хто почав теоретизувати про еволюційний процес. Його ідеї були опубліковані в легендарній «Походження і еволюція видів шляхом природного відбору» (1859 р.) і призвели до кардинальних змін у думці людства про своє місце у Всесвіті.

Як не парадоксально, така впливова теорія базується на невеликій кількості доволі простих постулатів: в ідеальних умовах (необмежені ресурси), населення буде зростати в геометричній прогресії, але ресурси обмежені, через

це кількість населення, як правило, залишаються стабільною, особини в популяції володіють унікальними характеристиками, індивідуальні характеристики передаються нащадкам (спадкування), зміни можуть трапитись, і це іноді відбувається у нащадків, які мають трохи різні характеристики ніж їх батьки, враховуючи той факт, що люди мають різноманітні характеристики, розумно припустити, що деякі люди будуть мати особливості, які надають їм більший успіх у придбанні ресурсів і відтворення, враховуючи вище заявлене, можна припустити, що характеристик, які підвищують можливість виживання і репродуктивний успіх буде передаватися наступним поколінням – це природний відбір, звідси - еволюція – результат цього процесу і популяції, які володіють перерахованими вище характеристиками будуть розвиватися.

Наведена вище система може бути застосована для різних типів популяцій. Все, що вам потрібно для того, щоб система працювала – населення, яке: а) конкурує за ресурси, б) має унікальні характеристики, в) має здатність до відтворення, г) народжує нащадків, які наслідують їх характеристики, і д) нащадки можуть за низкою ознак відрізнятися від своїх батьків, що можливо, в результаті якоїсь випадкової мутації.

Далі ми з вами спробуємо порівняти біологічний світ із світом ідей для того, щоб показати, що технічні засоби, надбання культури та мистецтва створюються відповідно до описаної вище еволюційної схеми.

Давайте звернемося до біологічного світу і задамо питання - як створюються особини тварин, скажімо, собак? Якщо ви вчений в лабораторії, ви могли б відповісти на питання таким же чином, як і про годинники. Ви будете слідувати за інструкцією. Тільки у випадку з тваринами, це називається геном. Гени – це хімічні сполуки, закодовані в ДНК. Вони дають нам уявлення, як буде розвиватися організм. Деякі стануть клітинами шкіри, деякі – клітинами головного мозку, і так далі, і так далі. В результаті формується плід, потім миле цуценя, а потім повноцінний дорослий собака.

Тепер давайте задамо додаткове запитання: чому собака так поводиться і виглядає? На відміну від наручних годин, ми не можемо звернутися з цим питанням до дизайнера, тому що у випадку з собакою це неможливо. Собаки не були розроблені. Тим не менш, на це питання, і еволюційні біологи можуть надати нам відповідь. Собака поводиться і виглядає так, як це робить завдяки генетичним особливостям, що були використані в її «будівництві». Але ці генетичні конструкції, не були спроектовані дизайнером. Вони є результатом неймовірно довгої історії надзвичайно тонких модифікацій. Важливо підкреслити, що ці зміни не були керовані інтелектуальним процесом. Вони були результатом випадкових змін і передачі спадкових ознак нащадкам. Процес міг виглядати приблизно так: в якийсь момент історії існували предки сучасної собаки. Одного разу, одна з цих протособак народила потомство, чий генетичний набір дещо відрізнявся від звичних (можливо, через деякі мутації, або, можливо, тому, що копіювальний механізм не був досконалим). Різниця була практично не помітною – можливо, дещо покращився нюх. Завдяки цьому ці особини вмівали трохи краще уникати хижаків, знаходити їжу, і знаходити товаришів. Оскільки гени передаються з покоління в покоління, зміни у наборі властивостей відтворювалися в наступних генераціях. Отже, ніс собаки став ще більш досконалим механізмом.

Важливий момент, розвиток особин з трохи видозміненими характеристиками не обов'язково веде до зникнення тварин, які володіють оригінальними характеристиками. Вони можуть продовжувати ефективно відтворюватися паралельно мільйони років. Крім того, нащадки оригінальних тварин можуть одного разу народити когось, хто трохи відрізняється за іншими ознаками від інших представників популяції, і це теж вплине на характеристики нащадків. І таким чином ми отримуємо ефект «розгалуження» в історії життя на землі. Гени є ключем до цієї системи. Вони дають вказівки, як побудований тваринний світ. Гени, які відтворені ефективно – виживають. Менш успішні гени, наприклад гени, які знижують зір у собак, як правило, мають обмежений

репродуктивний успіх і втрачають свої представництва в генному басейні (загальний набір генів на землі).

Отже, за допомогою ітерації (повторення багато разів) ми можемо прийти до розуміння причин існування надзвичайно складного, добре адаптованого класу сучасних собак.

Чи може схожий механізм бути застосованим до технологічних розробок? Може технологічний артефакт, може бути розбитий на такі ж невеликі компоненти, як гени? Відповідь на це питання можна знайти, звернувшись до вивчення мемів – одиниць культурної інформації.

У 1976 р. у своїй книзі «Егоїстичний ген» Річард Докінз ввів сутність, нині відому як мем. Висловлюючись просто мем – це ідея. Деякі сучасні приклади – музичні меми, фрази, жарти, тенденції, мода, дизайн автомобілів, і поезія. Будь - яка думка або ідея, яка має здатність до репродукції – це мем. Наприклад, картина Леонардо Да Вінчі «Мона Ліза», або перші ноти марша Мендельсона. Ці меми в буквальному сенсі мешкають не тільки в мільйонах умів, вони також залишили свої копії на папері, в книгах, на аудіоплівці, на компакт - дисках і в жорстких дисках комп'ютерів.

На перший погляд ідея мема може здатися тривіальною. Звичайно, ідеї поширюються, що ж в цьому такого? Але, справа в тому, що меми поводять себе подібно генам, і таким чином їх поведінку і розвиток можна описати в термінах еволюції. Подібно генам, меми конкурують один з одним. У той час, як гени борються за представництво в генофонді, меми конкурують за місце у мем - басейні – величезному скупченні ідей, що циркулюють в даний час у світі. У людського розуму є обмежений простір пам'яті, тому тільки кращі меми йому вдається імплантувати в собі. Успішні меми, як правило, залишають більше копій не тільки в людському мозоку, але й на інших носіях, таких як, приміром, книги.

Меми, які не так добре реплікуються, як правило, помирають. Є історії гігантського комплексу мемів, що вимерли і ми навіть не знаємо, якими вони

були. Але ми можемо їх уявити. Старовинні пісні, які колись були заспівані і ніколи не записувалися – ось приклад таких вимерлих мемів. Взагалі – то, історія – це величезна колекція мемів, які вижили в умовах конкуренції інших мемів. Якщо вони передаються за допомогою усної або письмової мови – вони виживуть. Якщо їх перестануть читати, вони вмирають. Бібліотеки повні кладовищ мемів у вигляді книг, що містять безліч ідей, яких ніхто не вивчав.

Меми відтворюються заради них самих, а не заради умов, в яких вони були створені. Якщо мем з'явився в результаті діяльності, яка загрожувала життю автора, мем все одно може бути успішним, за умови, що йому вдалося передатися іншим людям перш ніж його господар помер. Деякі приклади таких мемів: передсмертні записки самогубців, описання перебігу хвороби невиліковно хворих людей. Меми не піклуються про безпеку. Меми – це просто репродукційні об'єкти. Коли є щось в мемі, що робить його добре представленим на зовнішніх та внутрішніх носіях інформації, то він буде продовжувати своє існування. Якщо він мутує і виробляє мем, який дещо краще відтворюється, то новий мем буде більш ефективно конкурувати за представництво в мем - басейні – і це навіть може призвести до загибелі старшого мема.

Дотепер деякі дослідники твердять, що складно визначити що таке мем. Ми знаємо, що це ідея, яка відтворюється, але як ми можемо вказати чітко що саме є мемом? Наприклад, існує велика різниця між такими мемами, як перші акорди марша Мендельсона та ритуалу чаєпиття. Аналогічна проблема виникає і коли вчені говорять про гени. Немає реальної «одиниці» ген. Гени – це пакети інформації, які закодовані в ДНК. Різні генів можуть помітно відрізнятися один від одного за довжиною, наприклад. Те ж саме стосується і мемів. Меми краще всього розглядати як пакети інформації, які можуть бути закодовані в різних середовищах: в нейронах головного мозку, і в магнітній структурі жорсткого диска. Мемоодинація може бути описана як самостійний інформаційний пакет, який відтворюється. Так, перші акорди марша Мендельсона не є мемом, тому

що це не самостійний інформаційний пакет, який відтворюється. Для завершення репродуктивної одиниці необхідні наступні акорди.

Звичайно, тепер виникає питання з приводу всього маршу. Хіба він складається з безлічі акордів? Відповідь - ні. Марш є сукупністю мемоединиц, але всі вони різної довжини. Вся композиція являє собою комплекс мемів, що мають хороший реплікативний потенціал, але безліч окремих мемів не мали б такого потенціалу поодиночі. Деякі, тим не менше, ви часто знайдете відтвореними в інших музичних творах, але здебільшого, виживання мемів залежить від їх колег у мемокомплексі. Можливо, що меми, які склали марш були поширені в епоху, коли творив Мендельсон. Він був, безсумнівно, під впливом мелодій і музичних тем свого часу, і це знайшло відображення в його роботі. Хоча, вони більше не існували самостійно, їм вдалося вижити, будучи частиною великого комплексу мемів, який продовжує відтворюватися.

Тепер розглянемо еволюційну теорію потезово і застосуємо її до творчого процесу, до світу ідей. Перша теза теорії свідчить, що в ідеальних умовах популяція буде зростати в геометричній прогресії. У разі меметики ми бачимо, що це правда. Якщо у вас є необмежена популяція *homo sapiens*, що ідеально підходить для розповсюдження мемів, тоді їх масив буде зростати в геометричній прогресії. Спілкування між людьми буде гарантувати, що меми постійно будуть відтворюватись і впроваджуватися в мозоку все більшої кількості особин у популяції. Якщо ідея виникає у свідомості людини, і вона транслює її всім, кого знає, вони у свою чергу передають її далі все більшій кількості людей, ви отримуєте експонентний ріст у відтворенні мема, завдяки чому і мемопопуляція зростає в геометричній прогресії

Ми вже відзначали, що планетарні ресурси обмежені. Це очевидно стосується і мемів. Існує обмежена кількість «транспортних засобів» для мемів, що включають в себе розум, письмові тексти, зображення і електронні носії.

У своїй еволюційній теорії Дарвін вказував, що обмежені ресурси призводять до стабілізації кількості населення. Важко уявити, що це стосується

меметики, тому що мем - басейн продовжує зростати. Нові люди народжуються і створюють нові способи зберігання мемів. Незважаючи на це, однак, меметический набір є досить стійким. Старі ідеї зникають і замінюються новими ідеями – там просто немає місця для всіх, що існують і підлягають відтворенню.

Теза чотири – дуже важлива. У ній йдеться, що особини в популяції володіють унікальними характеристиками. Унікальність мемів – це очевидно. Деякі меми схожі, але інші, дуже різні. Розглянемо різницю між першим акордами маршу Мендельсона і такого ритуалу як привітання. Ці різні меми з незв'язаними, унікальними характеристиками. Один проявляє себе як послідовність звуків, а інший проявляє себе через певну дію.

З допомогою четвертої тези ми можемо показати істинність п'ятого постулату еволюційної теорії до світу ідей – індивідуальні ознаки часто передаються нащадкам. У разі ритуалу привітання, мем відтворюється, коли люди спостерігають за поведінкою оточуючих і наслідують їй. Імітація зберігає характеристики поведінки незмінними при копіюванні мема в мозку наслідувача. Чи виживе він у новому індивіді – це інше питання, яке залежить від поведінки індивіда в майбутньому. Звичайно, зміни можуть відбутися, і тоді шоста теза виходить на авансцену. Це може бути результатом злиття мемів з існуючими мемами, або, можливо в результаті недосконалого копіювання оригінального мема – іноді історії змінюються; іноді поведінка не відтворюється точно. Такі зміни призводять до виникнення нових мемів, які конкурують, щоб отримати можливість існувати і відтворюватись.

Все це логічно підводить нас до тези, в якій йдеться, що деякі індивіди будуть мати характеристики, які надають їм більший успіх у придбанні відтворювальних ресурсів (свідомість, папір, жорсткі диски). Деякі меми проникають і застряють у свідомості – і ніколи не виходять звідти до тих пір, поки не деградує і зникають. Розглянемо, наприклад, анекдот, який ви, можливо, чули кілька років тому. Це мемоструктура скопіювалась в головний

мозок, але чомусь не конкурувала з мемами, які вже були там. Отже, вона ніколи не повинна була б зникнути з вашої п'яматі. Тим не менш, у мозку завжди існує щось більш важливе, більш успішно відтворюване. Зрештою жарт в мемоструктурі поступово деградує і зникає. На щастя для нього, багато інших людей не забувають цей анекдот, і його розповсюдження продовжується. Але це не завжди так. Є величезна сукупність мемів, які колись були ефективними реплікаторами, але в кінці кінців вимерли, тому що не змогли конкурувати з іншими мемами. Старі пісні другого століття були, ймовірно, дуже популярними, поки в кінцевому підсумку не були замінені мемами, чий характеристики, чий репродуктивний успіх розширювався.

Тепер, враховуючи той факт, що унікальні характеристики мемів передаються нащадкам, і, маючи на увазі, що тільки кращі з них отримують можливість відтворюватися, можна припустити, що характеристики, які підвищують репродуктивний успіх з'являться в наступних поколіннях. Цей процес, як зазначено в еволюційній теорії, називається природним відбором.

Після того як ми визначилися з механізмом поведінки мемів і розглянули що ж собою являють мемоодиниці, ми можемо звернути нашу увагу на розвиток сучасних наручних годинників.

Глибоко в нашій історії у людей було дуже мало розуміння про плин часу. Ми можемо припустити, що реальним знанням стародавніх людей про час було те, що, коли темніло, вони йшли спати. Такого роду поведінка є вродженою і, отже, не підпадає під категорію мемів. Однак, в один прекрасний день, людина випадково знайшла нове застосування для спостереження за сонцем. Ця первісна людина, можливо, зрозуміла, що леви і тигри в основному полюють у сутінках. Тоді, певно, і з'явився новий взірць поведінки і люди почали шукати собі укриття на той час, коли сонце заходить за обрій саме завдяки імітації. Коли члени первісного племені помітили, що їх друг шукає притулок в залежності від зміни положення сонця, декому захотілося скопіювати цю поведінку. З часом поведінка, яка відбилась в свідомості

багатьох людей, як правило, продовжувала відтворюватися, в той час як імітаційний механізм цієї дії в кінці кінців зник. Спостереження за положенням сонця, для того щоб визначити, що треба робити – це поведінка, яка дуже успішно відклалась на підсвідомому рівні у більшості представників людського роду. В результаті мем «спостереження за сонцем» мутував. Він об'єднався з іншими ідеями, які циркулювали в той час, і це породило новацію, що врахувала спостереження за тінню від палиці для більш точного визначення часу. Під час спостереження за тінню від палиці цей мем був під впливом інших мемів, тому з'являлись і їх дочірні меми у геометричній прогресії. Меми конструювання предметів з каменю і меми - символи, що представляли різний час доби, в поєднанні з «спостереженням за тінню від палиці» породили нові меми, що проявились в будівництві сонячних годин.

В той же час на світ з'являлась гігантська колекція мемів, за допомогою яких вироблялися механізми і пристрої, що були виготовлені з рухомих частин, наприклад, водяне колесо і вітряк. В результаті якихось неймовірних комбінацій мемів, механічні меми приєдналися до мемів сонячного годинника і з'явилися перші механічні годинники. Величезна кількість варіацій годинників побачила світ до появи сучасних наручних екземплярів. Поступово їх ідеї були скориговані під впливом інших ідей, і цей процес призвів до вдосконалення годинникового механізму. Багато ранніх версій годинників працювали не дуже добре і тому не були відтворені в наступних поколіннях. Меми ранніх зразків годин не з'явилися в більш пізніх версіях і згодом вимерли.

Тому сучасні наручні годинники можуть бути описані як сукупність успішних мемів – тих, що вижили. Коли годинникар створює новий годинник, це не є створенням або проектуванням чогось з нуля. Механізм поєднує разом купу мемів, які розвивалися повільно, з тих пір, як перші люди помітили рух сонця по небу. Сучасні наручний годинник зобов'язан своїм існуванням поступовій еволюції мемів, що була обумовлена, зокрема, шляхом проб і помилок, експериментів на існуючих мемокопструкціях.

Висновки.

У своїй статті ми спробували показати, що ідея креативного дизайну може бути замінена альтернативною теорією еволюційного розвитку. В результаті певних умовиводів автор дійшов таких висновків:

1. Основні передумови еволюційної теорії не є винятковими для біологічного світу, і тому вони можуть бути застосовані для інших областей дійсності.

2. Мемі (інакше кажучи ідеї) розвиваються за аналогією з генами.

3. Технологічні пристрої, такі, наприклад, як наручний годинник – це колекція мемів, \що еволюціонували протягом історії людства.

4. Людський розум сповнений мемів, які конкурують за ресурси. Найбільш ефективними мемами є ті, які отримують можливість самовідтворення. Так, у випадку з наручним годинником, ми можемо припустити, що дизайнерське мислення співвідносилось з мемами, які були характерними для попередніх версій годинників. Деякі з тих мемів, дуже добре проявилися, і в результаті виявилися представленими в дизайні наручних годин сучасного взірця. Мемі, які не були настільки ефективними (наприклад, ідея прикріплення годинника до піджаку за допомогою ланцюжка) не були включені в новий дизайн і зараз практично вимерли. Передача мемів протягом тисячі років призвела до винаходу сучасних наручних годинників. Це було тільки питанням часу, перш ніж всі вони сконцентрувались в одному розумі винахідника, і народився сучасний варіант наручного годинника .

Якщо припущення котрі ми зробили вірні, і якщо еволюційна теорія так само пройде випробування часом, то цілком можливо, що ідея креативної творчості людини в історії техніки може бути замінена концепцією меметичної еволюції.

Література

1. Гартиг Э. (1825), Die Forst-Betriebs Einrichtung nach staatswirthschaftliche Grundsätze, Гартиг Э. (1826), «Praktische Anweisung zur

Aufstellung und Ausführung der jährlichen Forstwirtschaftsplane etc.», Гартиг Э. (1827), «Praktische Anleitung zum Baumroden», Гартиг Э. (1828), «Praktische Anleitung zum Vermessen und Chartiren die Forst und Bezug auf Betriebs-Regulirung», Гартиг Э. (1831) «Lehrbuch der Teichwirthschaft und Verwaltung»; И. Беккман «Введение в технологию, или О знании цехов, фабрик и мануфактур», 1777 г. [Электроний ресурс] - Режим доступа <http://vikent.ru/author/1888/>.

2. Энгельмейер П.К. В защиту общих идей в технике // П.К. Энгельмейер. - 1915. Энгельмейер П.К. Автомобиль. Мотоциклет. Моторная лодка // П.К. Энгельмейер. - М., 1912. Энгельмейер П.К. Изобретения и привилегии // П.К. Энгельмейер. - М., 1897. Энгельмейер П.К. Руководство к привилегированию изобретений // П.К. Энгельмейер. - Спб.: Образование, 1911. Энгельмейер П.К. Теория творчества // П.К. Энгельмейер Спб.: Образование, 1910; Павленко А.Н. Возможность техники. Часть 3. Технический проект Фридриха Дессауэра / А.Н. Павленко // Историко – философский ежегодник . – 2007.- МИФ РАН. - с. 325 – 351.

3. Хайдеггер М. Бытие и время // Мартин Хайдеггер / Пер. с нем. и предисл. Г. Тевзадзе. – Гл. редкол. по худож. пер. и лит. взаимосвязям при Союзе писателей Грузии. — Тбилиси, 1989, Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге: Избранные статьи позднего периода творчества // Мартин Хайдеггер — М.: Высшая школа, 1991, Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления // Мартин Хайдеггер / Сост., пер. с нем. и комм. В. В. Бибикина. — М.: Республика, 1993. — 447 с.; Ясперс К. Смысл и назначение истории // Карл Ясперс . – М.: Политиздат, 1991. – 527 с. Гайденко П.П. Человек и история в экзистенциальной философии Карла Ясперса // Карл Ясперс.- М.: Просвещение, 1991; Мамфорд Л. Миф машины. Техника и развитие человечества // Льюис Мамфорд / Перевод с английского: Т. Азаркович, Б. Скуратов (1 глава). — М.: 2001. Бердяев Н. Опыт эсхатологической метафизики. Творчество и объективация / Николай Бердяев

[Электронный ресурс] – Режим доступа

URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/311>.

4. Blackmore Susan (1999), *The Meme Machine*. Oxford University Press.

5. Darwin Charles (1859), *On The Origin of Species by Means of Natural Selection*. London: Murray.

6. Dawkins Richard (1976), *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press; Dawkins, Richard. (1986). *The Blind Watchmaker*. London: Longmans; Dennett, Daniel C. (1995), *Darwin's Dangerous Idea*. Penguin Books; Dennet, Daniel C. (1999), "The Evolution of Culture" in *Edge online journal* <http://www.edge.org/documents/archive/edge52.html>

7. Silby, Brent (2000), *Revealing the Language of Thought*. <http://www.def-logic.com/articles/Reveal Language of Thought. html>

REFERENCES

1. Hartig E. (1825), *Die Forst-Betriebs Einrichtung nach staatswirthschaftliche Grundsätze*, Hartig E. (1826), "Praktische Anweisung zur Aufstellung und Ausführung der jährlichen Forstwirthschaftsplane etc.", Hartig E. (1827), "Praktische Anleitung zum Baumroden", Hartig E. (1828), "Praktische Anleitung zum Vermessen und Chartiren die Forst und Bezug auf Betriebs-Regulirung", Hartig E. (1831) "Lehrbuch der Teichwirthschaft und Verwaltung"; And. Beckman "introduction to the technology, or the knowledge of plants, factories and manufactories", 1777 [Electronic resource] – Mode of access <http://vikent.ru/author/1888/>.

2. Engelmeier P. (1915), *defending the common ideas in engineering*, Engelmeier P. (1912), *Car. Motosiklet. Motor boat*, M., Engelmeier P. (1897), *Invention and privileges*, M., Engelmeier P. (1911) *Guide to privilegiovanniy inventions*, SPb., Education, Engelmeier P. (1910), *Theory of creativity*, SPb., Education; Pavlenko A. (2007), *The possibility of technology. Part 3. Technical project Friedrich Dessauer, History of philosophy Yearbook*, MIPH RAN, p. 325 - 351.

3. Heidegger M. (1989), *Being and time*, Tbilisi, Heidegger M. (1991), *Conversation on a country road: Selected papers of the late period of creativity*, M., Vysshaya shkola, Heidegger, M. (1993), *Being and Time: Articles and speeches*, M., Republic, 447 p.; Jasper K. (1991), *The origin and goal of history*, M., Politizdat, 527 p. Gaidenko P.P. (1991), *People and history in existential philosophy Karl Jaspers*, M., Education; Mumford L. (2001), *The myth of the machine. Technics and human development*, M. Berdyaev N. *Experience the eschatological metaphysics. Creativity and the objectification* [Electronic resource] - Mode of access URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/311>.

4. Blackmore Susan (1999), *The Meme Machine*. Oxford University Press.

5. Darwin Charles (1859), *On The Origin of Species by Means of Natural Selection*. London: Murray.

6. Dawkins Richard (1976), *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press; Dawkins, Richard. (1986). *The Blind Watchmaker*. London: Longmans; Dennett, Daniel C. (1995), *Darwin's Dangerous Idea*. Penguin Books; Dennet, Daniel C. (1999), "The Evolution of Culture" in Edge online journal <http://www.edge.org/documents/archive/edge52.html>

7. Silby, Brent (2000), *Revealing the Language of Thought*. <http://www.def-logic.com/articles/Reveal Language of Thought. html>

УДК 165.62:141.32

Скиртач В.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Мартинов Р.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Ткаченко Л.

студент Донбаського державного педагогічного університету

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІЛОСОФСЬКО-КЛІНІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СУБ'ЄКТА: ВІД ПОЗИТИВІЗМУ ДО ФЕНОМЕНОЛОГІЇ

У статті показана логіка дослідження суб'єкта у філософсько-клінічному дискурсі від позитивістської стратегії до розгляду феноменів його внутрішнього досвіду. Авторами доведена недоцільність клінічного підходу до людини як виключно природної істоти, не як особистості, а як сукупності механізмів та органів. Досліджено, яким чином таке розуміння суб'єкта в клінічному дискурсі приводило до трагічних наслідків. За допомогою феноменологічного методу виявлені онтологічні умови існування суб'єкта в філософсько-клінічному дискурсі ХХ століття. Авторами проаналізована відмінність методологічних позицій феноменології Л.Бінсвангера, М. Босса і К. Ясперса у дослідженні психічно хворих суб'єктів. У даній статті ці методології конкретизовані в клінічних напрямках філософії Dasein-аналізу та феноменологічної психіатрії. Розкрито, що феноменологія для багатьох фахівців і сьогодні є альтернативою позитивістським напрямкам психіатрії.

Ключові слова: суб'єкт, феноменологія, патологія, психіатрія, онтологія, горизонт

Скиртач В.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально – політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Мартынов Р.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально – політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Ткаченко Л.

Студент Донбаського державного педагогічного університету

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІЛОСОФСКО-КЛІНІЧЕСКИХ
ИССЛЕДОВАНИЙ СУБЪЕКТА: ОТ ПОЗИТИВИЗМА К
ФЕНОМЕНОЛОГИИ**

В статті показано логіку дослідження суб'єкта в філософсько-клінічному дискурсі від позитивістської стратегії до розгляду феноменів його внутрішнього досвіду. Авторами доведено нецелесообразність клінічних підходів до людини як виключительно природного істоту, не як особистості, а як сукупності механізмів і органів. Доведено, яким чином таке розуміння суб'єкта в клінічному дискурсі призвело до трагічних наслідків. З допомогою феноменологічного методу виявлені онтологічні умови існування суб'єкта в філософсько-клінічному дискурсі ХХ століття і сенс його існування. Автором було проведено порівняння методологічних позицій феноменології Л.Бінсвангера, М. Босса і К. Ясперса при дослідженні психічно хворих суб'єктів. В даній статті ці методології конкретизовані в клінічних напрямках філософії Dasein-аналіза і феноменологічної психіатрії. Розкрито, що феноменологія для багатьох спеціалістів і сьогодні є альтернативою позитивістським напрямкам психіатрії.

Ключевые слова: *субъект, феноменология, патология, психиатрия, онтология, горизонт*

Skirtach V.

PhD, Associate Professor of Philosophi Donbass State Pedagogical University

Martynov R.

PhD, Associate Professor of Philosophi Donbass State Pedagogical University

Tkachenko L.

student of Donbass State Pedagogical University

**TRANSFORMATION OF PHILOSOPHICAL AND CLINICAL
STUDIES OF THE SUBJECT: FROM POSITIVISM TO
PHENOMENOLOGY**

The article shows the logic of the study of the subject in the philosophical and clinical discourse of positivist strategy to consider the phenomenon of his inner experience. The authors proved the inadvisability of clinical approaches to the man as a purely natural being, not as individuals, but as a set of mechanisms and bodies. It proved how such an understanding of the subject in a clinical discourse has led to tragic consequences. With the phenomenological method revealed the ontological conditions for the existence of the subject in the philosophical and clinical discourse of the twentieth century, and the meaning of his existence. The author of a distinction was made methodological positions phenomenology L.Binswanger, M. Boss, and K.Jaspers on the research of mentally ill subjects. It is disclosed that the phenomenology of many specialists, and today is an alternative to the positivist psychiatry directions. Psychiatric pathology is considered as a consequence of the loss of freedom. Participation of phenomenology enabled the rebuilding of the inner world of the mentally ill subject through the study of the way he is going through categories of materiality, time, space. The article shows that phenomenology for many professionals today is an alternative to the positivist direction of psychiatry.

Key words: *subject, phenomenology, pathology, psychiatry, ontology, horizon*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Сучасна психіатрія стає все більш позитивістські орієнтованою в спробі біологічно обґрунтувати психічні захворювання. Ряд сучасних авторів вбачають суб'єктність людини або її відсутність внаслідок патологічних порушень в особливостях побудови мозку, які зумовлюють як її нормальність, так і девіантність. На їх думку свідомість суб'єкта створюється шляхом спільних дій мозкових клітин. Безумовним авторитетом у різного роду клінічних напрямків користувався Е. Крепелін, який неухильно доводив необхідність застосування у психіатрії природничо-наукових методів. Він виходив із грізенгерівської тези про психічні захворювання як захворювання мозку. У традиціях тодішньої клінічної думки людина розглядалася не як особистість, а як сукупність механізмів та органів. Таке розуміння суб'єкта в клінічному дискурсі приводило до трагічних наслідків, оскільки психічні захворювання пов'язувалися із генетичною спадковістю і вважалися невиліковними. (Зазначене зумовило і спроби добитися чистоти раси шляхом знищення хворих на шизофренію. Проте, з'ясувалось, що відсутній прямий зв'язок між кількістю психічно хворих та їх фізичним знищенням). XIX століття було, по суті, століттям середньовічної психіатрії. Але і в XXI столітті позитивістська методологія не подолана, а інтенсивно відтворюється, змінюючись за формою, але не за суттю.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною метою статті є критичний огляд позитивістських стратегій та аналіз феноменології як методологічно припустимого способу дослідження суб'єкта у філософсько-клінічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Інтеріоризація кордону філософського дискурсу починає залучати до себе, в тому числі і клінічні феномени. Еволюція концептуалізації суб'єкта корелює з трансформаціями культурних процесів

взагалі і на формування клінічного дискурсу філософії зокрема. Те чи інше філософське розуміння суб'єкта мало відповідні проєкції як на клінічний дискурс, так і на клінічну практику. Водночас і наукова психопатологія прямо або опосередковано торкалася філософії.

Концепт раціонального суб'єкта, який був похідним від антропоцентричного дискурсу та який розроблявся представниками класичної філософії, дискредитував себе різноманітними репресивними ефектами в площині клінічного дискурсу філософії, починаючи від практик ізоляції і закінчуючи патологічністю метафізичного самоствердження. Переосмислення основних типів конституювання суб'єкта стало помітною складовою подолання ідеологічної заангажованості позитивістських клінічних практик. Проте, таке переосмислення було скоріше діагностичним, ніж терапевтичним. Розуміння суб'єкта як внутрішньо особистісного буття приводило до того, що історична епоха, яка зумовлювала життєвий світ психічно хворого суб'єкта, залишалася непроблематизованим горизонтом. (З. Фройд, Ж.-П. Сартр).

З появою екзистенціальної феноменології К. Ясперса, методологічна ситуація змінюється. Він починає розробку власного методу, справедливо вважаючи, що саме від методу залежить ефективність лікування. Будучи психіатром, Ясперс вводить ряд нових методів. Він чітко розрізняв хворобу і здоров'я, запропонував критерії визначення хвороби і здоров'я. К. Ясперс, аналізуючи тогочасну психіатрію, зауважує на тому, що вона, перетворюється на галузь фізіології, тим самим втрачаючи гуманістичний зміст. Він критикує психіатрію за те, що вона не порушує питання про те, що приховується за переживаннями хворих. Але при цьому Ясперс впроваджує критерій розуміння, який передбачає, що у разі, якщо один суб'єкт може зрозуміти іншого, то цей інший не є психічно хворим. Можна зрозуміти суб'єкта емоційно неврівноваженого, депресивного, невротичного за умови емпатії, дослуховування до його світу. Невротичні стани, згідно К. Ясперсу, не є психічними захворюваннями. Але існують такі стани, як галюцинації або

марення, які зрозуміти неможливо; хворого переконати у їх хибності також неможливо. На жаль, такий критерій досить суб'єктивний, він залежить багато в чому від компетентності лікаря, його бажання докласти максимальних зусиль для розуміння хворого. Аналізуючи творчість видатних хворих, Ясперс зауважує, що переживання хворих можуть бути дуже оригінальними, їм може відкритися якась особлива, невідома звичайній людині реальність, приголомшлива правда. Вони розраховуються за цю правду, що відкрилася тим, що сходять з розуму. Питання про суб'єкта, тобто про те, хто діє, творить, про те, як суб'єкт влаштований, стають дуже актуальними. Ясперс показав, що інколи в психічній хворобі знаходиться ключ до творчості й до деяких пізнавальних здібностей людини.

На відміну від Dasein-аналізу та інших феноменологічно орієнтованих напрямків клінічного дискурсу філософствування, Ясперс не прагнув до повного усунення природничо-наукового підходу до психопатології. Він уважав за потрібне доповнення психопатології за рахунок розуміння. Суб'єкт завжди є більшим, ніж те, що він зараз знає про себе, але навіть відомі такого роду знання не можуть підводитися під загальні закони. Ясперс окреслив кордони наукового пізнання, до яких не увійшло прояснення екзистенції усього того, що не підлягає об'єктивації. Пояснення психіки відбувається «ззовні», а розуміння – «зсередини». При поясненні йдеться про знаходження суто об'єктивних чинників, при розумінні – переважно суб'єктивних. Для поясненні важливою є безпосередня очевидність фактографічного матеріалу. Згідно Ясперсу, певне дослідження розділяє, розрізняє, робить своїм предметом окреме і особливе та прагне знайти в ньому загальне. Спочатку проводиться схоплення окремих фактів, потім дослідження взаємозв'язків, яке передбачає їх розуміння і пояснення, і, нарешті, розуміння цілісностей. Для розуміння – почуття, мотиви, емоції тощо, які дослідник може також відчувати і сам, і, відповідно, зрозуміти їх. До феноменологічної дескрипції К. Ясперсом додане генетичне розуміння, яке простежує смислові зв'язки між різними

Випуск 5 *36* *Слов'янськ – 2016*

психологічними феноменами [4, с.78]. Такі смислові зв'язки існують як ідеальні типи – слідування одного почуття за інший не є обов'язковим, тим не менш, такі смислові зв'язки є очевидними і існувати можуть. Розуміння для Ясперса чітко обмежено світом природи, який може бути проясненим. З іншого боку розташована сфера трансценденції, яка потребує філософського прояснення. Для цього і потрібна екзистенціальна комунікація. Суб'єкт в якості екзистенції знаходиться за межами конкретних, у тому числі і суто клінічних, наук. Психоаналіз приділяє особливу увагу симптомам невроту, сновидінням і потягам і складається враження про точне їх пояснення. Але для К. Ясперса це ілюзія, яка здається психоаналітикам реальністю. Не знаючи реальних причинно-наслідкових зв'язків, вони застосовують зв'язки смислові, але достатньо свавільно – із одних підстав можуть впливати абсолютно різні події. Тобто психоаналіз може щось пояснити, але не може спрогнозувати.

У психоаналітичних концепціях те, що має бути, виводиться з того, що є, отже, свобода суб'єкта зведена до пізнання об'єктивних законів психіки, які не менш об'єктивні, ніж закони термодинаміки. незважаючи на те, що критика фрейдистської теорії є значимою, тим не менш, заснована на психоаналізі психосоматична медицина показує, яким чином психічні конфлікти приводять до конкретних як психічних, так і соматичних захворювань. Суперечливість психоаналітичних концепцій пов'язана із протиріччями природи суб'єкта, де, в індивідуальному існуванні, злиті природна і культурна складові.

Дослідники психіки та її захворювань, які дотримуються феноменологічної методології, акцентують увагу на тому, що розбіжні симптоми можуть створювати цілісності, єдині структури або гештальти, які можна зрозуміти без звернення до дослідження детерміністських зв'язків. У дослідженнях Є. Мінковські і В.Є. фон Гебзаттеля знайдено однаково тимчасову структуру - плин часу начебто застоплюється у внутрішньому світі, теперішній час стагнується, блокується, майбутнє ж щезає зі свідомості. Цей фундаментальний симптом надає можливості зрозуміти всю картину

захворювання. Простір, час, причинність, матеріальність працюють у дослідженнях клініцистів феноменологічного напрямку у якості загальних структур переживань, а не категорій мислення. Розуміння таких гештальтів уможливило відтворення цілісності внутрішнього світу, яка приховувалась за зовнішніми проявами. Є. Мінковські характеризує шизофренію як дефіцит інтуїції та теперішнього часу із прогресуючою гіпертрофією інтелекту та просторових факторів. У своїх основних роботах він стверджує, що у хворих на шизофренію відбувається втрата життєвого контакту з реальністю. Згідно Р. Лейнгу, Є. Мінковські реалізував першу серйозну спробу в психіатрії щодо віднови життєвого досвіду іншої особи. Уперше також здійснена спроба перенесення досвіду феноменологічних розвідок часу на дослідження психічно хворих.

Орієнтація клініцистів на суб'єкта логічно привела їх до зустрічі з екзистенціалізмом, особливо, зважаючи на те, що внутрішній плин часу розглядався ними як один із провідних феноменів. Природним було і те, що чільні представники екзистенціальної філософії виступали як психотерапевти. Психіатрична феноменологія і Dasein-аналіз для багатьох фахівців і сьогодні є альтернативою позитивізму психопатології. Найбільш впливовою протягом середини ХХ ст. була екзистенціально-феноменологічна версія психопатології, у якій синтезувався психоаналіз із онтологічними ідеями М. Гайдеггера. Для К. Ясперса поєднання психоаналізу з феноменологічною онтологією було невірним. З цього приводу у К. Ясперса були серйозні сумніви щодо втілення гайдеггерівських ідей Л. Бінсвангером та М. Боссом до опису структур людської психіки та безпосередньої клінічної практики психіатрії. Їх дискусія мала надзвичайно плідний характер для філософсько-клінічного дискурсу у цілому, оскільки вона торкалася основних тем людського буття – здоров'я та патології. В Ясперса ця межа достатньо чітка - в якості патологічних суб'єктів

він розглядає значну меншість. Представники ж психоаналітичних напрямків вважають, що зародки патологій притаманні всім.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, ми бачимо, що сучасна наукова парадигма не відмовляється від позитивізму та феноменології у дослідженні патологій суб'єкта. Але, представники позитивістські налаштованої психіатрії по суті методологічно збігаються із феноменологічно орієнтованими філософами, для яких принциповою є лише розбіжність між ідеальними суб'єктними феноменами (психічними актами) і матеріальною субстанцією. Для них істотними є пошуки загальних ознак, а не дослідження логіки їх становлення. Виходячи з наявності у суб'єкта емпірично фіксуємих мозкових структур і станів свідомості різність підходів зумовлюється різністю наукових традицій або власними уподобаннями мислителів. Зрозуміти ж природу становлення психіки і, відповідно, її вад можливо, застосовуючи діалектичний підхід, що вирішує дефектологічні проблеми шляхом розв'язання соціально-практичних протиріч формування суб'єкта.

Бібліографічні посилання

1. Власова О. Феноменологическая психиатрия и экзистенциальный анализ: История, мыслители, проблемы / О.А. Власова М.: Издательский дом «Территория будущего», 2010. - 640 с.
2. Косилова Е.В. Изучение субъекта: от философии и психологии до психопатологии и эзотеризма / Косилова Е.В. // Методология и история психологии. – 2011. - № 1. - С.102 – 121.
3. Ясперс К. Общая психопатология / Ясперс К. - М.: «Практика», 1997 -1056 с.
4. Boss M. Recent considerations in Daseinsanalysis Psychotherapy for freedom / Boss M. // A special issue of the human psychologist. -1988. -Vol. 16.- No 1.- P. 62-65

REFERENCES

1. Vlasova O. (2010), Phenomenological psychiatry and Existential Analysis: History, thinkers, problem, Publishing House Territory of the Future, Moscow, 640 p. (rus).
2. Kosilova E. (2011). «The study of the subject: from philosophy and psychology to psychopathology and esotericism», *Methodology and History of Psychology. Scientific theoretical and methodological, historical and psychological journal*, Vol. 3, pp. 102 - 121 (rus).
3. Jaspers K. (1997), General Psychopathology, Practice, Moscow, 1056 p. (rus).
4. Boss M. (1988), Recent considerations in Daseinsanalysis Psychotherapy for freedom, *A special issue of the human psychologist*, Vol. 16, pp. 62 - 65 (engl).

УДК 141.32+215

Ємельяненко Г.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Пархоменко Г.

студентка факультету фізичного виховання Донбаського державного педагогічного університету

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА ТЕОЛОГІЯ П.ТІЛЛІХА В ГНОСЕОЛОГІЧНОМУ І ОНТОЛОГІЧНОМУ ПРОСТОРИ

У статті акцентується увага на дослідженні онтологічних та гносеологічних підстав екзистенціальної теології П. Тіліха. Аналізуються «глибини» й всебічності пізнання, історико-філософські і релігійні конотації гносеологічної теорії.

Ключові слова: гносеологія, онтологія, раціоналізм, систематична теологія, екзистенціальна теологія.

Ємельяненко А.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Пархоменко А.

студентка факультету фізичного виховання Донбаського державного педагогічного університету

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ ТЕОЛОГИЯ П.ТИЛЛИХА В ГНОСЕОЛОГИЧЕСКОМ И ОНТОЛОГИЧЕСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье акцентируется внимание на исследовании онтологических и гносеологических оснований экзистенциальной теологии П. Тиллиха.

Анализируются «глубины» и всесторонности познания, историко-философские и религиозные коннотации гносеологической теории.

Ключевые слова: *гносеология, онтология, рационализм, систематическая теология, экзистенциальная теология.*

Emelianenko A.

PhD Philosophy, Associate Professor, department of philosophy, social-political and legal studies of Donbass state pedagogical university

Parkhomenko A.

student of the Faculty of Physical Education department of Donbass state pedagogical university

EXISTENTIAL THEOLOGY P.TILLIHA THE EPISTEMOLOGICAL AND ONTOLOGICAL SPACE

The article focuses on the research of ontological and epistemological foundations of existential theology P. Tillich. Analyzes the "depth" of knowledge and comprehensive, historical, philosophical and religious connotations of epistemological theory.

Epistemology, as a kind of "knowledge" of knowledge, P. Tillich regarded as part of the ontology, since he believed that the knowledge - it is only "a certain event" among the events together and in the historical development, and in the life of the individual. Therefore, he argued that any epistemic assertion implicit in the ontological. And that is why any analysis or study do not need to start from the knowledge of the problems and the issues that concern the life, of human existence, society, God.

Paul Tillich and claimed that it is a course of events, it is the strengthening of relations and prevailed in the history of theology and philosophy at all times during their existence. However, as he noted in his writings, and sometimes there are situations when it is necessary to follow in reverse order. This is, in particular, when

the very ontological tradition seems doubtful and the question is, were not in vain efforts spent on the creation of this tradition, as it has historically happened, for example, in cases of relationships of ancient skepticism to the struggle between philosophical schools, then in a situation in which turned out to Descartes, he is forced to choose its own path among the differently oriented medieval traditions, the situation attitude of Hume and Kant to traditional metaphysics and the like.

Keywords: *epistemology, ontology, rationalism, reason, systematic theology, existential theology.*

Постановка проблеми і аналіз останніх публікацій. Гносеологія виступає як своєрідне знання про пізнання і розглядалася П.Тілліхом у якості частини онтології, він вважав пізнання як «певну подію» серед сукупності подій в історичному розвитку та у житті людини. П.Тілліх стверджував, що будь-яке гносеологічне твердження імпліцитно є онтологічним і через це кожен аналіз дослідження потрібно розпочинати з проблем, які стосуються буття людини, суспільства, Бога. У своїх філософсько-теологічних роботах П.Тілліх писав, що саме такий перебіг подій та взаємовідношення панувало в історії розвитку теології та філософії протягом усього часу їхнього існування. Однак, інколи виникають ситуації, коли потрібно слідувати зворотному порядку. Зокрема, це відбувається тоді, коли сама онтологічна традиція видається сумнівною і постає запитання про те, чи не були марними зусилля, витрачені на створення цієї традиції, як це історично відбулося. Наприклад, у випадках ставлення античного скептицизму до боротьби поміж філософськими школами та у ситуації, у якій опинився Р.Декарт, змушений обирати свій шлях серед різновекторних середньовічних традицій тощо. На думку П.Тілліха, такою є взагалі й одвічна ситуація у теології, якій історично завжди доводиться переусвідомлювати те, якими саме шляхами вона повинна йти до пізнання Бога. У класичній теології історії було усталеним те, що вченню про Одкровення передують вчення про Бога, і про людину, і про Христа, а гносеологічна

«преамбула» залежить від теологічної системи загалом. «... І в примітивних, і в архаїчних релігіях особливо, божественне, як вважають, виявляє себе в природі. На більш складному рівні, природа замінюється історією та особистісними відносинами, як локус, якому божественне розкриває себе, а в деяких випадках, досвід одкровення повністю інтеріоризований, і божественне зустрічається в глибині людського розуму» [6, с. 7]. Тому для теолога, який розпочинає міркування з гносеологічної частини вчення про Розум і Одкровення, завжди існує необхідність чітко вказати на те, що він попередньо думає про Розум і про Одкровення. П.Тілліх намагався визначити різницю поміж «суб'єктивним» і «об'єктивним» розумом, розібратися у спроможності розумного опанування реальності, визначитися зі структурою раціональності у свідомості людини, з глибиною та силою людського пізнання. П.Тілліх прагнув збагнути обмеженість дії розуму, можливу амбівалентність пізнання, абсолютизму, релятивізму та формалізму у гносеологічних практиках. Таким чином сформувалася гносеологічна концепція або вчення у межах тілліхової систематичної теології.

Бібліографічний опис матеріалів, що систематизують дослідницьку літературу теологічної спадщини П.Тілліха в Україні останнім часом доповнився цікавими розробками, зокрема, працями С.Таранова «Спадок Тілліха та досвід сучасності», «Протестантський принцип Тілліха: від теології до філософії», «Теологічний екзистенціалізм». Також праці С.Шевченко тематично стосуються зазначеної проблеми: «Проблема цінностей в теології П.Тілліха», «Специфіка осмислення феномена «нового буття» у філософії П.Тілліха», «Філософія Тілліха: рефлексії над ціннісними підвалинами людського буття».

Дане дослідження ставить за мету докладніше висвітлити проблему онтологічних та гносеологічних підстав систематичної теології П.Тілліха, проблему особливості співвідношення поняття віри і розуму, як всебічності пізнання.

Виклад основного матеріалу. Поняття «Суб'єктивний» і «об'єктивний» розум у теології П.Тілліха було пов'язане з поняттями «онтологічного» і «технічного» розуму. Саме онтологічний розум П.Тілліх визначав як структуру свідомості, яка наділяє людину здатністю опановувати реальність та змінювати і формувати її. У античний період, з часів Парменіда спільною позицією для всіх філософів було те, що логос спроможний це робити лише тому, що реальність має логічну структуру. Як стверджував П.Тілліх існували багато в чому різні пояснення взаємозв'язку між логічною структурою опановуючого суб'єкта пізнання у сучасній термінології, і логічною структурою опановуваного світу. У класичних описах способу, яким співвідносяться між собою «суб'єктивний розум» і «розум об'єктивний», тобто раціональна структура свідомості і раціональна структура реальності, П.Тілліх виокремив чотири головні типи.

Отже, у першому типі суб'єктивний розум вважався результатом впливу усієї повноти реальності на ту її частину, якою і була свідомість людини й передбачалося, що саме реальність має силу створювати «розумну свідомість», за допомогою якої вона здатна опанувати себе, сприймати і формувати саму реальність. Наївний, критичний, догматичний реалізм сприйняв цю установку не усвідомлюючи її базових положень.

У другому типі об'єктивний розум вважався витвором суб'єктивного розуму, здійснюваного на основі неструктурованою матерії, у якій він себе й актуалізує. Ідеалізм в обмежених формах античної філософії, у довільних формах філософії сучасної сприйняв це твердження поза поясненням того факту, що матерія є сприйнятливою до можливостей розуму.

Третій тип розуміння відносин поміж суб'єктивним і об'єктивним розумом розбудовувався на ствердженні онтологічної незалежності і функційній взаємопов'язаності суб'єктивного і об'єктивного розуму. Дуалізм і плюралізм метафізичний і гносеологічний таку позицію приймали поза висвітленням того підґрунтя, що знаходиться в основі їхньої єдності.

Четвертий тип розуміння стверджував, що таку основу складає тотожність, що уособлює раціональну структуру реальності. Адже, монізм, описуючи цю тотожність або у термінах буття, або у термінах досвіду, як це робилося у прагматизмі, дотримувався тієї ж позиції, незважаючи на поясненні тих відмінностей, які існують поміж суб'єктивним і об'єктивним розумом.

Як зауважив П.Тілліх, теолог зовсім не зобов'язаний оцінювати рівень істинності кожного з цих чотирьох типів пояснення взаємозалежності поміж розумом суб'єктивним і розумом об'єктивним. Теолог користуючись цими поняттями, повинен оцінити їхні загальні передумови (імпліцитно теологи робили це завжди). «... екзистенціаліст ставить запитання і аналізує людську ситуацію, аби теолог згодом міг дати відповідь, яка впливає не із питання, але звідкілясь іще, і не із людської ситуації як такої» [5, с. 328]. Теологи наголошували або на творінні за допомогою Логосу, або на духовній присутності Бога у всьому реальному, та прирівнювали людину до Бога, наділяли її Божою подобою і в силу властивої йому раціональної структури вимагали від людини опанувати світ. Суб'єктивний розум є актуалізованим у деякому певному індивідуальному «Я», яке пов'язане зі своїм середовищем, своїм світом у термінах сприйняття і відповідної реакції на цей світ. Дійсно, свідомість спочатку сприймає світ, потім реагує на нього, сприймаючи світ розумно вона опановує його, реагуючи розумно – вона цей світ формує.

Як стверджував П.Тілліх, кожна зі згаданих функцій розуму містить у собі певні «проміжні стадії» на шляху до протилежного полюсу. Наприклад, музика є набагато більш віддаленою від когнітивної функції розумової діяльності ніж художня література, а технічні науки - від естетичної сфери, особистісне спілкування має найменшу ступінь дотичності до організації, а торговельне законодавство набагато більш віддалене від органічної сфери, ніж наука управління. Тому не варто намагатися створювати статичну систему раціональних функцій людської свідомості: між ними не існує чітких меж, а їхній розвиток і їхні взаємини багато у чому змінюються й трансформуються в

процесі розвитку історичних подій. Усі вони залишаються функціями онтологічного розуму, і той факт, що емоційний елемент в деяких з них є більш значущим, ніж в інших, ще не робить їх менш раціональними. Музика, не менше раціональна, ніж математика, але емоційний елемент в музиці відкриває той вимір реальності, який для математики є неприступним. Людське спілкування за його сутністю є не менш раціональним, аніж законність. У цьому випадку емоційний елемент відкриває той вимір реальності, який для законності є неприступним. І, безумовно, існує як імпліцитна математичність музики, так і потенційна юридичність усіх відносин спілкування.

У своїх теологічних поглядах П.Тілліх стверджував, що суб'єктивний розум є раціональною структурою свідомості, тоді як об'єктивний розум є тією раціональною структурою реальності, яку свідомість може опанувати і надалі її змінити, мислитель запропонував їй певну форму теологічної «раціоналістичної подвійності». Розум філософа і розум теолога у вченні П.Тілліха був наділений здатністю опановувати розум у природі, розум митця - опановувати зміст речей, розум законодавця – здатністю формувати суспільство у відповідності до структур соціальної рівноваги тощо.

На глибоке переконання П.Тілліха суб'єктивний розум може бути раціональним у тому випадку, коли він, приймаючи участь у двоскладовому процесі сприйняття і реагування, й відтворює раціональну структуру реальності. У кожному раціональному акті є три елементи: статичний елемент розуму, динамічний елемент розуму і спотворення їх обох у реальнім функціонуванні. Отже, людська свідомість, вважає П.Тілліх, таким чином може захищати щось таке, що є результатом діяльності, або ж статичним елементом розуму, хоча насправді це щось і є певним спотворенням дійсності. Свідомість може й відкидати те, що виглядає як спотворення, хоча насправді є результатом діяльності динамічного елементу розуму. Наприклад, у якості своєї думки П.Тілліх наводить академічне мистецтво, яке захищає статичний елемент естетичного розуму, хоча в самому академічному мистецтві багато чого

насправді є спотворенням того, що раніше, в момент виникнення, було творчим і новим, але відкидалося у якості спотворення колишніх ідеалів.

В теологічному вченні П.Тілліха була онтологічно представлена історія формування концепції раціонального або розумного пізнання реальності. Природа обмеженості функціональних спроможностей розуму, як це зазначив П.Тілліх, у класичній формі була описана М.Кузанським та І.Кантом. «Безпосереднім тлом філософії Тілліха є швидше онтологічні та історичні штами ХІХ ст. німецької спекулятивної філософії... Але щоб виразити власну думку, Тілліх використовує мову екзистенціальної філософії.» [7, с. 132].

М.Кузанський говорив про «учене незнання» як усвідомлюване обмеження когнітивного розуму і неспроможність людини опанувати нескінченністю підстав процесу пізнання. Наявність невичерпності підстав пізнання в усіх сущих М.Кузанський називав «збігом протилежних».

Ідеї І.Канта, як стверджує американський теолог, сприймають лише у вимірах гносеології. Вчення І.Канта про категорії, на думку П.Тілліха – це вчення щодо людської тлінності. Вчення категоричного імперативу – це вчення про іманентний елемент практичного розуму. Як стверджував П.Тілліх кантівські категорії досвіду - це категорії тлінності, вони позбавляють людину можливості розумно або раціонально опанувати реальність як «річ-в-собі», проте не заперечують її спроможності робити висновки щодо тих феноменів, які і формують її життєвий досвід. Саме головною категорією тлінності буття у цьому випадку починає бути час. Отже, бути тлінною для людини означає бути смертною. Розум людської істоти не може прорватися крізь межі тимчасовості і досягти вічності, так само як він не може прорватися крізь межі причинності, простору і субстанції для того, щоб віднайти першопричину, абсолютний простір, універсальну субстанцію.

Таким П.Тілліх вважав, що позиція І.Канта відтворювала ідеї М.Кузанського, який у свій час порівнював ситуацію розуму у пізнанні з в'язницею.

Висновки. Як бачимо з цієї філософської платформи американський мислитель робить висновки теологічного кшталту, де розум, на його думку, є не просто тлінним, він поряд з усіма речами і подіями підпорядкований умовам існування, і що він подеколи суперечить самому собі, своїм висновкам, і знаходиться під загрозою розпаду і саморуйнування, і його елементи час від часу повстають один проти одного. Тому Бог, що є найголовнішим законом як для структури розуму є єдиною умовою збереження воз'єднаності розуму, який у мирському існуванні завжди розколотий у часі і просторі. І саме пошук такої ситуації П.Тілліх проголосив пошуком Одкровення.

Список використаних джерел

1. Лезов С. Теология культуры Пауля Тиллиха / С. Лезов // П. Тиллих / Избранное: теология культуры; пер. с англ. Е. Г. Галагушкин, О. В. Боровая, Т. И. Вевюрко и др. – М.: Юрист, 1995. – С. 461–471. – (Лики культуры).
2. Тиллих П. Динамика веры / Пауль Тиллих // П. Тиллих Избранное: теология культуры; пер. с англ. Е. Г. Галагушкин, О. В. Боровая, Т. И. Вевюрко и др. – М.: Юристь, 1995. – С. 132–215. – (Лики культуры).
3. Тиллих П. Систематическая теология. Т. I–II. / Пауль Тиллих; пер.с англ. Т. Лифинцева (том I), О. Р. Газизова, В. М. Ошеров, В. В. Рынкевич (том II); отв. ред. О. Р. Газизова. – М.; СПб.: Университет. книга, 2000. – 463 с. – (Книга света).
4. Тиллих П. Мужество быть / П. Тиллих // Избранное: теология культуры; [пер. с англ. Е. Г. Галагушкин, О. В. Боровая, Т. И. Вевюрко]. – М.: Юрист, 1995. – С. 7–131. – (Лики культуры).
5. Тиллих П. Теология культуры / Пауль Тиллих // П. Тиллих / Избранное: теология культуры; пер. с англ. Е. Г. Галагушкин, О. В. Боровая, Т. И. Вевюрко и др.]. – М.: Юристь, 1995. – С. 236–395. – (Лики культуры).
6. Macquarrie J. Principles of Christian Theology. – London: SCM Press, 2003

7. Randall J. The Ontology of Paul Tillich / John Herman Randall, Jr. // The Theology of Paul Tillich. – N. Y., 1952. – P. 132–163.

REFERENCES

1. Lezov S. Teologiya kulturyi Paulya Tiliha / S. Lezov // P. Tilih / Izbrannoe: teologiya kulturyi; per. s angl. E. G. Galagushkin, O. V. Borovaya, T. I. Vevyurko i dr. – M.: Yurist, 1995. – S. 461–471. – (Liki kulturyi).

2. Tilih P. Dinamika veryi / Paul Tilih // P. Tilih Izbrannoe: teologiya kulturyi; per. s angl. E. G. Galagushkin, O. V. Borovaya, T. I. Vevyurko i dr. – M.: Yurist, 1995. – S. 132–215. – (Liki kulturyi).

3. Tilih P. Sistematischeeskaya teologiya. T. I–II. / Paul Tilih; per.s angl. T. Lifintseva (tom I), O. R. Gazizova, V. M. Oshero, V. V. Rynkevich (tom II); otv. red. O. R. Gazizova. – M.; SPb.: Universitet. kniga, 2000. – 463 s. – (Kniga sveta).

4. Tilih P. Muzhestvo byit / Paul Tilih // Izbrannoe: teologiya kulturyi; [per. s angl. E. G. Galagushkin, O. V. Borovaya, T. I. Vevyurko]. – M.: Yurist, 1995. – S. 7–131. – (Liki kulturyi).

5. Tilih P. Teologiya kulturyi / Paul Tilih // Izbrannoe: teologiya kulturyi; per. s angl. E. G. Galagushkin, O. V. Borovaya, T. I. Vevyurko i dr.]. – M.: Yurist, 1995. – S. 236–395. – (Liki kulturyi).

6. Macquarrie J. Principles of Christian Theology. – London: SCM Press, 2003.

7. Randall J. The Ontology of Paul Tillich / John Herman Randall, Jr. // The Theology of Paul Tillich. – N. Y., 1952. – P. 132–163.

УДК 140.8

Шиндаулова Р.

кандидат педагогических наук, доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин, Казахская национальная консерватория им. Курмангазы
(г. Алматы, Республика Казахстан)
sharabana1@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ НООГУМАНИСТИЧЕСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ: ОТ ТЕОРИИ К ПРАКТИКЕ

В статье исследуются этнокультурные, психофизиологические предпосылки мышления, способностей педагога-музыканта в процессе ноогуманистической мировоззренческой подготовки. Определен дидактический потенциал свойственных музыкальному мышлению моторно-двигательных навыков и природосообразности с точки зрения ноогуманистической педагогики. Этнокультурная специфика традиционной музыки казахов («культура состояний», медитативность, виртуальность) способствует осмыслению ноогуманистических понятий.

Ключевые слова: *ноогуманистическое мировоззрение ноогуманистическая педагогика, психофизиологические и этнокультурные особенности, моторно-двигательная активность, медитативность, виртуальность.*

Шиндаулова Р.

кандидат педагогічних наук, доцент, Казахська національна консерваторія ім. Курмангази (М.Алмати, Республіка Казахстан)
sharabana1@mail.ru

ФОРМУВАННЯ НООГУМАНІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

У статті досліджуються етнокультурні, психофізіологічні передумови мислення, здібностей педагога-музиканта в процесі ноогуманістической

світоглядної підготовки. Визначено дидактичний потенціал властивих музичному мисленню моторно-рухових навичок і природосообразності з точки зору ноогуманістичної освіти. Етнокультурна специфіка традиційної музики казахів («культура станів», медитативність, віртуальність) сприяє осмисленню ноогуманістичних понять.

Ключові слова: ноогуманістичний світогляд, ноогуманістична освіта, психофізіологічні і етнокультурні особливості, моторно-рухова активність, медитативність, віртуальність.

Shindaulova R.

Ph.D., Associate Professor, Kazakh National Conservatory named after Kurmangazy
(Almaty, Kazakhstan),
sharabana1@mail.ru

**FORMATION NOOHUMANISTIC WORLDVIEW: FROM THEORY
TO PRACTICE**

The article addresses ethnocultural, psychophysiologic implications of mentalwork, capacities of the music educationalists within the framework of noohumanistic outlook (worldview) training. A didactic potential of motor skills and nature-congruence as being typical of music mentality is defined in terms of noohumanistic pedagogics. Ethnocultural specificity of Kazakh traditional music ("culture of states", meditativity, virtuality) promotes apprehension of noohumanistic concepts.

Key words: Noohumanistic Outlook, Noohumanistic Pedagogics, Psychophysiologic and Ethnocultural Peculiarities, Motor Activity, Meditativity, Virtuality.

Современные реалии, носящие глубоко кризисный характер, связаны с поиском новой идейно-мировоззренческой парадигмы, с формированием личности, свободно ориентирующейся в поликультурном мире, толерантно

относящейся к представителям разных народов, соблюдающей нравственно-духовные, экологические и гуманистические ценности. Этим запросам отвечает находящееся на стадии своего становления ноогуманистически-ориентированное мировоззрение, поскольку оно направлено на гармонизацию отношений в системе «человек-общество-природа».

Понятие «ноогуманизм» впервые введено в научный оборот Г.П. Сикорской, в рамках моделируемого ею эколого-педагогического образования (1999). Г.П.Сикорская определяет «гуманизм русских космистов ...как ноосферный гуманизм (ноогуманизм)», для которого характерно «стремление человеческого сообщества к состоянию коэволюции с биосферой». Ноогуманизм «...утверждает ценность жизни во всех ее проявлениях, гармоническое взаимодействие человека с природой (включая Космос) и ответственность его как единственного разумного существа на планете за жизнь на Земле» [13, с. 33]. Нам представляется необходимым дать несколько расширенное осмысление значения «ноогуманизм», которое, помимо экологического посыла, отражало бы гомеостатические процессы на каждом из уровней системы «человек-общество-природа», поскольку мир объят не только экологическими, но и этноконфессиональными, межличностными, внутриличностными конфликтами.

Ноогуманизм, интегрирующий ноосферную, экологическую, гуманистическую составляющие, в идеале, должен быть ориентирован на коэволюционное взаимодействие человечества и биосферы, сотрудничество стран в разрешении глобальных (эколого-социальных, социокультурных) проблем, гуманизацию общества и переход его от идеалов «общества потребления» к духовно-ориентированным ценностям; обеспечение баланса индивидуального и коллективного начал в сознании людей, формирование основ планетарного мышления, право человека жить в гармонии с самим собою и быть толерантным к Другому. Теоретико-методологическая разработка

ноогуманізму дозволила б розвинути концептуальний остов освітньої системи формування світогляду на його основі.

Генезис ноогуманізму виявляє його генетичну зв'язь з ноосферою – фундаментальною, родовою світоглядною ідеєю, котра «має своїм істочком древніші культури ...Востока і Запада, визначивши ключові для ноосферного світопонимання поняття порядку, космічності життя і розуму» [10]. Космологічні побудови античної філософії (Аристотель, Платон, Геракліт і др.), висвітлюючи філософський принцип гармонії (гармонізації) єдиного і багатого, як закон космосу, одну з основ буття, стали предтечею концепцій всеєдності, антропокосмізму, ширше – положень про динамічне рівноважжя соціоприродного взаємодія, закладивши світоглядні основи космізму, теорії і практики космічного виховання (К.Н. Вентцель, М. Монтессорі і др.), в цілому, сучасної філософії еколого-ноосферної спрямованості.

Вказаний принцип, як вираження балансу діалектичного взаємодія протилежних початків, розглянутий ще Аристотелем в «Нікомаховій етиці» і інтерпретований сучасною філософією як регулятив ентропійних і неентропійних процесів в «складеному гомеостазі» систем (В.П. Кохановський, О.В. Хотеева і др.), надійшов в «кортеж системних основ методології» багатьох наук (Новикови, 2007), в тому числі в філософію, вбравшу екологічну і ноосферну парадигми (О.А.Базалук [4; 5; 16], Д.Б. Свириденко [17; 18] і др.). Неслучайно Б.М. Мукаєва відзначає, що принцип гармонії, «обретая статус універсальності і фундаментальної духовної цінності людини ...з часів формування людського свідомості і ранньої загальної картини світу», давно отримав методологічне «мета-» значення в «обґрунтуванні стійкого природопольовання в сучасній концепції соціоприродних систем» [11]. Даний принцип, на нашому думанні, в становленні ноогуманізму виконує ключову роль і, осмислений в контексті гармонізації соціоприродних

систем, обретає базове значення. Ноогуманізм, рівно як і учиння о ноосфері (В.І. Вернадський, Э. Леруа, П. Тейяр де Шарден і др.), органічно зв'язан з трудами представителів російського космізму (Н.А. Бердяєв, Н.Ф. Федоров, П.А. Флоренський, К.Э. Циолковський, А.Л. Чижевський і др.), заложивших основи нового миропонимання, базуючогося «на антропокосмічних ідеях єдинства мира, глобальної взаємозалежності людини і космоса, впевненості в духовно-творчій, перетворюючій ролі людськості» (А.М. Панкрушина і др.).

Розроблені ними ідеї всеєдинства людини і Космоса, активної еволюції, направленої людським розумом і високою моральністю, стимулювали дальніший їх ріст в різних областях знань, оказав вплив на становлення ноосферного і екологічного образів і формуючий ними контент мировоззренчих матриць (О.А. Базалук, Р.А. і В.І. Додонови, О.Д. Куракіна, Г.С. Смирнов, И.М. Пушкіна, В.Н. Демин, А.М. Панкрушина, С.Ф. Лукіна і др.).

Формування ноогуманістического мировоззрення – це нове напрямлення в сучасній ноосферній і гуманістическій парадигмі образів, направлена на реалізацію ідей соціоприродного згодування. Ноогуманістическа мировоззренческа підготовка студентів включає в себе психофізіологічні і етнокультурологічні особливості. Розглянемо ці особливості на прикладі майбутніх педагогів-музикантів казахстанських вузів. Продемонструємо, як теоретичні установки формування ноогуманістического мировоззрення показують себе на практиці. Автор опирається на власні дослідження, які вона проводила по місцу роботи – в Казахській національній консерваторії ім. Курмангазі. Основу ноогуманістическої мировоззренческої підготовки студентів склали: психофізіологічні особливості музикального мислення взагалі і етнокультурологіческа специфіка казахського традиційного музиканта – в частині.

Исследования Г.С.Альтшуллера, Н.А.Аминова Н.В.Кузьминой, Л.М.Митиной, А.Б.Орлова и др. указывают на актуальность психофизиологического фактора в сенсорно-перцептивном, аттенционном аспектах интеллектуального развития (по Б.Г.Ананьеву), взаимосвязь социальной перцепции с когнитивно-стилевой дифференциацией (Г.А.Берулава); дивергентности и конвергентности мышления (Дж.Гилфорд); лабильности и амбивертности; эмоциональной устойчивости и механизмов саморегуляции.

О связи моторно-двигательной активности с сенсорно-перцептивным началом и влиянии ее на когнитивные процессы отмечали С.Л.Рубинштейн, А.В.Запорожец, Б.Ф. Ломов, А.Н.Лук, В.Д.Небылицин, ЯА.Пономарев, А.П.Пуни, З.И.Ходжава. В музыкально-исполнительской практике давно установлено, что при многократном проигрывании в медленном темпе образуются прочные моторно-двигательные взаимосвязи, в основе которых лежит обыкновенный двигательный рефлекс. Очень точное, с точки зрения психофизиологии, определение этого механизма дает А.Л.Готсдинер, отмечая, что при длительном и многократном исполнении одного и того же музыкального материала, что часто происходит в процессе выучивания сложного в техническом отношении музыкального текста, происходят необратимые изменения в белковых молекулах нервных клеток, которые приводят к прочному закреплению технического навыка. Он, как правило, сохраняется на всю жизнь [8, с. 40]. Это дает возможность музыканту-исполнителю не только легко и произвольно воспроизводить сформированный навык, но также позволяет перенести основы двигательных навыков в новые условия. В этой связи весьма эффективными в обучении оказываются различного рода письменные работы, поскольку в процессе их выполнения, приобретенные за долгие годы исполнительской практики моторно-двигательные навыки, благодаря «мышечной» памяти, стимулируют механизмы восприятия и запоминания учебного материала. Проведенная

опытно-экспериментальная работа по формированию ноогуманистического мировоззрения у студентов выявила продуктивность использования таких форм учебной деятельности проблемно-дискуссионной направленности на «письменной» основе, как: «лекции-конспекты», творческие задания (эссе, отчет, сочинение, доклад) и пр.

Установлено, что мышление музыкантов по природе своей относится к ассоциативно-образному типу. Неслучайно, в этой связи, перспективным направлением в зарождающейся ноогуманистической педагогике оказалось использование ассоциативной модели обучения на основе ментальных карт по методике Т. и Б. Бьюзенов [7], где в разработанных ими майндмэппинг (mindmapping) – интеллект-картах, понятийный ряд строится посредством ассоциаций вокруг некоего центрального понятия. По аналогии, в так называемой «ноогуманистической интеллект-карте» такой отправной точкой является метапринцип гармонии, идея социоприродного согласия которого генерирует ноогуманистические понятия и ценности [14].

Вместе с тем, ассоциативные связи помогают устанавливать смысловые аналогии между музыкальным искусством и, казалось бы, далекими естественнонаучными теориями. К примеру, понятие «индукция», рассматриваемая в физике как «электромагнитная» и указывающая на органическую связь магнетизма и электричества, в рамках музыкознания ассоциируется с гармонической индукцией, которая благодаря акустическим особенностям интервала терции, составила основу классической мажоро-минорной системы. Следовательно, обращение к «знакомым» для студента-музыканта категориям при объяснении «неблизких» естественнонаучных понятий лежит в плоскости адаптивно-регулирующего механизма дидактического обеспечения ноогуманистической мировоззренческой подготовке.

Говоря об этнокультурологических особенностях ноогуманистической мировоззренческой подготовки педагогов-музыкантов, хотелось бы тезисно

дать их обзор, поскольку ранее, в рамках музыковедческого подхода, они были освещены в достаточной мере [15].

- Природосообразная составляющая объединяет ноогуманизм и музыку. Установлено, что тесный контакт с природой, космосом сформировал в сознании людей, этнопсихике космологическую компоненту, так называемый «ландшафтный» пласт сознания (по А.В. Тороповой), регулирующий сознание и поведенческий тип людей и воздействующий на их музыкальное творчество. В мире существует огромное количество этнических сообществ (к примеру, индейская община «аруако» в Колумбии), духовный мир которых содержит нравственно-экологический градиент, выражающийся в бережном отношении к природе, людям, в гармоничном сосуществовании с Вселенной. Выдающиеся деятели музыкального искусства Б.В.Асафьев и А.В.Затаевич, воспитанные в иной культурной среде, тонко и глубоко постигшие мироощущение казахов и дух народной музыки, отмечали ее «этически высокую эмоциональную настроенность, философскую созерцательность, поэтическую отзывчивость» [2, с.78], отражавшую поистине космический размах степных просторов и органичную близость кочевника к природе, Богу [9, с. 19].

- Эмоционально-художественное воздействие казахской традиционной музыки, родившейся в лоне природосообразного продуцирующего музыкального сознания, настолько велико, что порождает особый феномен – *культуру состояний*, отражающую важнейшую категорию миропонимания. «Состояния — это те данности, в которых предстает и раскрывается сознанию сущность мира» [12, с. 246]. Универсальность этой категории состоит в том, что она объединяет в себе микро (самого человека) и макро (окружающую среду) космос, обуславливая смысловую многозначность «музыкального космоса», вбирающего мироотношенческие категории природного космоса. Исследователи (А.И.Мухамбетова, С.Ш.Аязбекова и др.) отмечают медитативный характер традиционной музыки, «трансцендентальный в своей сути» [3, с. 175]. Разумеется, речь идет об опосредованном влиянии природы на

музыкальное творчество, поскольку, по замечанию В.П.Бобровского, «музыкальное мышление только потому и возможно, что в его основе лежит не просто переплавленная эмоция, а интонационно реализованный сплав эмоций и мысли» [6, с. 9].

- «Виртуальная» природа лежит в основе и объединяет значения, принадлежащих к разным областям знаний: квантовой физике и музыкознанию – «физический вакуум» и «казахский кюй». В вакууме возможны процессы виртуального взаимодействия частиц с вакуумом и изменения их свойств. Известный казахстанский музыковед А. Мухамбетова установила наличие виртуального многоголосия в домбровой музыке: «домбровое многоголосие есть весьма своеобразная, не находящая аналога в европейском многоголосии, организация музыкальной ткани. Если многоголосная фактура европейского типа реальна и объемна, то многоголосие домбрового типа – виртуально. На двухструнной домбре реально могут звучать не более двух голосов, но высота расположения этих голосов и их комбинации могут быть различными. Двухоктавный диапазон домбры членится на несколько зон, которые слушателем подсознательно связываются с зоной действия различных голосов. Объемное, целостное представление о музыкальном пространстве и его многоголосном строении складывается в процессе слушания кюя в сознании слушателя. ...Сумма различно комбинированных двухголосных проекций звукового пространства, последовательно прозвучавших в кюе, репрезентирует целостный объем и строение его музыкального пространства. На основе переменчивой жизни двух голосов сознание воссоздает 4–5-голосную фактуру виртуального многоголосия. Того самого *реального многоголосия*, что получило столь многообразную и сложную разработку в европейской музыке, но не имеющего никакого отношения к **многоголосию виртуальному**» [1, с.341-342].

Следовательно, основной посыл формирования ноогуманистического мировоззрения в данном аспекте исследования заключается в том, что

благодаря культурным кодам, символичности, абстрагированности и склонности к образно-смысловой выразительности космологического порядка мифопоэтического продуцирующего музыкального сознания индивида, гораздо эффективнее будут усваиваться ноогуманистические представления.

Литература

1. Аманов Б.Ж., Мухамбетова А.И. Казахская традиционная музыка и XX век. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – 544 с.
2. Асафьев Б. О народной музыке /Сост. И.Земцовский, А.Кунанбаева. М.- Л.: Музыка, 1987. – 248с.
3. Аязбекова С.Ш. Картина мира этноса: Коркут–Ата и философия музыки казахов – Алматы, 1999. – 285 с.
4. Базалук О.А. Теория эволюции: от космического вакуума до нейронных ансамблей и в будущее. - Киев: МФКО, 2014. - 312 с.
5. Базалук, Олег. Философия космоса: место человека в масштабах Земли и космоса. Глава первая. Philosophy and Cosmology 2016 (Vol. 16) - Kyiv: ISPC, 2016. – P. 28-42.
6. Бобровский В.П. Тематизм как фактор музыкального мышления. Очерки: В 2-х вып. Вып.1. – М.: Музыка, 1989. – 268 с.
7. Бьюзен Т. Бьюзен Б. Супермышление / Пер. с англ. Е.А.Самсонов. – ООО «Попурри», 2003. – 304с. URL: [aldan @ inbox.ru](mailto:aldan@inbox.ru).
8. Готсдинер А.Л. Музыкальная психология. - М., 1993. – 190 с.
9. Затаевич А.В. 1000 песен казахского народа. – М.: Музгиз, 1963 – 605 с.
10. Кузнецов М.А. Философские основания ноосферного мировоззрения: Автореф. дис. ... докт. философ, наук. М., 2001. // <http://www.dissercat.com/>
11. Мукаева Б.М. Принцип гармонии в концепции устойчивого природопользования: Философско-методологический анализ: Дис. ... канд. филос. наук. М., 2003 // <http://www.dissercat.com/content/printsip-garmonii-v-kontseptsii-ustoichivogo-prirodopolzovaniya-filosofsko-metodologicheskii>

12. Мухамбетова А.И. Казахский кюй. Семантика жанра. / Культура кочевников на рубеже веков. — Алматы, 1995. — 144 с.
13. Сикорская Г.П. Ноогуманистическая модель эколого-педагогического образования и практика ее реализации: Дис. ... д-ра пед. наук. Екатеринбург, 1999. - 446 с.
14. Шиндаулова Р.Б. Некоторые особенности психолого-этнокультурологического аспекта ноогуманистической педагогики //«Психология этнокультурного образования»: Материалы Междунар. научно-практ. конф. «VII Левитовские чтения в МГОУ» (Москва, 18-19 апреля 2012) — М.: МГОУ, 2012. — С. 68-71.
15. Шиндаулова Р.Б. Музыковедческий аспект формирования ноогуманистической мировоззренческой культуры у будущего учителя музыки //Инициативы XXIв. — Москва, 2011. — № 3. — С.53-57.
16. Bazaluk Oleg. Neurophilosophy in the Formation of Planetary-Cosmic Personality / Future Human Image 1 (4) — Kyiv: ISPC, 2014. — P. 5-13
17. Svyrydenko D. Globalization as a factor of academic mobility processes expanding // Philosophy and Cosmology — Kyiv: ISPC, 2015. — Vol.14 — pp. 223-235.
18. Svyrydenko D. Higher education in the face of XXI century challenges // Philosophy and Cosmology — Kyiv: ISPC, 2014. — Vol.12 — pp. 258-263.

REFERENCES

1. Amanov B.Zh., Muhambetova A.I. Kazahskaya traditsionnaya muzyika i HH vek. — Almatyi: Dayk-Press, 2002. — 544 s.
2. Asafev B. O narodnoy muzyike /Sost. I.Zemtsovskiy, A.Kunanbaeva. M.-L.: Muzyika, 1987. — 248s.
3. Ayazbekova S.Sh. Kartina mira etnosa: Korkut–Ata i filosofiya muzyiki kazahov — Almatyi, 1999. — 285 s.
4. Bazaluk O.A. Teoriya evolyutsii: ot kosmicheskogo vakuuma do neyronnyih ansambley i v budushee. - Kiev: MFKO, 2014. - 312 s.

5. Bazaluk, Oleg. *Filosofiya kosmosa: mesto cheloveka v massTABAH Zemli i kosmosa. Glava pervaya. Philosophy and Cosmology 2016 (Vol. 16) - Kyiv: ISPC, 2016. – P. 28-42.*
6. Bobrovskiy V.P. *Tematizm kak faktor muzyikalnogo myishleniya. Ocherki: V 2-h vyip. Vyip.1. – M.: Muzyika, 1989. – 268 s.*
7. Byuzen T. Byuzen B. *Supermyishlenie / Per. s angl. E.A.Samsonov. – OOO «Popurri», 2003. – 304s. URL: aldan @ inbox.ru.*
8. Gotsdiner A.L. *Muzyikalnaya psihologiya. - M., 1993. – 190 s.*
9. Zataevich A.V. *1000 pesen kazahskogo naroda. – M.: Muzgiz, 1963 – 605 s.*
10. Kuznetsov M.A. *Filosofskie osnovaniya noosferного mirovozzreniya: Avtoref. dis. ... dokt. filosof, nauk. M., 2001. //http://www.dissercat.com/*
11. Mukaeva B.M. *Printsip garmonii v kontseptsii ustoychivogo prirodopolzovaniya: Filosofsko-metodologicheskii analiz: Dis. ...kand. filos. nauk. M., 2003 // <http://www.dissercat.com/content/printsip-garmonii-v-kontseptsii-ustoichivogo-prirodopolzovaniya-filosofsko-metodologicheskii>*
12. Muhambetova A.I. *Kazahskiy kyuy. Semantika zhanra. / Kultura kochevnikov na rubezhe vekov. - Almatyi, 1995. – 144 s.*
13. Sikorskaya G.P. *Noogumanisticheskaya model ekologo-pedagogicheskogo obrazovaniya i praktika ee realizatsii: Dis. ... d-ra ped. nauk. Ekaterinburg, 1999. - 446 s.*
14. Shindaulova R.B. *Nekotoryie osobennosti psihologo-etnokulturologicheskogo aspekta noogumanisticheskoy pedagogiki //«Psihologiya etnokulturnogo obrazovaniya»: Materialyi Mezhdunar. nauchno-prakt. konf. «VII Levitovskie chteniya v MGOU» (Moskva, 18-19 aprelya 2012) – M.: MGOU, 2012. – S. 68-71.*
15. Shindaulova R.B. *Muzyikovedcheskiy aspekt formirovaniya noogumanisticheskoy mirovozzrencheskoy kulturyi u budushego uchitelya muzyiki //Initsiativyi HHIV. – Moskva, 2011. – # 3. – S.53-57.*

16. Bazaluk Oleg. Neurophilosophy in the Formation of Planetary-Cosmic Personality / Future Human Image 1 (4) – Kyiv: ISPC, 2014. – P. 5-13
17. Svyrydenko D. Globalization as a factor of academic mobility processes expanding // Philosophy and Cosmology – Kyiv: ISPC, 2015. – Vol.14 – pp. 223-235.
18. Svyrydenko D. Higher education in the face of XXI century challenges // Philosophy and Cosmology – Kyiv: ISPC, 2014. – Vol.12 – pp. 258-263.

УДК 316.473:316. 663

Рябокляч В.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

ЯВИЩЕ ПЕРЕОДЯГАННЯ: НА ЗЛАМІ ЦІННОСТЕЙ

У статті розглядаються гендерні процеси, які передаються засобами мистецького втілення, обираючи таку форму, як комічне. Аналізуються декілька аспектів розгляду комічного та робиться висновок щодо недостатності власне такого підходу. Комічне не передає, а швидше ретушує сутність гендерних процесів. Обрання ж комічного виразником певних тенденцій може розглядатись як спроба закріпити гендерну нерівність. Проте водночас такий вибір є свідченням того, що комічне – це останній прихисток застарілих цінностей.

Ключові слова: *переодягання, комічне, мистецтво, цінності, гендерна рівність.*

Рябокляч В.

Кандидат философских наук, доцент кафедры философии и социально-политических наук Полтавского национального технического университета имени Юрия Кондратюка

ЯВЛЕНИЕ ПЕРЕОДЕВАНИЯ: НА ИЗЛОМЕ ЦЕННОСТЕЙ

В статье рассматриваются гендерные процессы, которые представлены такой формой искусства, как комическое. Анализируются несколько аспектов комического и делается вывод о том, что такой подход не достаточен. Комическое не передает, а скорее ретуширует сущность гендерных процессов. Выбор комического как формы выражения некоторых тенденций может рассматриваться как попытка закрепить гендерное

неравенство. В то же время, выбор комического свидетельствует о том, что комическое – последнее прибежище устаревших ценностей.

Ключевые слова: *переодевание, комическое, искусство, ценности, гендерное равенство.*

Ryaboklyach V.

PhD Philosophy, Associate Professor, department of philosophy and social and political disciplines of Poltava National Technical University named in honour J.Kondratyuk

ЯВИЩЕ ПЕРЕОДЯГАННЯ: НА ЗЛАМІ ЦІННОСТЕЙ

У статті розглядаються гендерні процеси, які передаються засобами мистецького втілення, обираючи таку форму, як комічне. Аналізуються декілька аспектів розгляду комічного та робиться висновок щодо недостатності власне такого підходу. Комічне не передає, а швидше ретушує сутність гендерних процесів. Обрання ж комічного виразником певних тенденцій може розглядатись як спроба закріпити гендерну нерівність. Проте водночас такий вибір є свідченням того, що комічне – це останній прихисток застарілих цінностей.

Ключові слова: *переодягання, комічне, мистецтво, цінності, гендерна рівність.*

Постановка проблеми. В дослідженнях гендерних процесів відмічається значне збільшення уваги до різноманітних аспектів взаємин статей. Процеси надзвичайно різнопланові, інколи докорінно відмінні від звичних, усталених уявлень та точок зору. Переодягання розглядається як сценічно мистецький засіб досягнення комічного, проте навіть при такій постановці очевидна відповідь на питання „як”, але не „чому”. Проблема полягає в спробі знайти пояснення: чому досить широко звертаються до цього засобу, форми виразити гендерні тенденції.

Мета статті полягає в тому, щоб показати, що гендерні процеси можуть здійснюватись в різних формах і ці форми не завжди будуть виразними та наявними. Існують тенденції, процеси, які здатні проявлятися, втілюватися в таких соціальних явищах, які не прямо передають сутність явища, а передають її в гротескних, комедійних формах. Найчастіше подібні тенденції передаються засобами мистецтва, адже саме мистецтво найбільш чутливе до соціальних змін. Проте засоби мистецтва ставлять за мету передачу гендерних чи інших тенденцій, а не їх аналіз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В мистецтвознавчих публікаціях, присвячених дослідженню комічного, тема переодягання розглядається виключно як засіб досягнення ефекту комічного. В соціально філософських дослідженнях переодягання розглядається теж як спосіб досягнення комічного. Велика увага приділяється аналізу цінностей, проте переодягання, комічне не виступає предметом дослідження в аксіології. Постмодернізм, особливо художній постмодернізм, піднімає питання прямого взаємного впливу художнього та філософського пояснення соціальної дійсності (Ж.Делез, М. Мерло – Понті).

Виклад основного матеріалу. Феномен перевдягання чоловіка в жіночий одяг з театральних сценічних міркувань, спроба до певної міри виступити чоловікам в якості жінки в 20 столітті набуває досить значної поширеності. Не можна сказати, що це явище притаманне виключно двадцятому століттю. Явище має глибокі історичні корені, досить добре відоме. В античності в театрі чоловіки грали жіночі ролі і, відповідно, перевдягались в жіночий одяг та намагались в силу свого розуміння та вміння відтворити їх поведінку, образ мислення, зовнішній вигляд. Спробуємо виділити декілька соціальних аспектів розгляду такого явища.

Входить це явище в соціальні відносини як комедійне пародіювання (фільми «В джазі тільки дівчата», «Тутсі», американські та радянські пародисти, з'являються програма скажених бабок, «зірка» Андрія Данилко,

тощо). Чоловіки актори намагаються скопіювати поведінку, зовнішній вигляд, стиль мовлення та мислення жінок. Звичайно, що логічним буде пояснення акторського пошуку засобів виразу комічного. Мабуть, якби самі акторки жінки, які працюють в жанрі комічного, спробували виразити ті ж самі діалоги, то не утворився б ефект комічного. Тобто комізм в даному випадку полягає в тому, що чоловік приміряє на себе соціальну роль, яка йому не властива, статус жінки. Проте з цього має слідувати висновок, що рольова поведінка жінки настільки відмінна від чоловічої, що сама спроба поміняти їх ролями стає комічною і викликає лише сміх (щось подібне до перевдягання у сільському клубі, тому що звичай рольової регламентації сільської громади ще досить сильний і сам факт перевдягання видається дуже комічним). Якби таке ставлення було притаманне виключно радянському, пострадянському державницькому простору (чи певній місцевості – жителям села), то можна було б віднести його до елементів общинних відносин, які збереглись завдяки потужній, добровільно сприйнятій регламентації суспільного поділу: сильний – слабкий, раціональний – чуттєвий, тощо. Проте подібні процеси спостерігаються і зараз в країнах, де борються з будь-якими проявами сексизму.

Спроби помінятися одягом, соціальними ролями жінок з чоловіками теж мали місце („Гусарська балада”, наприклад), проте не було ефекту комізму в самому перевдяганні. В наведеному прикладі цей ефект виникає тоді, коли хоробра дівчина, яка приймає виклик на дуель, непритомніє, побачивши мишку. Тобто, коли жінка в театрі чи кіно намагається скопіювати рольову поведінку чоловіка, то ставлення до цього намагання досить поблажливе, проте не комічне. В даному випадку режисер змушений був досягти ефекту комічного, використавши інший спосіб, який розкриває, що діюча особа - дівчина, проте не тому, що вона одягла чоловіче вбрання. Отже, виникає неоднозначне сприйняття однакової поведінки в представників різної статі : смішно, коли чоловік намагається відобразити жіноче, і не смішно, коли жінка відображає чоловіче.

Щодо самого перевдягання, то це теж досить дивне явище. Виходить, що для створення ефекту комічного чоловікам досить одягти жіночий одяг, просте вбрання, не утрироване, на відміну від клоунського з велетенськими черевиками чи одягом не за розміром. Самі клоуни ніколи не обмежуються простим переодяганням, одяг має скласти враження чогось бутафорського, гротескного, задати певну тональність подальшого розгортання сценки. Виникає питання, що ж такого „неправильного” в жіночому одязі, що поява чоловіка в ньому має викликати ефект комічного? А чи справа дійсно в одязі?

Спроба жінок переодягатись в чоловічий одяг в історичному розвитку, зайняти хоч таким чином чоловічий статус у суспільстві, хай навіть тільки для виконання певної мети, досить суворо каралась, не вбачали чоловіки у такій поведінці нічого комічного, привабливого (Фріда в античності, Жанна д'Арк у середні віки). В кінці кінців двадцяте століття породило такий напрям в одязі, як „унісекс”. Здавалось би, проблема з одягом вирішилась раз і назавжди. Відтепер суспільство поблажливо ставиться до будь яких проявів виразити себе. Але, як не дивно, обидві статі не бажають відмовлятися від того, що підкреслює їх статеву ознаку. І знову з'являються спроби переодягання.

Перше, що спадає на думку, це суспільна (неусвідомлена) спроба витіснити жінку, не дати їй можливість виразити себе у відповідних сферах громадського, політичного життя. Але значна кількість „жіночих” журналів, телевізійних програм, серіалів, навіть телевізійних каналів, книг, магазинів ставить таку думку під сумнів. Тим більше, що є зрушення і в такій закритій сфері, як політика, де поступово, але неухильно зростає кількість жінок - політиків. Можливо, одяг має слугувати певним прикриттям чи пом'якшенням для порушення якогось соціального табу. Не варто висміювати жіноцтво безпосередньо, це образливо, тож і намагаються знайти форму, в якій моделюється поведінка, характер, соціальна роль жінки, але в трішки гротескній формі, від якої самим жінкам стало б смішно, а не образливо.

Проте з того, що саме жіноцтво обирається об'єктом подібних жартів, проглядається те, що соціальна поведінка жінки регламентується в більшій мірі, аніж поведінка чоловіка. Жінка розглядається не просто як об'єкт уваги чоловіка, а як таке явище, над яким можна та навіть і потрібно покепкувати.

Тож не можна однозначно стверджувати, що мова йде виключно про комічне, хоча те, що саме комічне лежить на поверхні явища, відразу впадає у вічі.

Іншим аспектом розгляду феномену переодягання можна визначити як протестний, який у свою чергу можна розглядати в декількох аспектах. Один з них – спроба стати на захист прав жінок, жінок як рівноправних чоловікам, тобто, як протест проти соціальних позицій чоловіків, яких задовольняє стан відносин, що уже склались, і змінювати його вони не поспішають. Тож потрібен якийсь чинник, збудник, який змусив би відмовитись від теперішнього стану. Інший – прямо протилежний, як і прихована, і не прихована спроба відстояти права чоловіків, що поступово, від однієї сфери до іншої, не просто урівнюються з правами жінок, а втрачають безумовно пануючі позиції (хоча урівнювання прав не веде автоматично до встановлення нових відносин). І справа навіть не стільки в тому, що чоловіки неохоче визнають права жінок і готові поступитись певними правами, а в більшій мірі в тому, що жіноцтво проявляє вибірковість у виборі прав та соціальних ролей. Можливо тому, що існує біосоціальний механізм надання та обрання певної варіативності поведінки. Наприклад, чоловік зловживає алкоголем, але розлучитись з таким супутником складно, тому що є діти, сама жінка досягла зрілого віку, коли суттєво звужується вибір нової пари, тому що розлучення приведе до юридичних ускладнень – поділу майна, публічності відносин. Зрештою, невідворотній психологічний стрес. Таким же чином буде впливати виховання, освіта, місце проживання, вік, готовність до прийняття рішень і готовність нести за них відповідальність. Тож не дивно, що досить значна частина жінок обирає пасивно-очікувальну позицію, або, скажімо, не регульовано активну,

коли жінки активно і відповідально виконують розпорядження керівників (частіше всього чоловіків), несучи відповідальність за виконання своєї діяльності, а не за прийняття рішень. Жінки не дуже охоче обирають роль бізнес леді (не рахуючи напівдитячих спроб відкривати циркульні, перукарні, кав'ярні, тому що це втілення рожевих мрій про безкінечні тістечка та зачіски).

Протестні прояви чоловіків більш очевидні – від побутового „мавпа з гранатою” (оцінка непередбачуваності поведінки жінки водія, хоча статистика доводить, що якраз жінки за кермом більш уважні та відповідальні, ну коли не одягають колготи, будучи за кермом на великій швидкості), до негативного сприйняття жінок на високих посадах; від підсміювання над блондинками (анекдоти, жартівливі характеристики) до жінки керівника не за її діловими якостями, а зовнішністю, сімейним станом, манерою керувати, тощо. До речі, є анекдоти про блондинок, проте немає анекдотів про блондинів, шатенів, брюнетів.

Тож не дивлячись на певний збіг виділених аспектів, все ж будемо розглядати їх як відносно окремі. Підставою цього можна вважати різні мотивації, цілі діяльності.

Проте розглянуті аспекти все ж не дають повноти відповіді на запитання, чому все ж чоловіки чинять саме як описано що підштовхує їх до цих дій. Адже виділені аспекти швидше показують як поведуть себе чоловіки, проте не розкривають причини, які зумовлюють подібні вчинки. Тому слід виділити ще один аспект проблеми: соціально-політичний. З нашої точки зору, перевдягання слід розглядати як соціально значимий індикатор початку змін соціально-всталеного порядку. Жінки перестають задовольнятися другорядними ролями, намагаються певним чином випробувати свої сили в різних соціальних діях, щоб зрештою віднайти новий соціальний статус. Обрання комічного досить закономірне – це обережне примірювання соціальної ролі. Настільки обережне, що в ньому очевидне бажання швидше повернутись до звичної. Цим обранням мов би стверджується – це ж смішно, якщо подібне

може трапитись. Стверджується і собі, і суспільству. Тож спробуємо розглянути чому обирається мистецтво для вираження таких пошуків та чому все ж слід вирізняти політичний аспект.

Коли В.Висоцький писав "Нерв" , то мав на увазі, мабуть, поетичне сприйняття, яке загострене , понадчуттєве. Це сприйняття тонко відчуває несправедливість і брехню, високі почуття і самопожертву. До певної міри буде справедливим поширити таку характеристику на мистецтво в цілому. Адже навіть в низькопробних творіннях все ж знаходить прояв (хай навіть в спотворених, утрируваних втіленнях) нервово відображення суспільних відносин.

Тому коли постає питання про те, чому переобираються чоловіки в жіноче вбрання, чому шукається певний образ саме в мистецьких образах, то відповідь цілком очікувана – це найдохідливіший, доступний усім, зрозумілий, наочний спосіб виразу не просто суспільних відносин, а певної точки їх напруги. Звичайно, можна зауважити, що точок напруги може бути досить значна кількість, суспільство постійно розвивається, тому певні конфлікти різного рівня відносин будуть мати місце. Проте є напруга, яка не виразна, вона представлена в вигляді, доступному для спостереження, проте прихована, а швидше, навіть не усвідомлена. Прихована, тому що є теми, обговорення яких у суспільстві не заохочується; теми, які не настільки очевидні, як нагальні проблеми сьогодення (можна послатись на приклади радянського кінематографу, який в кінці тридцятих років випускає на екрани стрічки військово патріотичного змісту, в яких демонструється боєготовність радянської армії, готової до переможних битв на територіях вірогідних противників, навіть з'являються пісні про ці перемоги, а до справжніх військових подій залишається ще досить багато часу, тож було б більш логічним і далі знімати фільми про свинарок та пастухів).

Таким чином, через засоби мистецтва усе суспільство отримує сигнал (нервовий імпульс) про проблему приховану, не очевидну. Інша справа, що

сигнал, спосіб повідомлення і проблема за формою можуть не співпадати. Не передбачають засоби мистецтва аналітичного розгляду, вже хоча б тому, що перед ними принципово інша мета – донести в доступній формі ідею, висвітлити проблему, винести її на загальний розгляд. З іншого боку, раз певне явище стає предметом чи засобом мистецького розгляду, то це свідчить про те, що воно стало достатньо поширеним; може бути виражене засобами мистецтва; цікаве настільки, що має привернути увагу усього суспільства, а не окремо взятої групи, кола. І, зрешті, це явище визріло настільки, що до певної міри стає зрозумілим, дещо втрачає свій характер прихованого явища, тобто здатне проявитись.

Досить часто мистецтво виступає не просто виразником суспільних, політичних подій, а воно здатне відобразити їх можливий, до певної міри, неминучий перебіг. Мистецтво здатне виявляти та виводити на всезагальний розгляд не проявлені політичні тенденції. Доречно пригадати картину, якою дуже пишався С. Далі – „Передчуття громадянської війни”. Вона була написана до кривавих подій в Іспанії і гордість митця в тому, що він спромігся правильно сприйняти, зрозуміти не виражену для інших тенденцію. З відміченого можна зробити висновок, що політичні явища, представлені як тенденції, досить сильно впливають на усю суспільну свідомість, проте відповідно, адекватно їх виразити спроможне в першу чергу мистецтво.

Звичайно, формування суспільної свідомості під впливом політичних рішень, подій, може відбуватись і цілком усвідомлено. Історичним фактом є те, що коли Генрі Форд захопився ідеями німецького націонал - соціалізму і дозволив собі всіляку підтримку цього політичного напрямку та антисемітські висловлювання, то американські євреї знайшли досить оригінальний та ефективний спосіб впливу на мільонера. Так як більшість кінотеатрів належала їм, то перед початком демонстрації фільмів запуслався невеликий ролик, в якому показувалась документальна хроніка автомобільних аварій за участю автомобілів Форда. Поступово формувалась громадська думка щодо

недоречності придбання саме цих автомобілів – дуже вже часто вони потрапляли в аварійні ситуації. Звичайно, що наведені приклади не повинні вводити в оману. Завжди є досить значна кількість політичних тенденцій, які не співпадатимуть, а, навіть, можуть взаємовиключати одна одну. Майже напевне, що до певної міри усі вони будуть відображатись в засобах мистецтва, якісь більш яскраво, інші не будуть запам'ятовано читачами чи глядачами. Проте запам'ятається той твір мистецтва, який виявився більш прозорливим, передбачення якого здійснились (майже напевне, менше буде помилки в передбаченні кровавих подій, місцевих чи глобальних потрясінь, досить пригадати скільки загалом було мирних років за усе свідоме існування людства).

Таким чином, комічне, як соціальне явище змінюється в різні століття, проте його предметом стають явища, які не перебувають під забороною, в тому числі політичною. З іншого боку потрібно припустити, що комічне та політика певним чином пов'язані, і політичні заборони (краще, напевно, сказати, мотиви) в мистецтві діють досить стримуюче, змушують проявлятися як тенденційні, симптоматичні явища.

Отже, жінка не сама по собі комічна, чи її одяг. Комізм виникає тому, що ідея рівності, рівноправності чоловіка та жінки у всіх сферах викликає посмішку. Тому над жінкою кепкують, що вона уже приміряла роль чоловіка, можливо дещо не дуже вдало з точки зору чоловіків, що відразу було помічено і стало якраз предметом насмішки. А якщо до цього ще трішки перебільшити ситуацію примірювання ролі чоловіка, довести її до якоїсь межі здорового глузду, то ситуація взагалі виглядає як надзвичайно комічна. Проте це сміх швидше відчаю – чоловіки тому й намагаються покепкувати, що інші важелі уже не діючі, жінки хочуть мати те, що раніше належало виключно чоловікам. Руйнується звична система цінностей, піддається сумніву статусний розподіл, захитався авторитет чоловіка. Слово чоловіка вже не має значення закону, фізична сила чоловіка поступається витривалості та загартованості жінки. У

визначеннях дослідників гендерного розвитку суспільства відмічається, що сьогодення у цьому відношенні можна визначити як маскулізацію жінок та фемінізацію чоловіків. Ці тенденції проявляються як поступове набуття жінками раніше виключно чоловічих соціальних ролей (утримання сім'ї, наприклад), традиційно чоловічих професій, зміна поведінки, стилю життя, моди, тощо. Наступає період зламу всталеної системи цінностей, радикальних змін в соціальному розподілі статусних положень.

Висновки. Переодягання чоловіків у жіноче вбрання, яке подається засобами мистецтва, передає тенденцію гендерних змін. Тенденцію, яка поступово трансформується в досить чіткий напрям розвитку, за яким прослідковується формування принципово нових соціальних цінностей, поступова відмова від усталених традицій ставлення до жінки як особи, не здатної до відповідальної, самостійної діяльності.

Література

1. Жиль Делез . Переговори. Санкт – Петербург. «Наука» 2004г
2. Маньковская Н.Б. Эстетика постмодернизма. – СПб : Алетеія, 2000г.
3. Мерло – Понтии Морис Знаки. – М.: Искусство, 2001г.

REFERENCES

1. Zhyl Delez . Peregovory. Sankt – Peterburg. «Nauka» 2004g.
2. Mankovskaia N.B. Estetyka postmodernizma. – SPb : Aleteiia, 2000g.
3. Merlo – Pontii Moris Znaki. – M.: Isskustvo, 2001g.

УДК 141

Дьяковська Г.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

Жукова М.

студентка філологічного факультету
Донбаського державного педагогічного університету

НАРАТИВ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ КОМПОНЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена розгляду наратива, який постає фундаментальним компонентом соціальної дійсності в соціально-філософській перспективі. Зміни філософської парадигми показали, що наратив формує соціальну реальність і задає моделі її трансформації. Автор зазначає, що наратив є можливістю трансформації та конструювання соціальної реальності. У статті розглянуто особливості наративу, які постають формами презентації індивідуального і соціального досвіду.

Ключові слова: соціальна реальність, наратив, історія, інтерпретація, соціальний досвід

Дьяковская Г.

кандидат философских наук, доцент кафедры философии, социально-политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета

Жукова М.

студентка филологического факультета Донбасского государственного педагогического университета

НАРАТИВ КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЙ КОМПОНЕНТ СОЦИАЛЬНОЙ РЕАЛЬНОСТИ

Статья посвящена рассмотрению нарратива, который является фундаментальным компонентом социальной действительности в социально-философской перспективе. Изменения философской парадигмы показали, что нарратив формирует социальную реальность и задает модели ее трансформации. Автор отмечает, что нарратив является возможностью трансформации и конструирования социальной реальности. В статье рассмотрены особенности нарратива, которые являются формами презентации индивидуального и социального опыта.

Ключевые слова: *социальная реальность, нарратив, история, интерпретация, социальный опыт.*

Dyakovskaya G.

PhD in Philosophy, Associate Professor, department of philosophy, socio-political and legal studies of Donbass state pedagogical university

Zhukova M.

student of the Philological department of of Donbass state pedagogical university

NARRATIVE AS THE MAIN COMPONENT OF SOCIAL REALITY

The article is devoted to the investigation of the narrative as the main component of social reality, according to the socio-philosophical perspective. The main philosophical changes have shown the narrative creates the social reality and sets its transformation model. The author considers the narrative is a possibility of social transformation and construction of social reality.

The main characteristics of narrative are determined, they are the forms of represent both personal and social experience.

The individual can understand the social reality and his or her life with the help of narrative. It is shown as phenomenon of forming of knowledge, as a way of understanding and experiencing time etc. Many scientists consider that narrative is a

type of knowledge and it can connect the parts (story, individual life, social reality) of a whole one.

Social subject is autonomous and able he can interpret the social reality, values and norms, because the narratives, as the basic components of that reality, have the ability to concentrate the past events and futures ones. The world is never close, it is always open to the new interpretations and transformations. The social reality appears as the result of individual interpretation, which is done under semantic horizon of culture.

Key words: *social reality, narrative, story, interpretation, social experience.*

Постановка проблеми та стан її вивчення. Аналіз можливостей наративу у концептуальному вигляді як фундаментального компонента соціальної реальності здійснюється як в соціально-філософському плані, так і в проектній перспективі. В ході аналізу стає зрозумілим, чому сучасність актуалізує ті чи інші події минулого, чому саме вони стають соціальною реальністю даного суспільства у цілому і кожної соціальної групи зокрема. Соціальна реальність та уявлення про неї стає зрозумілою після процесу нарації, тобто коли з'являється розповідь про ті чи інші події. Події здатні зберігатися у пам'яті, чи то культурній, чи соціальній пам'яті не тільки під впливом нарації, але зберігаються й ті події, про які є сенс пам'ятати, що фіксує в собі смисловий горизонт культури.

Наратив – це структура і практика, яка вибудовує існування людей в часі і представляє останніх в якості темпоральних істот, таких, що здатні створювати про себе історії, здатні до різних видів комунікації, в силу чого зростає їх роль для саморозуміння людей. Людство конструює наративи, переказує їх, змінює, запам'ятовує, такий процес і є основним способом вивчення й розуміння суцього і самого себе. Наративна практика представляє життя кожної окремої людини у вигляді історії, яка «входить» в інші історії як соціальної групи, до якої належить індивід, так і суспільства в цілому. Являючи собою специфічний

тип знання, наратив не просто фіксує події, він інтерпретує їх як важливі частини цілого, а цілим може бути як ситуація, так і суспільство, проект або життя людини. Наратив тісно корелює з проблемами тлумачення, інтерпретації, оскільки він пропонує пояснення подій, що відбулися в житті як окремого індивіда, так і цілого суспільства, задаючи моделі трансформації індивідуальної і соціальної реальності. Наративні конструкції як основні компоненти соціальної реальності виступають складовою загального комунікативного контексту формування соціального досвіду.

Зміна філософської парадигми підсилює актуальність дослідження наративу як компонента соціальної дійсності. Крім того, у сучасних дослідженнях відсутнє комплексне соціально-філософське осмислення даної проблеми і вироблення сучасних підходів до формулювання її теорії.

«Лінгвістичний поворот», суть якого полягала в усвідомленні вирішальної ролі мови в процесі конструювання соціально дискурсу, підсилив увагу до вивчення та аналізу наративних концепцій, тому сьогодні наративу відводять важливе місце не лише в наратології, а й у сучасній науці.

XX століття відмічене значною кількістю наративних теорій, з яких, О.Трубіна виділяє теорії російських формалістів В. Проппа, В. Шкловського; теорію Ж.Лакана, діалогічну теорію наративу М. Бахтіна; герменевтичну теорію П. Рікера, структуралістські, постструктуралістські і деконструктивістські теорії.

Серед вітчизняних дослідників наративної проблематики характеристика наративу представлена в роботах В. Богачевської, С. Гатальської, Н. Ісак та ін.

Разом з тим, осмислення зазначеного феномену у світовій та вітчизняній філософії потребує уточнення соціально-філософської концептуалізації наративу як фундаментального компонента соціальної реальності.

Мета статті полягає у вивченні основних аспектів та специфіки наративу як важливого компонента соціальної реальності.

Виклад основного матеріалу. Наратив постає важливим компонентом не тільки самоопису суб'єкта, в якому акти розповідання про нього є фундаментальними для реальності суб'єктивного існування і не тільки як інструмент відображення зовнішнього світу, а також як спосіб та умова конструювання сенсу, як важливий компонент соціальної реальності. Наративи завжди прагнуть не до об'єктивності, а до істин досвіду, які розкривають себе тільки після інтерпретації наративу з точки зору його соціокультурних контекстів та соціальної комунікації. Впорядковуючи можливу реальність, формуючи з неї ціле, наратив задає моделі трансформації або переоповіді цієї реальності.

Людина отримує інформацію та відомості у формі наративів, де містяться пояснення, чому відбуваються ті чи інші події, правила поведінки тощо. З дитинства ми отримуємо інформацію про ті чи інші сенси у своїй спільноті вербальним і невербальним шляхами. Саме тому такі сенси соціальної спільноти постають для нас зрозумілими. А те, що є незрозумілим – пояснюється, отримує визначення завдяки комунікації, людина постійно спілкується, обговорює в родині, з друзями різні моменти.

Наша повсякденна реальність соціально сконструйована, вона конструюється в процесі комунікації, в процесі на рації. Через це не існує єдиного правильного варіанта опису соціального життя, завдяки наративам людина здатна сама змінювати, «переписувати» історію свого життя в такій формі, якої потребує. Соціальна реальність не є константною, вона породжується описами і живе в наративах соціальних спільнот.

«Завжди існує можливість іншого розповідання історії, з акцентом на інші події, переживання і смисли (і це стосується в рівній мірі історії окремих людей і цілих народів)» [2, с.56]. Отже, комунікації стають, перш за все, транслятором цінностей певних соціальних спільнот засобами наративу, наданням сенсу досвіду.

В світлі цього мова виступає основою і носієм духовної культури, як соціокультурний фактор допомагає організувати досвід людей, комунікативні процеси тощо. Завдяки мовним наративам здійснюється передача соціокультурного досвіду поколінням, і як результат залучення індивіда до соціальних цінностей.

А. Данто вважає, що «наратив – не тільки форма повідомлення про події, які, в свою чергу, можуть використовуватись в різних текстах або просто фіксуватися по мірі надходження, але й спосіб розташування їх в перспективі начала, звідки виходять усі наступні наслідки. Розповідь – це не просто засіб передачі інформації або елементарний інститут людської комунікації, – це спосіб здобуття якісної інформації» [5, с.194].

Американські психологи Б. Слугоський і Дж. Гінзбург вважають, що: «мова, будучи засобом соціального, міжособистісного спілкування, яка вкорінена в соціокультурній реальності панівних цінностей будь-якого конкретного суспільства, неминуче соціалізує особистість в ході мовної комунікації. Люди ж вдаються до семіотичних ресурсів «дискурсивного самопояснення» для того, щоб за допомогою пояснювальної мови скоординувати проєктовані ними ідентичності, всередині яких вони повинні вижити» [3, с. 347].

Вчені приходять до висновку, що суб'єкт має здатність індивідуально і творчо інтерпретувати соціальні цінності і норми, оскільки світ ніколи не є цілком закритим і детермінованим – він завжди відкритий для нових інтерпретацій і перетворень. Соціальна реальність формується в процесі конструктивістської діяльності та інтерпретації.

П. Бергер і Т. Лукман наголошують, що: «соціальні структури самі є продуктами людської діяльності: суб'єктивні значення, що надаються індивідами своєму світу, піддаються інституціоналізації і тим самим перетворюються на об'єктивні соціальні структури, які, в свою чергу, стають джерелом системи значень. Аналіз тим самим перемикається на практиці

соціальних агентів, протягом яких, зрештою, і створюються якісно нові соціальні структури» [2, с. 258]. В свою чергу, наративи постають формами, які внутрішньо пов'язані з отриманням знання, вони здатні упорядковувати сприйняття нами світу і самих себе.

Наратив, виступаючи складовою комунікації, є обміном не просто словами, а смислами, які адресовано своїй аудиторії. Як спосіб досягнення соціально обумовлених комунікативних цілей, наратив тісно взаємодіє з суб'єктом, який формує та конструює ідентичність власного життя. Наративи постають індивідуальними, суб'єктивними актами, за допомогою яких досвід «фільтрується» свідомістю, яка відображена у соціальній дійсності. Кожен наратив по-своєму втілює соціальний досвід або дає оцінки його елементам.

Сучасні тенденції зосереджують увагу на стосунках «людина – світ», де людина користується наративами, для того, щоб пояснити світ. Наратив виступає складовою соціальної та індивідуальної комунікації, транслуючи соціальне знання і здійснюючи самопрезентацію суб'єкта. «Наратив, розповідь – це не просто засіб передачі інформації або елементарний інститут людської комунікації, – це спосіб здобуття якісної інформації... оповіді вже за своїм характером є певною формою пояснення» [5, с.194]. Наративи постають способом організації переживання часу людиною, а їх дискурсивна природа є способом розуміння самої людини. Наративи розглядають як обмін смислами в процесі комунікації зокрема, тому існують різні інтерпретації, без дотримання єдиної істини.

Значна частина соціального конструювання реальності здійснюється в процесі комунікації мовними засобами. Наративні конструкції, будучи індивідуальними і соціальними тісно взаємодіють у свідомості людей. Наративи є соціально детермінованим явищем. «Свідомість складається і здійснюється у знаковому матеріалі, створеному в процесі соціального спілкування організованого колективу» [1, с. 32].

Аналіз нарративу показує, що з його допомогою люди здатні розуміти те, ким вони є, завдяки опису самих себе і своєї поведінки. Як складова комунікації, нарративи є процесом перетворення одиничних подій на єдине ціле.

Анкерсміт наполягає, що нарративний підхід не звертається до історичного досвіду як такого, у відриві від фрагментів реальності, про які повідомляється в нарративі. Виступаючи фундаментальним компонентом соціальної реальності, нарратив виконує функції створення і трансляції соціального знання. З його допомогою здійснюється відбір та інтерпретація певних фактів, які оформлюються в сюжет з поясненням, чому події відбувалися саме так. Зазначений феномен здатен інтерпретувати реальність таким чином, щоб зробити акценти на одних явищах і «забути» інші. За допомогою нарративу суб'єкт ідентифікує себе як представника певної спільноти і культури, засвоює і транслює певну систему цінностей. «Люди – істоти, які інтерпретують. Постійно переживаючи нескінченну низку подій, вони прагнуть побачити їх взаємозв'язаними і з'ясованими, тобто осмисленими. Наратив подібний до нитки, що сплітає всілякі, розкидані в часі і просторі події в історії», - визначає О.Трубін [7, с. 89].

На думку І.Брокмейера та Р.Харре: «Хоча нарратив може окреслювати індивідуальні та ситуаційно-специфічні версії реальності, він використовується у загальноприйнятих лінгвістичних формах, таких як жанри, структури сюжету, лінії оповіді, риторичні тропи.

Таким чином історія, яку оповідають, розповідачі і слухачі, і ситуація, в якій її оповідають опиняються пов'язаними з базовою культурно-історичною структурою. Іншими словами, наш локальний репертуар нарративних форм переплітається з більш широким культурним набором дискурсивних порядків, які визначають, хто, яку історію розповідає, де, коли і кому» [4, с.31].

Тому, нарративи як складові форми соціальної реальності апелюють не до об'єктивної істини, а до досвіду як такого, який стає зрозумілим тільки після інтерпретації нарративу з точки зору його соціокультурних контекстів. Поруч з

аналізом змісту наратива варто розглядати в ньому форми презентації індивідуального і соціального досвіду.

Висновки. Отже, вищезазначені факти надають підстави стверджувати, що наративи впорядковують реальність і поєднують її в єдине ціле властивим певним способом. Варто додати, що саме наратив задає моделі трансформації або переоповіді цієї реальності, тобто того як сприймає її суб'єкт. Соціальний суб'єкт є автономним і здатним творчо інтерпретувати соціальну реальність, цінності і норми, тому що наративи як фундаментальні компоненти такої реальності мають здатність вмещувати в себе те, що було і має тільки відбутися. Світ ніколи не є цілком закритим і детермінованим – він завжди відкритий для нових інтерпретацій і перетворень. Будь-яка соціальна реальність постає як результат інтерпретації суб'єктів, яка проводиться в межах смислового горизонту культури.

Тому, ґрунтовний аналіз наративу показав, що останній виступає не тільки як самоопис суб'єкта, в якому акти розповідання про себе є фундаментальними для реальності суб'єктивного існування і не тільки як інструмент відображення зовнішнього світу, а як спосіб і умова конструювання сенсу і самої соціальної реальності.

Література

1. **Бахтин М.М.** Тетралогія / М.М. Бахтин. – М.: Лабіринт. 1999. – 154с.
2. **Бергер П., Лукман Т.** Соціальне конструювання реальності: трактат по соціології знання / П. Бергер, Т. Лукман // М.: Медиум, 1995.– 336с.
3. **Берк П.** Історія подій і відродження нарративу / П. Берк / Нові перспективи історіописання. Пер. з англ. – К.: Ніка-Центр, 2004. – С. 344 – 363.
4. **Брокмейер И., Харре Р.** Нарратив: проблеми и обещания одной альтернативной парадигмы / И. Брокмейер, Р. Харре // Вопросы философии. – 2000, №3. – С. 29 – 42.

5. Данто А. Аналитическая философия истории / А. Данто / Пер. с англ. А.Л. Никифорова, О.В. Гавришиной. – М.: Идея-Пресс, 2002. – 290с.

6. Троцук И. Нарратив как междисциплинарный методологический конструкт в современных социальных науках / И. Троцук // Вестник РУДН. Серия «Социология». 2004. №6-7 – С. 56 – 74.

7. Трубина Е.Г. Нарратология: основы, проблемы, перспективы / Е.Г. Трубина. – Материалы к специальному курсу. Екатеринбург, 2004. – 156с.

REFERENCES

1. Bakhtin M.M. Tetralogiia / M.M. Bakhtin. – М.: Labirint. 1999. – 154s.

2. Berger P., Lukman T. Sotsialnoe konstruirovaniie realnosti: traktat po sotsiologii znaniia [The social construction of reality] / P. Berger, T. Lukman // М.: Medium, 1995.– 336s.

3. Berk P. Istoriia podii i vidrozhennia narratyvu / P. Berk / Novi perspektyvy istoriopysannia. Per. s angl. – К.: Nika-Tsentr, 2004. – S. 344 – 363.

4. Brokmeir I., Kharre R. Narrativ: problemy i obeshchaniia odnoi alternativnoi paradigmy [Narrative: problems and promises of an alternative paradigm] / I. Brokmeir, R. Kharre // Voprosy filosofii. – 2000, №3. – S. 29 – 42.

5. Danto A. Analiticheskaia filosofia istorii / A. Danto / Per. s angl. A.L. Nikiforova, O.V. Gavrishinoi. – М.: Ideia-Press, 2002. – 290 s.

6. Trotsuk I. Narrativ kak mezhdistsiplinarnyi metodologicheskii konstrukt v sovremennykh sotsialnykh naukakh [Narrative as an interdisciplinary methodological construct in the modern social sciences] / I. Trotsuk // Vestnik RUDN. Seriiia «Sotsiologiia». 2004. №6-7 – S. 56 – 74.

7. Trubina E.G. Narratologiia: osnovy, problemy, perspektivy / E.G. Trubina. – Materialy k spetsialnomu kursu. Ekaterinburg, 2004. – 156 s.

УДК 347.01

Дубинина В.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбасського державного педагогічного університета

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФЕНОМЕНА ОБРАЗОВАНИЯ В РАБОТАХ ВЕЛИКИХ МЫСЛИТЕЛЕЙ

Рассмотрены работы великих мыслителей, которые изучали проблему статуса и роли образования в современном историко-философском контексте.

Феномен образования издавна привлекал и продолжает привлекать внимание исследователей и, прежде всего, философов, большая часть которых являлись также активными участниками образовательного процесса. Обнаружены историко-философские закономерности становления концепта образования и основные способы концептуализации, глубинные процессы эволюции феномена образования в философском дискурсе Античности и Средневековья; обобщены историко-философские практики формирования феномена образования в общемировом цивилизационном процессе. Также проанализированы работы философов, где образование рассматривалось, как компонент историко-философской системы во взаимосвязи с совокупностью культурных, социальных и идеологических тенденций в контексте историко-философских процессов современности.

Ключевые слова: образование, знание, универсальное знание, концептуализация образования, университет, философия образования.

Дубініна В.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально – політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФЕНОМЕНУ ОСВІТИ В РОБОТАХ ВИДАТНИХ МИСЛИТЕЛІВ

Розглянуто праці великих філософів, які вивчали проблеми статусу і роль освіти в сучасному історико-філософському контексті. Феномен освіти привертав і продовжує привертати увагу дослідників і, перш за все, філософів, велика частина яких були також активними учасниками освітнього процесу. Виявлені історико-філософські закономірності становлення концепту освіти і основні способи концептуалізації, глибинні процеси еволюції феномену освіти в філософському дискурсі Античності й Середньовіччя; узагальнені історико-філософські практики формування феномену освіти в загальносвітовому цивілізаційному процесі. Також проаналізовано роботи філософів, у яких освіту розглянуто, як компонент історико-філософської системи у взаємозв'язку з сукупністю культурних, соціальних та ідеологічних тенденцій в контексті історико-філософських процесів сучасності.

Ключові слова: *освіта, знання, універсальне знання, концептуалізація освіти, університет, філософія освіти.*

Dubinina V.

PhD in Philosophy, Associate Professor, department of philosophy, socio-political and legal studies of Donbass state pedagogical university

TRANSFORMATION OF EDUCATION PHENOMENON IN THE WORKS OF GREAT PHILOSOPHERS

The problems of the study of the status and the role of education in the modern historical and philosophical context. Found historical and philosophical laws of formation of the concept of education and the basic ways of conceptualizing, deep processes of evolution of the phenomenon of education in the philosophical discourse of ancient and medieval; identified historical and philosophical contours of the conceptualization of education; summarizes the historical and philosophical practices of the formation of the phenomenon of education on a global civilization process. Also analyzed education as a component of historical and philosophical system in conjunction with a set of cultural, social and ideological trends in the context of the history of philosophy of modernity, in which the study of the transformation processes of higher education is of paramount importance.

Keywords: *education, knowledge, universal knowledge, conceptualization, university, philosophy of education.*

Актуальность исследования: Общество сегодня - высшая форма развития и движения материи. Развиваясь само, оно является преобразующей силой всего, что вокруг, и этого уже изменить нельзя. Общемировые тенденции развития культуры определяет переход от постиндустриального общества к информационному. Информация получает приоритет среди всех других культурных ценностей и считается их основой. Постоянное отставание образования от потребностей общества, отсутствие образовательных форм для трансляции главного получения современного научного знания в формировании человека XXI века требует обоснования методологических основ философии современного образования и детальное изучение работ великих мыслителей от античности до современности, как нового уровня исследования и решения многих проблем человеческого бытия.

Обобщение исторической судьбы философствования, направленного на концептуализацию учебной и воспитательной деятельности человека, является приоритетным заданием современной науки, решение которого позволит

образовать качественно новую основу для идентификации и оценки концепций институционализации и реформирования системы образования, расширить ее семантический горизонт, обнаружить философские предпосылки актуальных образовательных практик, спроектировать возможность формирования нового просветительского сообщества.

Понятие «философия образования» появляется в начале XX века, однако философский дискурс в отношении образования являлся значимым элементом систем великих философов еще с античности. Огромное влияние на философию образования оказал древнейший мыслитель Конфуций (551–479 до н.э.). Учение Конфуция оказало глубокое влияние на интеллектуальные традиции Китая и Юго-Восточной Азии и легло в основу философской, социально-политической и педагогической системы, обозначаемой как конфуцианство. Доказательств существования его работ нет, однако его философские взгляды на философию образования изложены в таких трудах как: «Четыре книги» – «Аналектах Конфуция» («Лунь Юй»), книге «Мэн-цзы», книге «Дао-сюэ» («Великое знание») и «Доктринах Мина» («Чжун-юн, или «Срединный путь»). Особенно стоит выделить «Аналекты», здесь собраны беседы Конфуция. «Воодушевляйся «Книгой стихов», опирайся на Правила, совершенствуйся музыкой, говорится в «Аналектах». В качестве учебных материалов Конфуций использовал «Пять классических книг»: «Книгу песен», «Книгу истории», «Книгу обрядов», «Книгу перемен» и «Анналы весны и осени» [5].

У Платона в «Апологии Сократа» говорится о том, что жизнь без исследования не есть достойная жизнь для человека – эти слова произносит сам Сократ, хотя он ничего не писал, поэтому приходится полагаться на рассказы о нем Платона, в большинстве написанных им диалогов, в частности: «Хармид», «Лисид», «Критон», «Евтифрон», а также диалоги, явно содержащие сократический материал, «Горгий», «Менон», «Государство», «Пир». В этой же связи можно вспомнить сочинение Ксенофонта «Воспоминания о Сократе» и

комедию Аристофана «Облака». В современных дискуссиях Сократ ассоциируется скорее с особым представлением о преподавании, основанном на вопросах не связанном с передачей информации, побуждающем ученика самого найти для себя правду (знаменитая майевтика Сократа). Исходя из этих текстов, мы видим, что Сократ у Платона поддерживает идею образования как поворота, обращения души к истине, но это вполне совместимо с идеей обучения как поиска и служит, чтобы выделить, что где-то там, есть истины, которые ждут.

Проблемы образования активно разрабатывались Платоном (427–347 до н. э.), который рассматривал образование в контексте своих идей, где раскрыта сущность механизмов образования в виде припоминания. Большинство исследователей творческого наследия Платона считают его идеи актуальными и по сей день.

Моника Канто-Спербер в своей работе «Греческая философия» анализирует творческое наследие Платона, в частности понятие анамнезиса. До воплощения в своей нынешней жизни душа уже знала все, что ей предстоит познать; т.е. поиск и акт познания – это только оживление всеобщего, присутствующего в душе, но дремлющего знания. [3].

Размышления Платона об образовании, сохраняют свое непреходящее влияние на интеллектуальную историю Запада. О целях и природе образования в связи с тем же анамнезисом Платон говорит также и в диалогах «Протагор» и «Менон», где в знаменитой сцене с мальчиком-рабом идет спор о том, что часть наших знаний, математические знания, строго говоря, вообще не изучаются.

Целая эпоха в развитии философии образования непосредственно, связана с идеалами Просвещения. В философии XIX века проблема образования человека рассматривалась как одна из ключевых, например, у Канта в его фундаментальном труде «Критика чистого разума», где он начинает с проблемы того, как мы можем иметь априорное знание о мире, какое нам дают, например, геометрия и математика. Ключевой вопрос Критики – это исследование априорных познавательных возможностей разума, в отличие от знаний,

получаемых эмпирическим путем. Его взгляды на образование освещаются в работе «Спор факультетов», где говорится о наиболее проблемных сторонах столкновения университетских дисциплин того времени. «Спор» Канта открывает совершенно особую страницу этого столкновения, поскольку является первым системным произведением на эту тему, сыгравшим в философии Нового времени определяющую роль в реформировании представления о человеческом познании в целом. В своем трактате Кант весьма осторожно проводит мысль о необходимой независимости философского факультета от идеологического и политического давления. [4].

Источником гуманитарного направления в философии образования являются системы немецкого идеализма первой половины XIX века, особенно Г. Гегеля. Он внес значительный вклад в осмысление сущности образования в работе «Феноменология духа»; центральным для гегелевского понимания образования в этой работе является понятие «Bildung», которое означает *образование, возвращение, формирование*. «Феноменология духа» открывается размышлением о том, как естественное сознание можно принудить не цепляться за приобретенные знания и вступить на путь Абсолютного Познания. Обыденное сознание отвлекается от единичной специфики индивидуальных вещей и использует на неопределенно-абстрактном уровне всеобщие определения, тем самым демонстрируя, что обыденное сознание само усматривает в предметах природы некоторое духовное содержание, которое схватывается только в абстрактных категориях. Затем следует естественнонаучное, теоретическое знание. Положения теоретического естествознания демонстрируют наличие духовной сущности природы, поскольку она постигается в категориях мысли, постольку она разумна. Вся действительность духовно-разумна, она есть некоторое мышление, составляющее единство субъективного и объективного в Абсолюте. Таким образом, воспитательную силу науки классик видел в развитии разума: «Наука есть постигающее познание абсолютного духа. Поскольку он схватывается ею в

форме понятия, всякое чуждое абсолютному духу бытие снято в этом знании и знание достигло полного равенства с самим собой. Это понятие, которое имеет содержанием само себя и себя постигает» [1, с. 209].

Тенденция использовать некие базовые принципы философских концепций в интерпретации и рефлексии системы образования сохраняется и в настоящее время. В связи с этим А. Огурцов и В. Платонов в своей монографии ставят перед собой цель показать способы изменения, вплоть до предельных трансформаций, которые появляются в философии образования в XX в.

Авторы данного исследования убедительно демонстрируют позицию, согласно которой университет и вся система высшего образования во всех ее основных формах, превратилось в нашу эпоху в объект специфических интеллектуальных усилий, оказывающих дополнительное влияние на состояние интеллектуальной и социально-политической среды. В этой работе впервые показываются различные способы интерпретации как философии образования, так и его собственных институциональных форм и специализированных характеристик [6, с. 2].

Как академическая дисциплина, философия образования начинает оформляться в первой трети XX в. после публикации классической работы Джона Дьюи «Демократия и образование». С этого момента философия образования становится одной из базовых дисциплин образовательной сферы. В этой книге Д. Дьюи выступил как реформатор процесса обучения и педагогических дисциплин. Философ и теоретик образования показывает, что при демократическом устройстве общества его члены находятся по отношению друг к другу в состоянии кооперации, уважения прав и взаимной толерантности (очень похожей на эвгемию Платона). По мнению мыслителя, система государственного образования необходима прежде всего для развития этого общего стремления ко взаимному благу и сотрудничеству. Задача теоретического обоснования педагогики привела Д. Дьюи к психологии и философии и далее – к концепции прагматизма.

Заметную роль в развитии концепта образования в XX веке сыграл Б. Рассел, причем не только своими трудами в данной области (например, «Об образовании»), но и своей практической педагогической работой. Британский мыслитель полагал, что образование должно учить человека умению самостоятельно различать истину и ложь, принимать самостоятельные решения в любых вопросах, при этом сам Б. Рассел именно и демонстрировал это качество самой своей жизнью. В истории педагогической мысли этот философ до сего дня остается представителем либерализма в образовании, в понимании его целей, задач и перспектив.

Еще один из наиболее влиятельных мыслителей конца XX века М. Хайдеггер. Он редко посвящал свои работы образованию, но благодаря его глубочайшему анализу проблематики человеческого существования, природы познания, мышления и понимания, именно в области образования его идеи оказали огромное влияние. Применительно к образованию его разработка понятий мышлений и аутентичности – подлинного бытия личности, его радикальная критика сущности современных технологий, потенциально способны отразиться на развитии образовательных практик. С точки зрения Хайдеггера, обучение несводимо к достижению неких, заранее заявленных целей в рамках некоей государственной образовательной программы (идея чрезвычайно актуальная для реформы образования в Украине). [8].

В работе Б. Гершунского «Философия образования» [42], анализируются структурные основы развития концепта образования, предопределяющие базовые принципы многообразия образовательных тенденций в современную эпоху. В этой книге автор ставит вопрос об основных проблемах развития образования в долгосрочной перспективе, в частности, анализирует итоговый доклад «Философия образования в перспективе XXI века», который обобщает итоги международного симпозиума в Праге (1990 г.) и подчеркивает: «Среди подходов к пониманию предмета философии образования поддержку получило его определение как «образа мира и места человека в нем». Более конкретные

определения философии образования акцентировали внимание на познавательной, методологической и проектно-аксиологической функции философии относительно сферы образования» [2, с. 84].

С идеей образования существенно связано бытие самого духа. Так как разрывая с непосредственным и предметным, человек в процессе образования поднимается до всеобщей природы своего существа, охватывающей одновременно теоретическую и практическую сферы. Принцип целостности, абсолютного тождества, и развился в философской системе Шеллинга. Институциональную предпосылку и попытку обоснования роли и значения университета создает В. фон Гумбольдт и его идеи находят всемирное признание. Принципиальные, сущностные основы высшего образования, обозначенные и воплощённые в конкретных реформах немецкого образования В. фон Гумбольдтом, оттачивались в дискуссиях об идее университета, начало которым положил Джон Генри Ньюмен, британский теолог, написавший работу «Идея Университета», в которой изложены его взгляды на высшее образование.

Далее эту дискуссию продолжили Ортега-и-Гассет и К. Ясперс. Хосе Ортега-и-Гассет, один из крупнейших испанских мыслителей, написал фундаментальный труд «Миссия университета», где представлены классические исследования, посвященные изучению университетского образования как специфической культурной и социальной практики. Изложенные в ней идеи, не только не утратили значимости, но и стали еще более актуальными. Так, автор пишет: «Необходимость в обсуждении новых идей возникает тогда, когда исчезает вера в прежние идеи» [7, с. 2].

В своем обзоре мы остановились на наиболее значимых источниках в области философии образования. Необходимо отметить, что каждый из отмеченных авторов сыграл свою, подчас, совершенно уникальную роль в становлении концепта образования, способствовал его институционализации и существенному прогрессу. Современные тенденции общественного требуют дальнейшей углубленной философской рефлексии в отношении феномена

образования. Новая роль образования в рамках общекультурного процесса, должна учитывать специфику самосознания личности в современных условиях достаточно радикальной смены социальных и культурных ориентиров, которые ставят во главу угла не только овладение некоторым объемом знаний, но также и понимание методологии образовательного процесса, который содействует развитию человека в такой культурной среде, которая однозначно не приемлет застывших норм и заранее разработанных нормативов. Речь идет, разумеется, прежде всего о системе образования постиндустриального общества. Значительная часть современного человечества сохраняет приверженность консервативным моделям образования, которые до сегодняшнего дня стремятся конкурировать с инновационными моделями или же комбинировать различные подходы к организации образовательной системы.

Литература

1. Гегель Г.В.Ф. Феноменология духа / Г.В.Ф. Гегель. – СПб.: Наука, 1992. – 444 с.
2. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б.С. Гершунский. – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
3. Греческая философия / Под ред. М. Канто-Спербер.: в 2 т. Т. 1. – М.: ГЛК Ю.А. Шичалина, 2006. – 504 с.
4. Кант И. Спор факультетов / И. Кант // Соч.: в 6 т. Т. 6. – М.: Мысль, 1966. – С. 312-348.
5. Конфуцианское «Четверокнижие» («Сы шу») / Пер. с кит. и коммент. А.И. Кобзева, А.Е. Лукьянова, Л.С. Переломова, П.С. Попова. – М.: Вост. лит., 2004. – 431 с.
6. Огурцов А.П. Образы образования. Западная философия образования. XX век / А.П. Огурцов, В.В. Платонов. – СПб.: РХГИ, 2004. – 520 с.
7. Ортега-и-Гассет Х. Миссия университета / Х. Ортега-и-Гассет. – Минск: БГУ, 2005. – 104 с.

8. Хайдеггер М. Наука и осмысление / М. Хайдеггер // Время и бытие. – М.: Республика, 1993. – С. 238-253.

REFERENCES

1. Gegel G.V.F. Fenomenologiya duha / G.V.F. Gegel. – SPb.: Nauka, 1992. – 444 s.

2. Gershunskiy B.S. Filosofiya obrazovaniya dlya XXI veka. (V poiskah praktiko-orientirovannyih obrazovatelnyih kontseptsiy) / B.S. Gershunskiy. – М.: Sovershenstvo, 1998. – 608 s.

3. Grecheskaya filosofiya / Pod red. M. Kanto-Sperber.: v 2 t. T. 1. – М.: GLK YU.A. SHichalina, 2006. – 504 s.

4. Kant I. Spor fakultetov / I. Kant // Soch.: v 6 t. T. 6. – М.: Myisl, 1966. – S. 312-348.

5. Konfutsianskoe «CHetveroknijie» («Syi shu») / Per. s kit. i komment. A.I. Kobzeva, A.E. Lukyanova, L.S. Perelomova, P.S. Popova. – М.: Vost. lit., 2004. – 431 s.

6. Ogurtsov A.P. Obrazyi obrazovaniya. Zapadnaya filosofiya obrazovaniya. HH vek / A.P. Ogurtsov, V.V. Platonov. – SPb.: RHGI, 2004. – 520 s

7. Ortega-i-Gasset H. Missiya universiteta / H. Ortega-i-Gasset. – Minsk: BGU, 2005. – 104 s.

8. Haydegger M. Nauka i osmyislenie / M. Haydegger // Vremya i bytie. – М.: Respublika, 1993. – S. 238-253.

УДК 141.1(093)

Карпенко А.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету,
konepark@mail.ru

НЕОПРАГМАТИСТСЬКА РЕЦЕПЦІЯ ФІЛОСОФІЇ МАРТИНА ГАЙДЕГГЕРА

У статті проаналізовано концептуальну парадигму неопрагматистської рецепції філософії Мартіна Гайдеггера в американській інтелектуальній традиції. Зокрема, проаналізовано праці Г. Дрейфуса, М. Окренга і Р. Рорті. Показано, що у контексті неопрагматистської програми філософування М. Гайдеггера розглядається з позицій філософії розуму, епістемології, метафізики та філософії мови. Горизонтом, що сполучає Гайдеггерове мислення з прагматизмом, постала критика репрезентаціоналізму традиційної філософії.

Ключові слова: прагматизм, парадигма, рецепція, репрезентаціоналізм, феноменологія, історіографія.

Карпенко А.

кандидат философских наук, доцент кафедры философии, социально-политических и правовых наук Донбасского государственного педагогического университета, konepark@mail.ru

НЕОПРАГМАТИСТСКАЯ ПАРАДИГМА РЕЦЕПЦИИ ФИЛОСОФИИ МАРТИНА ХАЙДЕГГЕРА

В статье отображен анализ концептуальной парадигмы неопрагматистской рецепции философии Мартина Хайдеггера в американской интеллектуальной традиции. В частности, проанализированы труды

Ю. Дрейфуса, М. Окрента и Р. Рорти. Показано, что в контексте неопрагматистской программы философия М. Хайдеггера рассматривается с позиций философии разума, эпистемологии, метафизики и философии языка. Горизонтом, объединяющим мышление Хайдеггера с прагматизмом, стала критика репрезентационализма традиционной философии.

Ключевые слова: прагматизм, парадигма, круглосуточно, репрезентационализм, феноменология, историография.

Karpenko A.

PhD in Philosophy, Associate Professor of Philosophy, socio-political and law sciences department of Donbas state pedagogical university, konepark@mail.ru

NEOPRAGMATIST PARADIGM OF RECEPTION OF MARTIN HEIDEGGER'S PHILOSOPHY

The article analyzes the neopragmatist conceptual paradigm in reception of Martin Heidegger's philosophy within American intellectual tradition. In particular, it focuses onto the works of H. Dreyfus, M. Okrent and R. Rorty. It is shown that in the context of the neopragmatist program Heidegger's philosophizing was considered from the standpoints of philosophy of mind, epistemology, metaphysics and philosophy of language. The horizon connecting Heidegger's thinking with pragmatism consisted in criticism of representationalism of traditional philosophy.

Keywords: *pragmatism paradigm, reception, representationalism, phenomenology, historiography.*

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Приклад неопрагматистської рецепції Гайдеггерової філософії виглядає певним взірцем плідного синтезу американської інтелектуальної традиції з Гайдеггеровим філософуванням. Власне зміст неопрагматистських інтерпретацій має постати предметом детальних розвідок у напрямку компаративних досліджень з історії

гайдеггерознавства, викликану відчуттям того, що інтеграція до світового філософського процесу є чинним викликом для української філософської спільноти. І саме історія філософії є тією галуззю науки, що має нагадувати іншим фаховим напрямкам філософії про умови когерентності єдиного смислового поля. Реалізація цієї функції забезпечується експлікацією контекстів формулювання тих або тих питань, яка б унаочнила питомі тенденції світового філософського процесу та скоординувала б розвиток вітчизняного філософування. На жаль, майже відсутні ознаки зацікавленості українських фахівців від історії філософії в дослідженні *похідних* ліній герменевтики, що характеризують історичну та світоглядну своєрідність конкретного досвіду читання та міркування над філософськими ідеями. Поступ цих контекстів та еволюція такого досвіду визначають закономірності тієї світової інтелектуальної історії, у якій українське суспільство ще має себе ствердити.

Аналіз наукових досліджень. Уже наприкінці вісімдесятих років минулого століття, у контексті гарячих дискусій щодо Гайдеггерової справи, актуальною стала потреба в ревізії усталених підходів до оцінки філософії неоднозначного німця. Про це свідчить стаття Девіда Колба «Сторічний Гайдеггер, в Америці» (1991) [2], де започатковується дослідження рецепції філософської спадщини М. Гайдеггера в Сполучених Штатах Америки. У ширшому контексті інтелектуальної історії розглядає американську рецепцію творчості М. Гайдеггера Мартін Уеснер, автор монографії «Гайдеггер і Америка» (2010) [9]. А нещодавні розвідки Леслі МакЕвой [3] і Томаса Шигана [8] підтверджують питомисть історіографічної проблематики в американському гайдеггерознавстві.

На жаль, для української історико-філософської науки потреба в дослідженні шляхів становлення гайдеггерознавства в інших інтелектуальних культурах залишається позбавленою уваги.

Виокремлення аспектів проблеми, які ще недостатньо вивчені.

Ключовим аспектом досліджуваної проблеми для нас постає наближення

прагматистської інтерпретації філософії Гайдеггера до марксистських основ вітчизняної історико-філософської науки.

Формулювання мети та завдань статті. Мета дослідження полягає визначенні концептуальної специфіки неопрагматистської парадигми рецепції філософії М. Гайдеггера, представленої в працях Г. Дрейфуса, М. Окрента і Р. Рорті.

Виклад основного матеріалу. Глобальний дискурс, де центральним референтом є філософська фігура Мартіна Гайдеггера, уже давно набув ознак окремої галузі гуманітарного знання або, навіть, інтелектуальної субкультури. Проте, цей глобальний контекст майже не актуалізується в численних гайдеггерознавчих розвідках українських авторів. Зокрема, залишається без уваги історія розуміння Гайдеггерового філософування різними спільнотами. Дослідження цієї історії допомогло б віднайти локус мислення Гайдеггера, що мав би евристичну питомість для парадигмальних ідей вітчизняної традиції. До таких ідей ми зараховуємо вчення про діяльнісну природу людини, марксистський варіант якого не вичерпав власної пізнавальної значущості та потребує подальшого розвитку, оскільки саме гегелівсько-марксистська фразеологія визначає специфіку нашої філософської концептуальної парадигми.

Поряд із дослідженням марксистської критики Гайдеггера цікаво простежити рецепції його філософування мислителями, що сповідували інші філософські спрямування в межах загального діяльнісного розуміння людини. Зокрема, таким ученням є американська традиція прагматизму. Новітня хвиля популярності прагматизму, що визначила інтелектуальний клімат у Америці 80-х років минулого століття, дійсно запропонувала декілька своєрідних прочитань Гайдеггера.

Одним із найвпливовіших коментаторів Гайдеггера зі стану неопрагматиків постав Г. Дрейфус, професор Каліфорнійського університету, який доклав чимало зусиль у справі інтерпретації європейської філософії в

термінах аналітичної традиції. У відомій праці «Буття-у-світі: коментар до Гайдеггера» (1991) Г. Дрейфус досліджує Гайдеггерове розуміння практики. На думку американця, Гайдеггер одстоює ідею залежності практичної поведінки від досягнення сукупності смислів, пов'язаних із цими практиками, що за визначенням мають соціальний характер. Г. Дрейфус фокусує власну увагу на категоріях *das Man* та *Mitsein*, однак він утримується від екзистенціалістських імплікацій на користь феноменологічного та онтологічного вимірів їх змістовності. Ідеї Гайдеггера органічно долучаються до критики картезіанства. На рівні епістемології Г. Дрейфус виявляє картезіанську фігуру знання як результату споглядання, що спирається на уявлення про відсторонення суб'єкта від об'єкта споглядання, яке, на думку американця, можна ототожнити з теоретичною позицією. На рівні онтології він розглядає картезіанську структуру присутності речей як первісної даності, нічим іншим не детерміновану, у світлі Гайдеггерового розрізнення між структурами *Vorhandenheit* і *Zuhandenheit*, що дозволяє осмислити присутність-для-споглядання як дериват присутності-для-використання.

Проте ключовою ідеєю М. Гайдеггера для Г. Дрейфуса постає герменевтична деструкція традиційної репрезентаціоналістської теорії пізнання. Логоцетристська модель пізнання світу як суми фактів, що корелює з множиною елементарних тверджень, осмислюється у термінах феноменології як похідна від герменевтичних модальностей інтенціональної свідомості, що вкорінені в практичній діяльності людини. Ця тема інтерпретується Г. Дрейфусом у контексті прагматизму та аналітичної філософії.

Зміст Гайдеггерового прагматизму *stricto senso* спробував дослідити М. Окрент. На думку професора Коледжу Бейтса, філософія М. Гайдеггера має наступні елементи прагматистської парадигми: антиесенціалізм, визнання примату практичного розуміння над теоретичним пізнанням, ознаки «прагматистської метафізики» у ранніх творах німця. М. Окрента цікавить можливість розширення Гайдеггерової герменевтики *Dasein* до рівня

трансцендентальної методології дослідження прагматики життя людини. У концептуальній оптиці М. Окрента «структура аргументації, яку використовує ранній Гайдеггер для обґрунтування власних ідей є чисто верифікаціоністською, хоч цей верифікаціонізм був водночас холистичним і прагматичним» [5, с. 5]. Нагадаю, що верифікаціонізм є емпіристською доктриною істинності, згідно з якою, істинність речень залежить від даних наших відчуттів. М. Окрент, звичайно, супроводжує таке сміливе узагальнення низкою зауважень, що суттєво підривають сам його задум віднайти спільний знаменник між логічним позитивізмом і фундаментальною онтологією.

Такий спільний знаменник віднаходить найвідоміший представник неопрагматизму Р. Рорті, який порівнює стратегії гіпостазування мови у Вітгенштайна та Гайдеггера. На думку американця, ранній Гайдеггер та пізній Вітгенштайн уособлюють найкращі інтенції сучасного філософування до осягнення буття людини в конкретності її існування, вимагаючи радикального оновлення методології філософського пізнання. Деструкція фігури класичного суб'єкта і вивільнення цікавого концепту Dasein є дійсно цікавими для сучасності методологічними паттернами, але напрямок, у якому Гайдеггер розвинув власні ідеї, для Рорті залишився незрозумілим і метафізичним по суті.

Р. Рорті пропонує дійсно іронічне прочитання історії філософії, що використовує філософський дискурс як дискурс, тобто сукупність висловлювань, що можна долучити до альтернативного контексту. Така іронія відсутня у Г. Дрейфуса і М. Окрента. На думку Р. Рорті, Гайдеггеру не вдається уникнути пастки «метафізики мови», що охопила інтелектуалів у минулому столітті [Див.: 7, с. 14]. Американський філософ наполягає на виявленні антиметафізичних інтенцій Гайдеггерового мислення та нівелюванні містичного ореолу навколо фігури неоднозначного німця.

Висновки, перспективи подальших досліджень. Дослідження неопрагматистської рецепції філософії М. Гайдеггера дозволило визначити ключові тематичні напрямки інтерпретації: антирепрезентаціоналізм, увага до

діяльнісних основ людського буття, критика метафізики. Визначені відмінності між іронічним прочитанням Гайдеггера у Р. Рорті та академічною герменевтикою Г. Дрейфуса та М. Окрента. На нашу думку, саме підхід Р. Рорті краще відповідає сучасним запитам інтелектуального процесу і вимагає більш глибокого дослідження.

Список використаних джерел

1. Dreyfus H. L. Being-in-the-world: a commentary on Heidegger's being and time, division I / Hubert L. Dreyfus. – Cambridge: The MIT Press, 1991. – 384 p.
2. Kolb D. Heidegger at 100, in America / David Kolb // Journal of the History of Ideas. – 1991. – Vol. 52, No. 1. – P. 140–151. DOI: 10.2307/2709586
3. MacAvoy L. Heidegger's Anglo-American Reception / Leslie MacAvoy // The Bloomsbury Companion to Heidegger / [ed. by Fr. Raffoul and E. S. Nelson]. – London: Bloomsbury, 2013. – P. 425–432. DOI [10.5040/9781472548313.ch-053](https://doi.org/10.5040/9781472548313.ch-053)
4. Martin Heidegger: in Europe and America / edited by E. G. Ballard and Ch. E. Scott. – The Hague: Martinus Nijhoff, 1973. – 204 p. <http://dx.doi.org/10.1007/978-94-010-1981-1>
5. Okrent M. Heidegger's pragmatism: understanding, being, and the critique of metaphysics / Mark Okrent. – Ithaca: Cornell University Press, 1988. – 314 p.
6. Richardson W. J. Heidegger : Through Phenomenology to Thought / William J. Richardson. – New York : Fordham University Press, 2003. – 810 p.
7. Rorty R. Essays on Heidegger and others: philosophical papers / Richard Rorty. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 202 p. doi:10.1017/cbo9780511609039
8. Sheehan Th. The Reception of Heidegger's Phenomenology in the United States Unpublished manuscript / Thomas Sheehan. – [Available at]: https://www.academia.edu/26545151/The_Reception_of_Heideggers_Phenomenology_in_the_United_States

9. Woessner M. Heideggerr in America / Martin V. Woessner. – New York : Cambridge University Press, 2011. – 308 p.
<http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511777998>

REFERENCES

1. Dreyfus H. L. (1991), *Being-in-the-world: a commentary on Heidegger's being and time, division I*, The MIT Press, Cambridge, 384 p.
2. Kolb D. (1991), Heidegger at 100, in America, *Journal of the History of Ideas*, Vol. 52, No. 1. , pp. 140–151.
3. MacAvoy L. (2013), Heidegger's Anglo-American Reception. In: *The Bloomsbury Companion to Heidegger*, Bloomsbury, London, pp. 425–432.
4. Ballard E. G. (ed), (1973), *Martin Heidegger: in Europe and America*, Martinus Nijhoff, The Hague, 204 p.
5. Okrent M. (1988), *Heidegger's pragmatism: understanding, being, and te critique of metaphysics*, Cornell University Press, Ithaka, 314 p.
6. Richardson W. J. (2003), *Heidegger : Through Phenomenology to Thought*, Fordham University Press, New York, 810 p.
7. Rorty R. (1991), *Essays on Heidegger and others: philosophical papers*, Cambridge University Press, Cambridge, 202 p.
8. Sheehan Th. (2016), *The Reception of Heidegger's Phenomenology in the United States*. Unpublished manuscript.
9. Woessner M. (2011), *Heideggerr in America*, Cambridge University Press, New York, 308 p.

УДК 1(37)

Степанов В.

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії
соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного
університету, stepanov-slavik78@mail.ru

Чеботнікова М.

студентка Донбаського державного педагогічного університету

ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТА ТА ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Розглянуто проблему інституційної десуб'єктивізації суспільних процесів в сучасних цивілізаційних умовах. Запропоновано критичний підхід до прагматичного концепту «людського капіталу» на засадах філософського та соціологічного аналізу дискурсу щодо освіти.

Ключові слова: *освіта, суб'єкт, десуб'єктивізація, суспільне буття, людський капітал, дискурс.*

Степанов В.

кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии,
социально-политических и правовых наук Донбасского государственного
педагогического университета, stepanov-slavik78@mail.ru

Чеботникова М.

студентка Донбасского государственного педагогического университета

ПРОБЛЕМА СУБЪЕКТА И ФИЛОСОФИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Исследуется проблема институциональной десубъективизации общественных процессов в современных цивилизационных условиях. Предлагается критический подход к прагматическому концепту

«человеческого капитала» на принципах философского и социологического анализа дискурса об образовании.

Ключевые слова: образование, субъект, десубъективация, общественное бытие, человеческий капитал, дискурс.

Stepanov V.

PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of Philosophy, socio-political and law sciences department of Donbas state pedagogical university, stepanov-slavik78@mail.ru

Chebotnikova M.

Student of Donbas State Pedagogical University

THE PROBLEM OF SUBJECT AND PHILOSOPHY OF CONTEMPORARY EDUCATION

The paper is focused on the problem of desubjectivation of social processes being institutionalized under the current conditions of civilization. It offers a critical approach to pragmatist concept of human capital based on the principles of philosophical and sociological analysis of the discourse on education.

Keywords: education, subject, desubjectivation, social being, human capital, discourse.

Постановка проблеми. Поглиблення суспільної кризи, яка охопила український соціум, змушує наукову спільноту зосереджувати увагу на поточних подіях і проблемах. Таке занурення до емпірії рутинного буття звичайно шкодить стилістиці академічної думки, але водночас постає знаменником оновлення самих інститутів науки й освіти, які мають вистояти і довести власну правомочність під натиском збурених соціальних сил і посилення адміністративної регуляції. Вища освіта виявилася першою топікою постановки давно назрілої проблеми реформування українських інститутів знання. Критичне осмислення запущеного процесу реформування потребує

теоретичної основи, якою має постати новітнє формулювання онтології освіти. Тільки на тлі такої онтології можна виявити дійсний зміст окремих фактів, пропозицій та умов трансформацій освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Попри значну увагу до різноманітних аспектів інституту освіти з боку філософських, суспільних і, звичайно, педагогічних наук маємо констатувати відсутність єдиного поля осмислення самого буття освіти. Умовою утворення такого поля є новітнє визначення «суб'єкта» соціального буття – суспільства, терміни якого мають бути максимально наближеними до реалій сьогодення. Натомість ми маємо певну концептуальну недостатність, яку поспіхом прив'язуємо до «плюралізму», «постмодернізму», «мультикультуралізму» тощо, аби не виявити порожнечі, спричиненої відсутністю суб'єкта, яку інстинктивно сприймаємо як руйнівну і неможливу. Філософські транскрипції вирішення проблеми суб'єкта, дотичні до лінії цього дослідження, запропоновані в працях В. Палагути [2], В. Скиртач [4], Ю. Шабанової [5]. Програма соціологічної критики інститутів, запропонована О. Бікбовим [1], відкриває можливості евристичного поєднання соціологічного та філософського підходів до вивчення суспільного буття.

Мета дослідження полягає в тому, щоб засобами філософської критики інституту освіти виявити суттєві трансформації в онтологічному плані суспільного буття.

Виклад основного матеріалу. Досить легко помітити, що новітня історія нашого суспільства постійно репродукує темпоральну форму транзитивності, в якій змінюються лише телеологічні іменники. Транзитивна темпоральність – це час переходу від одного стану (кризи, війни) до іншого стану (комунізму, євроінтеграції тощо). Коли транзитивність набуває ознаку континуальності, затягується, треба розуміти, що змінюється онтологія часу – те, що мало бути переходом, починає відтворювати себе: нові боги не народжуються, реформи не діють, майбутнє не настає. Позбавлене майбутнього суспільство в зацикленіх

механізмах власного регулювання відтворює власне минуле у новітніх формах репрезентації. План репрезентації маскує план дійсності, ускладнюючи реалізацію критики соціальних інститутів і практик, оскільки первісні рівні виробництва благ, впровадження влади, реалізації бажань перевантажуються вторинними стихіями інформації та репрезентації. Під впливом цих стихій втратили власну структуру базові уявлення про суб'єкта суспільного процесу. Суб'єкт ніби розчинився у дискурсі, а дискурс, у свою чергу, швидко виродився на певний контент – масу означників, сполучених за несуттєвими ознаками.

Алгоритм такої інволюції класичних категорій працює і у відношенні до сфери гуманітарних практик. Розпочата в нашій країні кампанія по реформуванню вищої школи виказує ознаки дії вищевказаного алгоритму.

Як свідчить Закон України про вищу освіту, інтереси суб'єктів навчального процесу набувають досить прагматичного звучання: «Цей Закон встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [3]. Символічними є акценти на «співпраці бізнесу з ВНЗ» та «підготовці конкурентноспроможного людського капіталу», «забезпеченні потреб суспільства, держави та ринку», в контексті яких «самореалізація особистості» звучить вже не так індивідуалістично і романтично, як раніше. Адже від педагогів ми завжди чуємо чи то лозунги, чи то мантри про «гармонійно розвинену особистість», яка нібито «знаходиться у центрі освітнього процесу», про його [навчального процесу – В. С.] «гуманізацію», про «патріотичне або сімейне виховання» тощо. Уся ця педагогічна балаканина нівелюється технократичною прагматикою нового

закону. І хоча б у питанні стилю це великий плюс – закон прямо говорить: освітній процес – процес виробництва капіталу, а всі байки про культурні цінності, ментальність, духовність – ідеологія і міф.

Яка ж наука скаже нам про те, що таке «людський капітал». Адже ми бачимо, що це поняття є ключовим, оскільки визначає сам предмет освітнього процесу. Нажаль Закон не надає визначення «людського капіталу», але можна простежити такі конотації: «суспільний та економічний розвиток держави засобами формування людського капіталу» [3]. Зрозуміло, що капітал є економічною сутністю, пов'язаною з категорією вартості. Але ж людський капітал викликає надто широкий спектр асоціацій: від внутрішніх органів та дітей до інтелектуальної власності та витворів мистецтва.

Головним уроком, якому має навчити нас обраний текст, є констатація опосередкованого характеру тих властивостей, які мають постати результатом освітньої діяльності – знань, умінь, навичок (або різноманітних компетенцій, як модно зараз говорити). Саме ці властивості людини постають об'єктом освітнього процесу.

Не розвиток «внутрішнього світу», не «виховання особистості», а формування капіталу – продукту суспільного виробництва. Проблема з визначенням «суспільного виробництва» як поняття полягає в тому, що на відміну від звичних продуктів виробництва – речей, послуг тощо – тут суб'єкт і об'єкт виробництва зливаються, це одне і те саме суспільство, визначена за певними ознаками, які вона сама сприймає як легітимні або конститутивні, єдність людей.

Ланки цієї єдності і складають матерію соціального буття, атрибуту існування людини, яка, народжуючись біологічним тілом, здатним для подальшого розвитку, потребує саме соціального середовища, яке було б налаштованим для оптимального розвитку індивіда до рівня особистості та індивідуальності. Соціальні структури не є даностями, раз і назавжди закарбованими в «архітектурній», жорсткій формі традиції, закону божого або

конституції світської держави. Соціальні структури є предметом невпинного виробництва – постійного творення і відтворення, а отже є відкритими для перетворень і трансформацій у відповідності до цінностей, іманентних самому соціальному, людському виробництву, які із необхідністю мають бути гуманістичними.

Мета філософської та соціологічної критики сучасних форм десуб'єктивації людського буття полягає в тому, щоб виявити базові механізми та принципи сучасної цивілізації, сформувати вміння виявляти соціальні змісти економічних, політичних, правових, культурних аспектів життєдіяльності суспільства, розвинути навички критичного осмислення різноманітних феноменів світу людини в аспекті їх суспільної необхідності.

Простір нашого життя якісно відрізняється від умов існування минулих поколінь тим, що він є інформаційно насиченим, активним, якщо не сказати агресивним. Ми буквально занурені в стихію інформації, утворену потоками найрізноманітнішого за тематикою та стилістикою контенту. Серед цих потоків можна виокремити і «наукове мовлення».

Історичне сьогодні українського суспільства засвідчує кризовий стан не тільки базисних структур суспільного буття, але й структур вищого порядку: культури, науки, моралі. Особливо болісно констатувати занепад гуманітарної наукової культури, яка є горнилом цінностей та ідеалів. Гуманітарна наука в дійсності позбавлена інструментів впливу на інформатизовану матерію соціального буття. В такій ситуації саме інформатизоване середовище сприймається гуманітаріями як панацея від власного безсилля. Ідеї розмінюються на безкінечні дискурси, доленосні вчинки – на спорадичні флешмоби.

Майже на очах гуманітарне знання з універсальної цінності перетворюється на приватний інтерес доволі сумнівної вартості. Особливо гостро цю трансформацію відчують ті, хто мають навчати «неспеціальним» предметам: філософії, естетиці, історії культури тощо. Поширеним є

стереотипний погляд, що «всі люди є певною мірою філософи», який, на жаль, притаманний і аудиторії так званих фахових «спеціалістів».

Філософська спільнота зі свого боку має більш радикально поставитися до опрацювання і розробки «фахових» філіацій філософської системи: філософії техніки, філософії мови, філософії освіти тощо. Ці галузі науки мають постати дійсними важелями розподілу наукової праці і символічної влади, засобами якої тільки й можна долучитися до інформатизованих смислових потоків суспільного процесу. Найбільш органічним середовищем для апробації критичного потенціалу філософом виглядає середовище освітнього процесу, де апріорі конститутивним є елемент символічної влади викладача.

Отже філософія освіти виглядає флагманом відродження практичної філософії в новітніх цивілізаційних умовах. Фокус філософської критики має бути сконцентрованим на двох традиційних ідеологічних супротивниках філософування: утилітаризмі та міфології. Утилітаризм пробуджується новітньою хвилею позірною прагматизму, який в освітянському просторі виявляється популяризацією різноманітних «ефективних» методик засвоєння знань. Міфологія ж збуджується потужним політичним дискурсом, насиченим архетипами квазі-історизму. Дивним чином така міфологія реанімує давно віджиті форми патріотизму і гуманізму.

Гуманітарні наукові дискурси виявилися нездатними виробити загальну модель науковості, яка б конституювала їх суверенітет як по відношенню до галузей точної науки, так і по відношенню до ідеологій масової свідомості. Наприклад, сучасний український педагогічний науковий процес конституційований певною версією наївного антропологізму, який легко асимілюється з натуралізованими структурами «національної держави». «сім'ї», «народу» тощо. Обмежена такою онтологією, педагогічна думка вироджується в герметично замкнену абстракцію, абсолютно нездатну досягти конкретності суспільного буття, охопленого контуром освітньої діяльності.

Висновки. Філософія освіти має виконати «кінчну» функцію щодо розгортання сублімованого педагогічного дискурсу, наполягаючи на репродуктивній та із необхідністю репресивній функції освіти як такої. Саме філософія має дезавувати пафос новітніх вихователів, які із заповзяттям репродукують кліше політичної ідеології державництва, націоналізму та вульгарного капіталізму у гнучких формах постмодерної культури, запропонувавши змістовну діяльність мислення як єдину альтернативу порожній проліферації дискурсів, які не призводять до жодних наслідків, запропонувавши новітню онтологію відповідальності, відповідальності новітнього наукового ідеалізму, який протиставить ідею інформатизованій матерії знання.

Література:

1. **Бикбов А. Т.** Грамматика порядка: Историческая социология понятий, которые меняют нашу реальность / А. Т. Бикбов; Нац. исслед. Ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. – 432 с.
2. **Палагута В. И.** Самоидентификация социального субъекта в дискурсивных пространствах / Вадим Иванович Палагута. – Днепропетровск: «Инновация», 2010. – 440 с.
3. **Про вищу освіту** : Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII (із зм. і доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 2014. - № 37–38. – С. 2716.
4. **Скиртач В. М.** Трансформації суб'єкта в клінічному дискурсі філософствування ХХ століття / В. М. Скиртач. – Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2014. – 247 с.
5. **Шабанова Ю. А.** Этическое пространство современной философии / Ю. А. Шабанова // Буття філософії: здобутки минулого та виклики сучасності: матеріали Всеукраїн. наук. конф., 27–28 листоп. 2014 р., м. Дніпропетровськ. – Дніпропетровськ: НГУ, 2014. – С. 5–8.

REFERENCES

1. By`kbov A. T. Grammaty`kaporyadka: Y`story`cheskayasocy`ology`yaponyaty`j, kotogy`menyayutnashureal`nost` / A. T. By`kbov; Nacz.y`ssled. Un-t «Vysshayashkolaekonomy`ky`». – M.: Y`zd. domVysshejshkolyekonomy`ky`, 2014. – 432 s.
2. Palaguta V. Y`. Samoy`denty`fy`kacy`yasocy`al`nogosubjekta v dy`skursy`vnyxprostranstvah / Vady`mY`vanovy`chPalaguta. – Dnepropetrovsk: «Y`nnovacy`ya», 2010. – 440 s.
3. Pro vy`shhuosvitu :ZakonUkrayiny` vid 01.07.2014 r. #1556-VII (izzm. i dop.) // VidomostiVerhovnoyiRady` Ukrayiny`. – 2014. - # 37–38. – S. 2716.
4. Sky`rtach V. M. Transformacyiisub'yekta v klinichnomudy`skursifilosofstvuvannya XX stolittya / V. M. Sky`rtach. – Donecz`k: LANDON-XXI, 2014. – 247 s.
5. Shabanova Yu. A. Ety`cheskoeoprostranstvosovremennojfy`losofy`y` / Yu. A. Shabanova // Buttyafilosofiyi: zdotuky` my`nulogo ta vy`kly`ky` suchasnosti: materialy` Vseukrayin. nauk. konf., 27–28 ly`stop. 2014 r., m. Dnipropetrovs`k. – Dnipropetrovs`k: NGU, 2014. – S. 5–8.

УДК 164.02

Фандєєва Г.

Аспірант Луганського національного університету ім.Т.Шевченко,
м.Старобільськ

ДІАЛОГІЧНІСТЬ СИМВОЛУ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРИ

Дана робота присвячена дослідженню природи символу в Інтернет-просторі. Проведено кордон між категоріями символу и знака. Доведено, що символ має діалогічну природу. Його природа не змінилась в новому комунікаційному середовищі – Інтернет-просторі. Проте з'явилися нові види символів, які формують еклектичність віртуальної комунікації.

Ключові слова. Символ, знак, текст, діалог, комунікація, Інтернет.

Фандеева А.

Аспирант Луганского национального университета им.Т.Шевченко,
г.Старобельск

ДИАЛОГИЧНОСТЬЮ СИМВОЛА В ИНТЕРНЕТ-ПРОСТРАНСТВЕ

Данная работа посвящена исследованию природы символа в Интернет-пространстве. Проведена граница между категориями символа и знака. Доказано, что символ имеет диалогическую природу. Его природа не изменилась в новой коммуникационной среде - Интернет-пространстве. Однако появились новые виды символов, формирующих эклектичность виртуальной коммуникации.

Ключевые слова. Символ, знак, текст, диалог, коммуникация, Интернет.

Fandejeva G.

postgraduate student of Luhansk national University named T.Shevchenko,
Starobilsk

THE DIALOGICAL NATURE OF THE SYMBOL IN THE INTERNET SPACE

This work is dedicated to the research symbol of nature in the Internet space. There was a boundary between categories of sign and symbol. There was proved that the character has dialogical nature. His nature has not changed in the new communications environment - the Internet space. However, new types of characters that are formed the eclectic of virtual communication.

Keywords. *Symbol, sign, text, dialogue, communication, the Internet.*

Глобальна проблема сучасної філософії - міграція культури в віртуальну реальність. Там де починається культура, починається область дії соціального коду, структурною одиницею якого є знак. Символ - один з видів знака. У зв'язку з цим виникає питання: чи змінилася природа символу в новому комунікаційному середовищі - Інтернет-просторі?

До проблеми знака і символу зверталися українські і російські філософи Ю.М. Лотман, С.С. Аверинцев, М.К. Мамардашвілі, А.Ф. Карась, В.В. Каптюрова, Г.П. Щедровицький, В.А. Конєв і інші. На сьогоднішній день розмежовано поняття символу, знака, міфу і навіть симулякра (В.О. Губанов підіймає проблему бінарної опозиції символу і симулякра).

Знаково-символьна складова соціальної взаємодії висвітлена в працях Ф.В. Шеллінга, Ч. Пірса, Е. Кассіра, К. Юнга, К. Леві-Стросса, Л. Вітгенштейна, Е. Гуссерля.

Метою даної статті є дослідження природи символу в Інтернет-просторі.

Навколишній матеріальний світ людини, що наповнює її культурний простір, має не тільки практичну, але і семіотичну функцію. Різка зміна в світі речей змінює ставлення до звичних норм семіотичного освоєння світу. Науково-технічні революції переплітаються з семіотичними революціями. У найбільшій мірі семіотична революція проявляється в комунікативній сфері. Не випадково віхами науково-технічних переворотів є рубежі появи нових засобів комунікації: мова, писемність, друк, телеграф, телефон, радіо, телебачення, ЕОМ, Інтернет.

Як тільки людина виділилась з тваринного світу (поява мовних звукових знаків ознаменувала цю подію), вона стала накопичувати знання про навколишню дійсність. Реальність щоб бути сприйнятою повинна бути об'єктивована. Ми знаємо тільки ті предмети або явища, на які лягла наша відмітка, або знак. Тільки предмети зазначені стають для нас об'єктами. Згідно з Дж. Мідом об'єкти конституюється в рамках соціального процесу, в який залучений людський досвід, за допомогою комунікації і взаємного пристосування поведінки індивідуальних організмів, що беруть участь в цьому процесі і підтримують його [6]. Т.ч. наші знання про реальність не є безпосередньо даними, вони обумовлені знаковими системами, які представляють реальність через семіотичні процедури [5].

М.К. Петров стверджує, що, там, де починається культурний тип, починається область дії соціального коду. Знак же в його здатності фіксувати і зберігати значення є соціальним геном.

Ч. Пірс дав першу класифікацію знаків. Саме вона прийнята за основу в семіотичних колах. Пірс розділяє знаки на мовні та немовні. Немовні знаки - на іконічні (для яких схожість є визначальною ознакою, наприклад, фотографія), індекси і символи.

Розглянемо докладніше категорію символу. Дуже часто поняття символу вживають в значенні знака.

Знак - матеріальний чуттєво-сприйманий предмет (подія, дія або явище), який виступає в пізнанні в якості вказівки, позначення або представника іншого предмета [1].

Сутність символу сходить до колективного несвідомого, що пов'язує його з соціальною пам'яттю. Символи - це знаки, які в силу укладеного в них наочного образу використовуються для вираження деякого, часто дуже значного і абстрактного змісту. Тобто символи мають знакову природу, їм притаманні властивості знака. Це знаки, які обросли додатковими смислами. На рівні певної спільноти той чи інший знак з плином часу накопичує значний

обсяг додаткових смислів. Т.ч. певний знак шляхом конвенції перетворюється в символ, що містить ланцюг смислів, в тому числі і абстрактних. Вважається, що знак стає символом і функціонує як такий тільки тоді, коли його застосування передбачає загальнозначущу реакцію не на сам об'єкт, а на похідні, надані йому значення [7].

Символ має дві складові: «зовнішню форму» («мітку») і значення. В якості «зовнішньої форми» можуть виступати знаки і самі об'єкти, а також певні об'єкти, які відсилають до самих себе. Ці об'єкти в класичному розумінні не є знаками. Такими об'єктами можуть бути певні предмети, їх ознаки, форма, колір, звуки і навіть пауза в розмові. Кожен такий об'єкт має концептуальне значення, в якості якого виникають його істотні властивості, завдяки чому цей об'єкт і виділяють серед інших.

Значення символу містить певний концептуальний сенс, цінності та почуття, які об'єднуються навколо інтерпретації.

Принципова відмінність символу від знака полягає в тому, що символ не передбачає прямої вказівки на об'єкт, який він позначає. Символ мотивований. Знак же - «сутність інертна, пасивна, до надій і прагнень людини явно байдужа» [8, с. 30].

Ще однією відмінною рисою символу є те, що він характеризується невизначеністю сенсу. Сутність символу задалегідь не дана. Його не можна звести до однозначної логічної формули, а можна лише пояснити, за допомогою співвідношення з подальшими символічними зчепленнями. До того ж сенс символів у різних народів і етносів може не збігатися. Щоб правильно інтерпретувати зміст символу адресант і адресат повинні знаходитися в одному культурному полі. Контекст соціальної ситуації зумовлює значення символу.

Як було сказано вище, знак в ході соціальної взаємодії може перетворитися на символ. Структура взаємодії включає в себе суб'єкти, предмет і простір діалогу. Простір діалогу - це соціальний простір, який визначається як знаково-символьна система, котра проявляє себе при відображенні символу в

свідомості суб'єкта, створюючи певні смислові контексти для взаємодії соціальних суб'єктів. Т.ч. символ вимагає діалогової форми пізнання, оскільки він має тенденцію викликати в індивіді якусь групу реакцій, подібних до тих, які він викликає в іншому. Іншими словами, діалогічність символу полягає в тому, що його потрібно інтерпретувати, тобто вступити в уявний діалог з тим, хто цей символ зобразив.

Знаки конституюються в текстах. Символ має знакову природу. Згідно з Ю.Лотманом, символ і в плані вираження, і в плані змісту завжди є певний текст, тобто має деяке єдине замкнуте в собі значення і чітко виражений кордон, що дозволяє ясно виділити його з навколишнього семіотичного контексту [5, с. 147].

Текст - це семіотичний простір, в якому взаємодіють, інтерферують і ієрархічно самоорганізуються мови. Текст є генератором сенсу, тому щоб бути наведеним в роботу він потребує співрозмовника. «У цьому позначається глибоко діалогічна природа свідомості. Щоб активно працювати, свідомість потребує свідомості, текст - тексту, культура - культури»- пише Ю. Лотман. [5, с.31]. Подібну точку зору висловлює і Ю.Кристева, вводячи поняття інтертекстуальності: «Кожен текст будується як мозаїка цитат, кожен текст є результатом засвоєння і трансформації іншого тексту» [4]. Тобто будь-який текст є результатом нескінченного діалогу з іншими текстами. А символ - результатом комунікації.

Комп'ютер є новітнім засобом комунікації. Знаковий простір комп'ютерного середовища включає в себе кілька площин: взаємодія комп'ютерної системи і користувача; навігація в гіпертекстовому просторі мережі Інтернет; комунікаційна взаємодія користувача з користувачем, пов'язана з он-лайн спілкуванням. Сьогодні функціонування всіх цих площин забезпечується діалоговими характеристиками інтерфейсу. Тільки коли виробники комп'ютерної техніки оснастили персональні комп'ютери дружнім інтерфейсом, працювати з яким можна в діалоговому режимі, даний засіб

комунікації набув масового поширення. Діалогічність є фундаментальною в розумінні символу. Символ - носій сенсу. Індивід повинен розуміти те, що намагається передати за допомогою даного символу, він повинен впливати на себе так, як впливає на інших. Коли ця умова стала виконуватися в комп'ютерному середовищі, сформувалася так звана Інтернет-культура, яка може розглядатися як система текстів чи як набір функцій, що обслуговуються текстами.

Інтернет-культура характеризується переважанням письмового виду комунікації, темпорально наближеного до мови усної. Цей вид комунікації став новою формою мовного спілкування - «письмова розмова», - який накладає особливі правила використання знаків і символів. Крім інформації знаки можуть передавати почуття і бажання людини. Це називається експресивним значенням знака. Наприклад, тон, яким вимовляється цей вислів, спосіб його проголошення - голосно чи пошепки - все це може вказувати на емоції мовця. Традиційна письмова мова була експресивно бідною. В її арсеналі були лише окличний знак, знак питання, а також вигуки. Комунікативний простір мережі Інтернет дозволяє здійснювати передачу звукового оформлення мови, а також емоції, почуття, настрої графічними засобами. Гучність звуку відбивається за допомогою виділення тексту великими літерами. Іконічні діцисігнуми, наприклад, смайли («smile», англ. - посмішка), які є в кожному конкретному випадку символічними кінемами, репрезентують емоційні реакції і дозволяють на письмі передати конотативні складові усного мовлення. Так формується «письмова розмова».

Крім «письмової розмови», сьогодні можна говорити про появу «усної писемності». Сучасні пошукові системи, працюючи в діалоговому режимі, пропонують можливість вводити запит в усній формі. Однак щоб його сформулювати, необхідно дати спочатку голосову команду - «О'кей Google», наприклад. Для пошукової системи це є сигналом до голосового пошуку.

Використання подібних знаків, що повідомляють в якій формі буде здійснюватися діалог, не властиво для звичайної усної або письмової мови.

В комунікативному середовищі Інтернет-простору зазнали змін і форми мовлення. Українська дослідниця В. Каптюрова визначила особливості монологу, діалогу і полілогу. Монологічному мовленню в соціальних мережах притаманна спрямованість на діалог, яка реалізується за допомогою засобів встановлення контакту із потенційними комунікантами. Іноді монолог, що містить цікаву для інших користувачів інформацію, може перетворитись у діалог чи полілог. Найчастіше це відбувається за допомогою коментарів під повідомленням чи спеціального символу – Like.

Діалогічне мовлення теж зазнало змін. В. Каптюрова вирізняє імпліцитний діалог – це такий підвид діалогу, у якому вербальні репліки виражаються лише одним учасником дискусії, другий робить це невербальними засобами, наприклад, за допомогою символу Like, смайлів, наліпок чи функції поширення.

Полілог – це розмова між кількома особами; форма мовлення, змістово-сміслова структура, яка характеризується ситуативною зв'язаністю, спонтанністю, нелінійністю. Найчастіше полілог виникає при коментуванні записів, зображень чи відео, опублікованих на особистій сторінці певного користувача [2].

Т.ч. можна зробити висновок, що природа символу в Інтернет-просторі діалогічна. Цей діалог може здійснюватися як між людиною і людиною, так і між людиною і машиною. У зв'язку з цим з'являються нові символи. Це символи, які служать для експресивного забарвлення писемного мовлення (смайли), що відрізняє «письмову розмова» від традиційної письмової мови, а так само символи, які визначають в якій формі буде здійснюватися діалог з машиною - письмовій або усній. Комунікативний простір середовища Інтернет еkleктичний. Візуальна і вербальна комунікація не протиставляються більше, а вдосконалюються, доповнюючи одна одну.

Література

1. Грицанов А.А. Знак / А.А.Грицанов // Всемирная энциклопедия. Философия. – Москва-Минск, 2001. – с.372-373.
2. Каптюрова В.В. Синкретизм монологу, діалогу та полілогу в Інтернет-комунікації / В.В.Каптюрова // Мовні і концептуальні картини світу. - Вип. 43. - Част. 2. - 2013, с. 129–137.
3. Карась А.Ф. Семіотична перспектива інтерпретації реальності як дійсності / А.Ф. Карась // Філософська думка. - № 5, 2008. - С. 16-29.
4. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму. – М., 2000. — С. 428-431.
5. Лотман Ю. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Ю. Лотман. - М.: «Языки русской культуры», 1996. — 464 с.
6. Мид Дж. От жеста к символу / Дж.Мид // Американская социологическая мысль; [Под. ред. В.И. Добренкова]. – М.: Изд. Международного ун-та Бизнеса и Управления, 1996. – с. 213-222.
7. Вишняков В.И. Культурология: учебник для студентов высших учебных заведений / В.И. Вишняков. – Х. : Фолио, 2014. – 864 с.
8. Петров М.К. Язык, знак, культура / М.К.Петров // Вступ. ст. С.С.Неретиной. Изд.2-е, стереотип. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 328 с.

REFERENCES

1. Gricanov A.A. Znak / A.A.Gricanov // Vsemirnaja jenciklopedija. Filosofija. – Moskva-Minsk, 2001. – s.372-373.
2. Kaptjurova V.V. Sinkretizm monologu, dialogu ta polilogu v Internet-komunikacii / V.V.Kaptjurova // Movni i konceptual'ni kartini svitu. - Vip. 43. - Chast. 2. - 2013, s. 129–137.
3. Karas' A.F. Semiotichna perspektiva interpretacii real'nosti jak dijsnosti / A.F. Karas' // Filososfs'ka dumka. - № 5, 2008. - S. 16-29.

4. Kristeva Ju. Bahtin, slovo, dialog i roman / Ju. Kristeva // Francuzskaja semiotika: ot strukturalizma k poststrukturalizmu. – M., 2000. — S. 428-431.
5. Lotman Ju. Vnutri mysljashhijh mirov. Chelovek – tekst – semiosfera – istorija / Ju. Lotman. - M.: «Jazyki ruskoj kul'tury», 1996. — 464 s.
6. Mid Dzh. Ot zhesta k simvolu / Dzh.Mid // Amerikanskaja sociologičeskaja mysl'; [Pod. red. V.I. Dobren'kova]. – M.: Izd. Mezhdunarodnogo un-ta Biznesa i Upravlenija, 1996. – s. 213-222.
7. Vishnjakov V.I. Kul'torologija: uchebnik dlja studentov vysshijh uchebnyh zavedenij / V.I. Vishnjakov. – H. : Folio, 2014. – 864 s.
8. Petrov M.K. Jazyk, znak, kul'tura / M.K.Petrov // Vstup. st. S.S.Neretinoj. Izd.2-e, stereotip. – M.: Editorial URSS, 2004. – 328 s.

УДК 1(091)

Константинов М.

аспірант кафедри філософії і соціально-політичних дисциплін
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка

СТАНОВЛЕНИЕ СТРУКТУРНО-СЕМИОТИЧЕСКОГО ПОДХОДА ЮРИЯ ЛОТМАНА

В статье рассматриваются основные источники формирования структурно-семиотического подхода выдающегося советского культуролога Ю. М. Лотмана. В частности, рассматривается влияние Ленинградской литературоведческой школы, гегелевско-марксистской диалектики, естественных и точных наук, основателей семиотики, а также учения о биосфере В. И. Вернадского.

Ключевые слова: семиотика, структурализм, Ю. Лотман, семиосфера.

Константинов М.

аспірант кафедри філософії і соціально-політичних дисциплін Полтавського
національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

СТАНОВЛЕННЯ СТРУКТУРНО-СЕМІОТИЧНОГО ПІДХОДУ ЮРИЯ ЛОТМАНА

У статті розглядаються основні джерела формування структурно-семиотичного підходу видатного радянського культуролога Ю. М. Лотмана. Зокрема, розглядається вплив Ленінградської літературознавчої школи, гетелівсько-марксистської діалектики, природничих і точних наук, засновників семиотики, а також вчення про біосферу В. І. Вернадського.

Ключові слова: семіотика, структуралізм, Ю. Лотман, семіосфера.

Konstantinov M.

Post-graduate student,

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

**FORMATION OF YURI LOTMAN'S
STRUCTURAL AND SEMIOTICS APPROACH**

In article the main sources of formation of structural and semiotics approach of the outstanding Soviet culturologist Yu. M. Lotman are considered. In particular, influence of the Leningrad literary school, Hegel and Marx dialectics, natural and exact sciences, founders of semiotics, and also theory of the biosphere of V. I. Vernadsky is considered.

Keywords: *semiotics, structuralism, Yu. Lotman, semiosphere.*

Постановка проблеми и анализ последних публикаций. Юрий Михайлович Лотман (1922–1993) является эпохальной личностью советской культуры второй половины прошлого века. Он был культурологом, литературоведом, семиотиком, искусствоведом, лингвистом, педагогом. Влияние Ю. Лотмана на исследование советской и русской культуры и искусства было настолько значимо, что можно говорить о двух периодах этих исследований: до и после Ю. Лотмана.

Творческому становлению Ю. Лотмана посвящено достаточно много работ российских исследователей. Это монографии Б. Егорова [2], Ким Су Квана [4], А. Васильева, диссертации А. Козлова, Р. Зайнетдиновой, О. Леута и другие. Следует упомянуть также несколько юбилейных Лотмановских сборников, выпущенных как при его жизни, так и после его смерти. Этой темы касаются в своих статьях Б. Егоров, М. Иванов, Л. Гаспаров, Н. Автономова, Е. Волкова, С. Зенкин, С. Даниеэль, Р. Григорьев, Г. Кнабе, Р. Лахман, О. Леут, Л. Столович.

Среди последних зарубежных исследований о Лотмане можно упомянуть монографию Edna Andrews «Conversations with Lotman: Cultural Semiotics in Language, Literature, and Cognition» (2003), сборник статей о творчестве Лотмана под редакцией Andreas Schönle: «Lotman and Cultural Studies. Encounters and Extensions» (2006), монографию Maxim Waldstein «The Soviet Empire of Signs: A History of the Tartu School of Semiotics» (2008).

Среди украинских исследователей можно назвать работы А. Киченко, но в целом большого интереса к творчеству Ю. Лотмана и московско-тартуской семиотической школы не ощущается.

Анализируя библиографию, можно сказать, что, несмотря на большое количество книг, диссертаций, статей, посвящённых научному творчеству Ю. Лотмана, до сих пор нет развернутого исследования, посвященного анализу семиотического подхода Ю. Лотмана к киноискусству, хотя им были написаны две книги на эту тему («Семиотика кино и проблемы киноэстетики», 1973; «Диалог с экраном», 1994, в соавторстве с Ю. Цивьяном), а также несколько статей. В связи с актуальностью темы киноискусства в творчестве Ю. Лотмана, есть необходимость с этой точки зрения взглянуть на творческие источники его структурно-семиотического подхода к искусству.

Целью данной статьи является определение основных истоков, из которых сформировался научная концепция Ю. М. Лотмана, в контексте дальнейшего развития его семиотической теории киноискусства.

Основная часть. Среди источников формирования концепции Ю. Лотмана можно выделить следующие пять позиций: Ленинградская литературно-исследовательская традиция, гегелевско-марксистская диалектическая методология, использование «точных методов», влияние классиков семиотик, учение о «биосфере» В. Вернадского.

Ленинградская литературно-исследовательская традиция оказала существенное влияние на Ю. Лотмана во время учебы на филологическом факультете Ленинградского государственного университета, который он

закончил в 1950 году. Б. Егоров в своей книге пишет: «Филологический факультет Ленинградского университета отличался в тридцатых – сороковых годах блестящим созвездием ученых с всесоюзным и даже, некоторых, с мировым именем: академики В. Ф. Шишмарев, Л. В. Щерба, А. С. Орлов, В. М. Алексеев, члены-корреспонденты Академии наук Д. К. Зеленин, Н. К. Пиксанов, В. М. Жирмунский, профессора Г. А. Гуковский, В. Я. Пропп, М. К. Азадовский, Б. М. Эйхенбаум, Б. В. Томашевский, В. Е. Евгеньев-Максимов, В. В. Гиппиус, А. С. Долинин, Г. А. Бялый» [2, с. 18]. Сам Ю. Лотман в 1992 продиктовал статью «Двойной портрет», где описал некоторых своих учителей – Б. Томашевского, Г. Гуковского, М. Азадовского, В. Проппа и Б. Эйхенбаума. Также планировалось рассказ о В. Жирмунском, но Юрий Михайлович неожиданно прекратил работу над этой статьей, «посчитав, что воспоминания не представляют научного интереса» [6, с. 54]. Из содержания статьи, можно увидеть, что Лотман даже в последние годы жизни (он умер в 1993 году) с большим уважением относился к своим великим и любимым учителям. Он часто ссылался на эти имена в своих работах, например, в одной из ключевых своих книг «Структура художественного текста» (1970).

Влияние гегелевско-марксистской диалектической методологии – также результат обучения в университете, изучения Гегеля и доминирования марксистско-ленинской идеологии в Советском Союзе. Б. Егоров пишет о том, что позитивистские черты лотмановского метода соединились с элементами гегельянства и гегельянского раннего марксизма, а именно – «широкомасштабное обобщение всех частных, целостность анализа, историзм, связь изучаемых художественных методов с социально-политическими реалиями, вплоть до классовых проблем и интересов, пафос закономерностей общественного и культурного развития (лишь к концу жизни Лотман начнет колебать железную закономерность включением обильных случайностей бытия), всеобщая диалектическая сложность, создающая многозначность мира и всеобщую переплетенность его частей» [2, с. 43].

М. Гаспаров также говорит, что Лотман принял из марксизма (без его идеологической составляющей) пафос строгой науки, диалектику, материализм и историзм. «Лотман относился к марксистскому методу серьезно, а к идеологии – так, как она того заслуживала. ... Лотман ... строго держался установок марксизма – установок на диалектику» [1, с. 416, 419]. М. Гаспаров также обращал внимание на слова самого Ю. Лотмана о прямой связи диалектики и структурализма: «Методологической основой структурализма является диалектика. Одним из основных принципов структурализма является отказ от анализа по принципу механического перечня признаков. Исследователь не перечисляет "признаки", а строит модель связей» [5, с. 93]. Сам Ю. Лотман в книге «Структура художественного текста» по этому поводу писал: «Взятые в отдельности, те или иные структурные закономерности порождают замкнутые, синхронные, лишённые внутренней динамики системы. Изолированные одна от другой, эти системы хорошо поддаются структурному описанию. Подобные частичные описания могут дать весьма полное представление о той или иной конструкции, но очень часто совершенно не касаются проблемы их соотнесенности. Так, две функционально противоположные конструкции могут при изолированном описании выступить как просто лишённые связи. Однако, взятые в единстве, они могут оказаться противопоставленными по функции: то, что запрещается одной системой, может предписываться другой» [11, с. 189].

Использование «точных методов». Кибернетика, теория информации, термодинамика, теорема Пригожина – теорема термодинамики неравновесных процессов, – всё это широко использовалось Ю. Лотманом как инструментарий для своих исследований. «...Лотман, взяв в кибернетике, в добавление к учению де Соссюра, важнейшие понятия структуры и системы, вскоре ушел в другую новую сферу, которая захватила его на многие годы, фактически до конца жизни, – в область структурализма и семиотики, хотя он часто будет

впоследствии обращаться непосредственно к теории информации, сопрягая ее с этими областями» [2, с. 92].

В. Иванов по этому поводу замечал, что к восприятию идей Пригожина Лотман был подготовлен тем периодом, когда еще с начала шестидесятых годов развитие русской семиотики шло рука об руку с первыми опытами приложения теории информации к явлениям культуры. «Хотя теория информации возникла, в основном, благодаря трудам американского инженера и математика К. Шеннона, исследовавшего передачу сообщений по техническим каналам связи, круг ее применений оказался очень широким. Это было замечено сразу же одним из создателей теории – великим русским математиком А. П. Колмогоровым, с которым Лотман общался в те годы, когда тот начинал свои занятия русским стихом. В подходе Лотмана к взрывным процессам отчетливо ощущается его интерес к их информационной характеристике. Именно в этом Лотман оказывается особенно близок к Пригожину» [3, с. XI].

Умберто Эко в «Предисловие к английскому изданию книги «Внутри мыслящих миров», говоря о статье Лотмана «О точных методах в русском литературоведении», написанной для итальянского журнала «Strumenti critici» в 1967 г., резюмирует основы его исследовательского метода в шести пунктов резюме. Среди других, Умберто Эко пишет: «1. Противопоставление точных и гуманитарных наук должно быть устранено. <...> 3. Русские формалисты двадцатых годов положили начало изучению литературной "техники", а сейчас настало время ввести в арсенал литературоведения методы лингвистического структурализма, семиотики, теории информации, кибернетики и математико-статистического анализа» [13, с. 409]. Сам Ю. Лотман по поводу использования точных наук в искусствоведении писал: «... Искусство обладает и другими свойствами, которые вполне достойны привлечь внимание специалиста-кибернетика, а со временем, может быть, и инженера-конструктора» [11, с. 35]. Он считал, что современная наука характеризуется сближением сфер,

традиційно считавшихся вельма віддаленими, що привело к появленню «гібридних» областей знання, при цьому найбільш плідотворні результати порой приносить іменно сміле перенесення в нові області методів дослідження, вироботаних в інших областях науки. «Опыты по применению "точных методов" к изучению искусства являются частью этого общенаучного процесса. <...> Именно связанность "языка математики" и "языка искусства" в единой структуре культуры, с одной стороны, и принципиальное различие их имманентной организации, с другой, делают содержательным акт взаимного перевода текстов на этих языках, то есть позволяют им взаимно выступать в качестве основ для построения метаязыка описания» [7, с. 5–7]. Попытки, например, К. Леви-Стросса построить логический аппарат для описания мифа на основе структурных принципов полифонической музыки Ю. Лотман приветствовал как такие, что опираются на выводы современных прогрессивных общенаучных направлений – теории знаковых систем (семиотики), теории информации.

Влияние классиков семиотики. Говоря о структурно-семиотическом подходе Ю. Лотмана, необходимо указать на особенность, которая была характерна для многих больших семиотиков второй половины прошлого века (Роланд Барт, Кристиан Метц, Жерар Женетт, Юлия Кристева, Цветан Тодоров, Умберто Эко и другие). Все они начинали в структурализме и в итоге вышли из него или отделились от его первоначального понимания. Эта эволюция была вызвана тем, что описывают в виде цепочки «структурализм – постструктурализм – постмодернизм», которая характерна для мировоззренческой трансформации второй половине 20 века. Ю. Лотман также относится к этой группе ученых. Ким Су Кван указывает на эту особенность научного наследия Лотмана: «Как известно, творческие идеи Ю. Лотмана на протяжении почти тридцатилетнего своего существования претерпели серьезную эволюцию, при этом и семиотическая теория Лотмана значительным образом трансформировала как свой внешний облик, так и внутренние

характеристики. В этом смысле, при всех неоспоримо «структуралистских» чертах семиотической теории Лотмана, нельзя характеризовать ее в целом только в рамках эпистемологической специфики 1960-х годов. Описание главных принципов, положенных в основу «Лекций по структурной поэтике» (1964) и книг «Внутри мыслящих миров» (1990) и «Культура и взрыв» (1992), – одновременно в синхронном плане, с использованием какого-либо одного метаязыка, – не только неприемлемо, но и практически невозможно. Очевидное расхождение между теоретическими взглядами раннего и позднего Лотмана иногда даже позволяет сделать вывод, что поздние идеи Лотмана должны пониматься как «отказ» от всех исходных понятий» [4, с. 14–15]. Следует отметить, что эта эволюция отражается как раз на взглядах Лотмана на киноискусство, поскольку две его книги по этой теме («Семиотика кино и проблемы киноэстетики» и «Диалог с экраном») относятся к начальному и позднему периоду его творчества.

Семиотические истоки творчества Ю. Лотмана связаны практически со всеми основателями семиотики или семиологии – это философ и логик, основоположник прагматизма и семиотики Чарльз Сэндрес Пирс, основоположник структурной лингвистики и семиологии Фердинанд де Соссюр, Готлоб Фреге, Чарльз Уильям Моррис, Луи Ельмслев, а также представители Пражского лингвистического кружка Вилем Матезиус, Ян Мукаржовский с группой соотечественников, и примкнувшие к ним русские эмигранты Н. С. Трубецкой и Р. О. Якобсон.

Под семиотикой, по словам Ю. Лотмана следует понимать науку «о коммуникативных системах и знаках, которыми в процессе общения пользуются люди (и не только люди, но и животные или машины)» [8, с. 6]. Между прочим, он указывал и на предысторию семиотики в английском эмпиризме: «Семиотика возникла как самостоятельная дисциплина сравнительно недавно, хотя еще в XVII в. английский философ-материалист Дж. Локк очень точно определил сущность и объем семиотики (использовав

именно этот термин)». Задачей раздела «семиотика», или «учение о знаках», Локк считал «рассмотреть природу знаков, которыми ум пользуется для понимания вещей или для передачи своего знания другим». «Это определение семиотики, – замечает Ю. Лотман, – до сих пор остается вполне удовлетворительным с научной точки зрения» [8, с. 8].

Фердинанд де Соссюр определил основные положения семиотики с позиций лингвистического подхода: системность, всеобщая взаимосвязанность в языке; язык – система знаков. В языке де Соссюр усматривал синхронические и диахронические (исторические) акценты, предпочитая при этом синхронию. Вся лингвистическая совокупность делится на язык («теоретический» свод правил, общенародное достояние) и речь – конкретные тексты, устные или письменно-печатные. «Язык – форма, а не субстанция, поэтому, например, фонему стоит рассматривать не по ее звуку, а по совокупности различительных (дифференциальных) признаков, отличающих ее от других фонем, – эти положения составили фундамент современного лингвистического структурализма» [2, с. 95]. Ф. де Соссюр так определял семиотику, которую он называл семиологией: «...Можно представить себе науку, изучающую жизнь знаков в рамках жизни общества; такая наука явилась бы частью социальной психологии, а следовательно, и общей психологии; мы назвали бы ее семиологией (от греч. *semeion* «знак»)» [12, с. 54].

Классификацию знаков ввел Ч. Пирс, разделив их на три категории: иконические, индексы, символы, а также ввёл понятие «семиозис», которое он применял для характеристики триадической природы элементарного знакового отношения объект – знак – интерпретант. Последователь Пирса Ч. Моррис дал первое систематическое изложение семиотики. Он также определил три подраздела составляющих семиотики: семантика (наука о значении знака и отношения его к объекту), синтаксис (наука об отношении знаков между собой), прагматика (наука об отношении знака к субъекту – интерпретатору).

Дальнейшее развитие семиотики и структурализма получило в Пражском лингвистическом кружке. Изучая историю языков, пражцы, особенно Р. Якобсон, стремились рассматривать языковые изменения в системе, выявлять то, как изменение одного фрагмента системы вело к ее перестройке в целом. Они также выделяли для себя как в качестве ключевых для своей концепции понятия структуры и функции. Функция понималась в ПЛК как цель, ради которой употребляются языковые единицы, что предвосхищало базовые положения будущей лингвистической прагматики. Тем самым язык рассматривался как система, связанная с реальностью и используемая для достижения определенных целей. Среди функций языка в первую очередь выделялась функция общения людей, разделявшаяся на интеллектуальную и аффективную; наряду с ней выделялась поэтическая функция, направленная не на внешний мир, а на сам знак. В связи с таким пониманием роли словесного искусства в ПЛК развивалась структурная поэтика, в первую очередь Р. Якобсоном, которым впоследствии, уже в американский период его творчества, была сформулирована ставшая классической теория функций языка, выводимая из модели коммуникативного акта.

Оценивая значение Р. Якобсона как лингвиста, Ю. Лотман обращал внимание на то, что он уточнил значение «тропов вообще, так и конкретных их видов (метафора, метонимия, синекдоха, ирония) в соответствии с современными лингво-семиотическими идеями <...> Якобсон, выделяя два основных вида тропа: метафору и метонимию, связывает их с двумя основными осями структуры языка — парадигматической и синтагматической. Метафора представляет собой, по Якобсону, замещение понятия по оси парадигматики, что связано с выбором из парадигматического ряда, замещением *in absentia* и установлением смысловой связи по сходству; метонимия располагается на синтагматической оси и представляет собой не выбор, а сочетание *in praesentia* и установление связи по смежности. Рассматривая культурную функцию риторических фигур, Якобсон, с одной стороны, расширяет ее, видя в ней

основу смыслообразования в любой семиотической системе. Поэтому он применяет термины «метафора» и «метонимия» к кино, живописи, психоанализу и т. д. С другой стороны, он сужает их, отводя метафоре сферу семиотической структуры = поэзии, а метонимии - сферу текста = прозы» [10, с. 408–409].

Рассматривая влияние Р. Якобсона на Ю. Лотмана, Ким Су Кван отмечает, что Якобсон представлял любой текст как коммуникативный акт. Он создал схему коммуникативной модели, согласно которой работает также любое произведение искусства (как текст), включая кино. По мнению Якобсона, нельзя представлять текст как некоторый отдельный, изолированный и самодовлеющий стабильный объект, имеющий постоянные признаки, каким он считался в формализме и ранних структурных исследованиях, – скорее, он должен представляться не как предмет, а в качестве «функции». «При этом передача определенной информации – всего лишь одна часть "функционального понятия" текста. Текст связан со всеми остальными компонентами схемы коммуникации Р. Якобсона – "кодом (языком)", "адресантом", "адресатом", "контекстом" и "контактом", и в принципе все они должны быть включены в понятие текста» [4, с. 105].

От «биосферы» к «семиосфере». В 1984 году Ю. Лотман опубликовал статью, в которой ввел и объяснил новое понятие «семиосфера», которое стало «теоретической вершиной всех построений ученого его последних лет» [2, с. 228]. За основу этого понятия он взял понятие «биосферы» В. И. Вернадского.

Как известно, «семиосфера» – это «некий континуум, заполненный разнотипными и находящимися на разном уровне организации семиотическими образованиями», и, по Лотману, «только внутри такого пространства оказывается возможной реализация коммуникативных процессов и выработка новой информации», то есть вне его «невозможно само существование семиозиса» [9, с. 13]. При этом заполняющие это пространство разнотипные

семиотические образования – не что иное, как отдельные семиотические «личности», замкнутые сами на себя самостоятельные единицы. Безусловно, это придает принципиальное внутреннее разнообразие организации этого пространства» [4, с. 126].

Выводы. В данной статье мы рассмотрели пять основных источников формирования научного подхода Ю. Лотмана. Можно отметить в этой связи, что структурно-семиотический подход Ю. Лотмана формировался на стыке гуманитарных и естественных наук, советской и европейской философско-культурологических традиций, гегелевско-марксистской диалектики и семиотики. Такой синтез разнообразных элементов, как этой часто бывает в науке, предопределил неординарный и эвристически плодотворный результат, каковым и стал структурно-семиотический метод Ю. Лотмана.

Литература

1. Гаспаров М.Л. Лотман и марксизм // Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М.: Языки русской культуры, 1999.
2. Егоров Б.Ф. Жизнь и творчество Ю.М.Лотмана. – М.: НЛО, 1999. – 384 с.
3. Иванов Вяч. Вс. Семиосфера и история // Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М.: Языки русской культуры, 1999.
4. Ким Су Кван. Основные аспекты творческой эволюции Ю.М.Лотмана. – М., НЛО, 2003. – 176 с.
5. Лотман Ю.М. Литературоведение должно быть наукой // Вопросы литературы. – 1967. – № 9.
6. Лотман Ю. М. Двойной портрет // Лотмановский сборник. 1. – М., 1995. – С. 54–71.
7. Лотман Ю. М. Искусствознание и «точные методы» в современных зарубежных исследованиях // Семиотика и искусствометрия: Современные

зарубежные исследования; сборник переводов / сост. и ред. Ю. М. Лотмана и В. М. Петрова. – М.: Мир, 1972.

8. Лотман Ю. М. Люди и знаки // Лотман Ю. М. Семиосфера. – СПб.: Искусство-СПБ, 2010.

9. Лотман Ю. М. О семиосфере // Избранные статьи в трех томах. Том 1. Статьи по семиотике и топологии культуры. – Таллин: Александра, 1992. – 472 с.

10. Лотман Ю. М. Риторика // Лотман Ю.М. Об искусстве. – СПб.: «Искусство – СПБ», 1998.

11. Лотман Ю. М. Структура художественного текста // Лотман Ю.М. Об искусстве. – СПб.: «Искусство – СПБ», 1998. С. 14–285.

12. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики // Труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977. – 695 с.

13. Эко У. Предисловие к английскому изданию // Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М.: Языки русской культуры, 1999.

REFERENCES

1. Gasparov M.L. // Lotman Yu.M. In the conceiving worlds. Person – Text – Semiosphere – History. (Vnutri mysliaschih mirov. Chelovek – text – semiosfera – istoriia). Moscow, 1999.

2. Egorov B.F. Life and creativity of Yu.M.Lotman (Zhizn' i tvorchestvo Yu. Lotmana). Moscow, 1999.

3. Ivanov V.V. // Lotman Yu.M. In the conceiving worlds. Person – Text – Semiosphere – History. (Vnutri mysliaschih mirov. Chelovek – text – semiosfera – istoriia). Moscow, 1999.

4. Kim Su Qan. Main aspects of Yu.Lotman's creative evolution (Osnovnye aspekty tvorcheskoi evolucii Yu. Lotmana). Moscow, 2003.

5. Lotman Yu.M. Voprosy literatury. 1967. № 9.

6. Lotman Yu.M. Lotman's collection (Lotmanovsky sbornik). 1. Moscow, 1995. Pp. 54–71.

7. Lotman Yu.M. Art Studies and "exact methods" in modern foreign researches (Iskustvoznanie i "tochnye metody" v sovremennyh zarubezhnyh issledovaniiah) // Semiotics and Artmetric: modern foreign researches (Semiotika i iskvstvometriia: Sovremennye zarubezhnye issledovaniia). Ed. Yu. Lotman, V. Petrov. Moscow, 1972.

8. Lotman Yu.M. People and signs (Liudi s znaki) // Lotman Yu.M. Semiosphere (Semiosfera). Sankt-Petersburg, 2010.

9. Lotman Yu.M. About Semiosphere (O Semiosfera) // Selected workes in 3 vol. Vol. 1. Tallinn, 1992.

10. Lotman Yu.M. Rhetoric (Ritorika) // Lotman Yu.M. About Art (Ob iskvstve. Sankt-Petersburg, 1998.

11. Lotman Yu.M. Structure of the art text (Struktura hudozhestvennogo texta) // Lotman Yu.M. About Art (Ob iskvstve. Sankt-Petersburg, 1998. Pp. 14–285.

12. Saussure F. Course in General Linguistics (Kurs obschei lingvistiki) // Saussure F. Works on linguistics (Trudy po iazykoznaniiu). Moscow, 1977.

13. Eco U. // Lotman Yu.M. In the conceiving worlds. Person – Text – Semiosphere – History. (Vnutri mysliaschih mirov. Chelovek – text – semiosfera – istoriia). Moscow, 1999.

НАШІ АВТОРИ

- Мозговий Л.** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Хлєбніков Г.** – кандидат філософських наук, зав. відділом філософії Центру гуманітарних науково-інформаційних досліджень ІНІОН РАН
- Бутко Ю.** – аспірант кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Алієва О.** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Жукова М.** – студентка педагогічного факультету Донбаського державного педагогічного університету
- Скиртач В.** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Мартинов Р.** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Ткаченко Л.** – студент Донбаського державного педагогічного університету
- Ємельяненко Г.** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Пархоменко Г.** – студентка факультету фізичного виховання Донбаського державного педагогічного університету

- Шиндаулова Р.** – кандидат педагогічних наук, доцент, Казахська національна консерваторія ім. Курмангази
- Рябокляч В.** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка
- Дьяковська Г.** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Жукова М.** – студентка філологічного факультету Донбаського державного педагогічного університету
- Дубініна В.** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Карпенко А.** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Степанов В.** – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Чеботнікова М.** – студентка Донбаського державного педагогічного університету
- Карпенко О.** – аспірантка кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету
- Фандєєва Г.** – Луганський національний університет ім.Т.Шевченко
- Константинов М.** – аспірант кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

Наукове видання

ВІСНИК

Донбаського державного педагогічного університету

Збірник наукових праць

СЕРІЯ: Соціально-філософські проблеми
розвитку людини і суспільства

Випуск 5

Відповідальний за випуск:

Чайченко С.О. – кандидат фізико-математичних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи ДДПУ

*Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших
даних несуть автори.*

*Розповсюдження та тиражування матеріалів збірника без офіційного дозволу
видавництва заборонено.*

Редактор Мозговий Л.І.

Технічний редактор Дьяковська Г.О.

Адреса підприємства:

Тел.: (06262) 3-99-61

E-mail: dyakovskaya.galina@mail.ru

Підписано до друку 15.09.2016 р.
Формат 60x84 1/16. Ум. др. арк. 8,75.
Наклад 300 прим. Зам. № 907.

Видавництво Б.І. Маторіна

84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.

Тел.: +38 06262 3-20-99; +38 050 518 88 99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141, видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.

